

TAKÁCS BÉLA

A ZEMPLÉNI
HEGYSÉG
ÜVEGHUTÁI

TAKÁCS BÉLA
A ZEMPLÉNI-HEGYSÉG ÜVEGHUTÁI

G. Dankó György
Művészeti tanácsadó:

Gönczösi Béla

TAKÁCS BÉLA

A ZEMPLÉNI-HEGYSÉG
ÜVEGHUTÁI

MŰSZAKI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST 1966

Lektorálta

DR. BALASSA IVÁN
a történettudományok (néprajz) kandidátusa

A fényképeket

HORVAI JÓZSEF
készítette

Felelős kiadó: Solt Sándor igazgató
Felelős szerkesztő: Ferencz Imréné, okl. gépészmérnök
Copr.: Takács Béla, 1966
ETO: 666.1(091); 666.1(439.134)

Alig van ipartörténetünknek olyan ága, ami jobban hiányolja a részletkutatás eredményeit, mint a magyar üvegyártás története. Üvegyarunkkal foglalkozó, eddig megjelent művek szerzői nem léptek fel ilyen igénnyel. Megelégedtek a másodkézből vett, sokszor téves adatokkal, amelyek alapján igyekeztek átfogó képet adni a magyar üvegyártás múltjáról és jelenéről.

Ha végiglapozzuk az üvegyarunk történetét ismertető meglehetősen gazdag irodalmat, azonnal szembetűnik, hogy a szerzők üvegyártásunk múltjára vonatkozó adataikat szinte kivétel nélkül a XIX. század elején megjelent magyar és német nyelvű statisztikai és topográfiai kiadványokból merítették. A minden kritikai ellenőrzés nélkül átvett adatok miatt ezek a művek nem tekinthetők komoly forrásoknak, mert nélkülözik a mai történetírás alapját, a levéltári kutatómunkát.

Csak egy példát említek, amely a témával kapcsolatos: Telkes Simon az Üvegyarunk című munkájában az Abauj és Zemplén megyék területén működő üveghuták ismertetése során nemcsak pontatlan, de egyenesen valótlan tényeket közöl. A szalánci üveghutát „Saláng” néven említi, üvegyárral ajándékozta meg „Telekbányát”, ami nyilván Telkibánya akar lenni, itt viszont soha nem működött ilyen üzem. A Zemplén megyei Tolcsván szerinte szintén volt huta, ami azonban megszűnt. Ez az állítása is minden alapot nélkülöz. Nem említi viszont olyan hutákat, amelyek ha rövid ideig is, de valóban működtek ezen a területen: Hollóháza, Nagyhuta, Vágáshuta.¹ Telkes Simon könyvének egyedüli értékét az adja, hogy üvegyártásunk századforduló és század eleji állapotáról megközelítő képet nyújt, mert felhasználta a statisztikai adatokon kívül az iparfelügyelők gyárvizsgálati jelentéseit is.

Üveggyártásunk múltja iránt a századforduló idején indult meg a nagyobb érdeklődés. Ekkor jelentek meg e tárgy körben Telkes Simonnak, Bárdos Józsefnek, Wartha Vincének, Divald Kornélnak önálló és gyűjteményes kötetben hosszabb-rövidebb dolgozatai.² Ugyanebben az időben látott napvilágot néhány részletkutatói eredmény is, de ezek sem adják egy-egy kisebb üveghuta teljes történetét, tehát nem rendszeres feldolgozásokról van szó, hanem véletlenül talált adatok közléséről.³

Hasonló a helyzet az 1930–40-es években készült és kiadott, üvegiparunkkal kapcsolatos munkákkal. Sághelyi Lajos terjedelmes összefoglaló műve semmi újat nem mond, legfeljebb más formában közli azt, amit Telkes már előbb leírt. Hivert Dezső, Gurmai Mihály rövidebb művei adatforrás tekintetében meg-egyeznek Sághelyi munkájával.⁴

Levéltári kutatás és részletfeldolgozás hiánya miatt az említett szerzők egy része csak azt állapíthatta meg, hogy az üveggyártás és az üvegipar Európában legkésőbb Magyarországon honosodott meg. Wartha Vince egyik tanulmányában sajnálattal jelenti ki, hogy üvegiparunknak távolról sincs olyan nagy múltja, mint kerámiánknak. Szerinte csak a XVIII. század második felétől beszélhetünk magyar üveggyártásról, mert az első üveghuták Parádon és Sziklón, 1780–90 között keletkeztek.⁵ Divald Kornél azonban néhány év múlva már elítéli azokat a szerzőket, akik arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az üvegipar „jelentősebb eredményeket itt (ti. Magyarországon) soha sem ért el s ami figyelemre méltóbb üvegemlékünk van, azt mind külföldről, főleg Ausztriából hozták be hozzánk.” Az időközben megjelent egy-két részletkutatói eredmény alapján Divald a magyar üveggyártás kezdetét háromszáz évvel előbbre teszi.⁶ A szerzők másik része ettől kezdve tehát a XIV.—XV. századbeli virágzó magyar arany- és ezüstbányászatra hivatkozva egészen 1350-ig viszi vissza üveggyártásunk kezdetét, azzal az indokolással, hogy az említett nemesfémek megmunkálásához szükséges választóvizet csak üvegedényben lehetett tartani. Hozzáveszik még ehhez, hogy a fenti időben, de később is, az ország területének nagy részét hatalmas erdőségek borították, így kézenfekvő dolognak tartják, hogy hazánkban már az Árpád-házi királyok idejében üveghuták működtek, annál is inkább, mert kevés ország-

ban voltak kedvezőbb előfeltételek az üvegyártáshoz, mint nálunk.⁷

Több szerző azzal igyekszik alátámasztani a XV.—XVI. századbeli magyar üveghuták létezésével kapcsolatos feltevését, hogy az e korból származó királyi, főúri háztartási eszközök, de még inkább kincsek lajstromai, inventáriumai között üvegedények szerepelnek, vagy ablakcsináltatáshoz üvegtányérokat rendeltek.

Ezek az elszórt adatok néha egészen merész találgatásokra adtak okot. Például Kemény Lajos így ír egyik cikkében: az üvegyártásnak a XVI. század közepén már van nyoma nálunk s talán az 1564-ben, Tokaj várába kért „üvegtányérokat” itt, tehát Tokajban gyártották.⁸

Kétségtelen, lehet alapja ezeknek a felvééseknek, bár az erdőből, illetve fából még nem lesz üveg, ehhez egyéb nyersanyagok, huta és ami a legfontosabb, mesterek is kellenek. Az pedig, hogy egyes főúri udvarház, kastély leltárában üvegtárgyak szerepelnek, nem lehet döntő érv a magyar üvegyártás „őskorának” bizonyításánál, mert ebben az időben a velencei üvegyárak termékei iránt hazánkban már nagy volt a kereslet. Az arany- vagy ezüstabánya még nem teszi okvetlen szükségessé az üveghuta működését.

A magyar üvegyipar hozzávetőleg hiteles történetét csak kitartó levéltári kutatás részleteredményeinek felhasználásával lehet majd megírni. Ezekből minden bizonnyal megállapítható lesz, hogy a magyar üvegyártás sokkal régebbi, mint gondolnánk, továbbá sokkal több huta működött hazánk területén, mint amit a statisztikai, topográfiai munkák felsorolnak. Különösen az uradalmi, családi, egyházi levéltárak rejtenek magukban sok érdekes és ismeretlen adatot üvegyártásunk múltjáról.

Nem kevésbé fontos a levéltári feldolgozó munka mellett a tárgyi emlékek felkutatása és összegyűjtése. Ilyen irányú fáradozás néha meglepő eredménnyel végződhet. A Zempléni-hegység üveghutáival a következő volt a helyzet: tudtuk, hogy ezek a gyárak valamikor működtek, de senkinek eddig nem jutott eszébe, hogy az ipartörténeti emlékek gyűjtése közben arra gondoljon, hogy ezeknek a hutáknak nemcsak a nevük maradt fenn, hanem a termékeik is. Balassa Ivánt, a sárospataki Rákóczi

Múzeum volt igazgatóját illeti az elismerés, akinek elgondolása alapján, tervszerű munkával összegyűjtöttük a Zempléni-hegység üveghutáinak tárgyi emlékeit. Több mint háromszáz üvegtárgy került be a sárospataki Rákóczi Múzeumba. Az már csak kellemes ráadás volt, hogy a huta régi szerszámaikat is sikerült a múzeum részére megszerezni.

A gyűjtőmunkával párhuzamosan folyt a levéltári kutatás. E két hosszadalmas, de mindenképpen eredményesnek mondható munka gyümölcse ez a tanulmány.

A Zempléni-hegység területe ipar- és gazdaságtörténeti, kerámiai, néprajzi szempontból egyaránt kincsesbánya a fenti témakörben foglalatostokodó szakemberek számára. Ipartörténeti vonatkozásban érdekes a telkibányai arany- és ezüstbányászat, hasonlóképpen a témát képező üvegyártás. A kerámiatörténet iránt érdeklődők számára fontos az első magyar porcelángyár, amely ezen a területen, ugyancsak Telkibányán kezdte meg működését 1825-ben, majd keménycserép gyártására állt át. A szomszédságában levő Hollóháza üveg- és a ma is működő kőedény és porcelángyártása révén szintén érdekes. Gazdaságtörténeti vonatkozásban a Zempléni-hegység területén osztozó két nagybirtok, a regéci és a füzéri uradalom tartott és tart számot komoly érdeklődésre, az előbbi különösen a szőlőkultúra terén. A hegyaljai mezővárosok története szintén több kutatót foglalkoztat. A néprajz pedig a sárospataki és a gönci fazekasság múltjával képviselteti magát.

Dolgozatom, amint a cím is megjelöli, a Zempléni-hegység üveghutáinak történetét, az üzemek termékeit ismerteti. A könyvet eleve két fő részre osztja a fentemlített tény, hogy ti. ez a terület két földesúri birtokhoz tartozott: a regéci és a füzéri uradalomhoz. Első részében a sokkal nagyobb múltra visszatekintő regéci huta történetét, a második részben pedig a füzéri uradalomban hosszabb-rövidebb ideig működő üveghuták történetét dolgoztam fel.

Az ismertetésre kerülő üveghuták közül már egy sem működik. A legidősebb és egyben a leghosszabb ideig fennállott regéci huta 1916-ban szűnt meg. A gyár termékeinek összegyűjtését — ismerve az üvegtárgyak törékenységet — valóban az utolsó pillanatban végeztem el.

I. A REGÉCI URADALOM

A regéci vár és a hozzátartozó uradalom történetét csak a XVII. század végétől kellene ismertetni, de a teljesség kedvéért talán nem lesz felesleges az uradalom sorsának alakulását a XIV. századtól kezdve röviden áttekinteni.

A legrégebb adatok szerint Regéc a XIV. század végén, valamint Zsigmond uralkodása idején királyi vár volt. Debrői István nyilván erőszakkal szerezte meg a királytól a birtokot, mert Zsigmondnak 1411-ben harcolnia kellett érte, hogy újra magáénak mondhassa. 1433-ban Brankovics György, 1461-ben ismét a királyé e terület, de 1467-ben már Zápolya János kezébe került. 1528-ban császári birtok lett, 1551-ben I. Ferdinánd Serédy Gábornak adományozta. 1557-től 1647-ig az Allaghi család, Rákóczi Zsigmond, Ruszkai Dobó István, az Eszterházy család, a linzi békéig felváltva tartja birtokában az uradalmat, amikor 1647-ben végérvényesen I. Rákóczi György tulajdonába került. Ezzel a regéci és sárospataki uradalom a magyarországi Rákóczi birtokok középpontjává, a fejedelem pedig — Liszka mezőváros kivételével — az egész hegyaljai borvidék egyedüli urává lett. A Rákóczi családnak több mint fél évszázadon keresztül sikerült megtartania mindkét uradalmat.

A regéci uradalomhoz I. Rákóczi György idejében Abaúj és Zemplén megyék mezővárosai és falvai közül a következő helységek tartoztak: Fony, Vilmány, Felsőnovaj, Szántó, Marcinfalva, Alsóvadász, Tállya, Baskó, Erdőhorváti, Komlóska, Regécke, Mogyoróska.

A két Rákóczi György lengyel háborúi és felvidéki hadjáratai alatt az egész terület hadszíntérré vált, majd folytatódott ez az

állapot a Thököly-féle szabadságharc idején. Zrínyi Ilona a regéci várban hímezte Thököly seregeinek a zászlókat, itt volt vele az ifjú II. Rákóczi Ferenc is. A Thököly-féle felkelés levereése után az uradalom a királyi kamara kezére került, a regéci várat a kassai osztrák generális 1689-ben leromboltatta. Az 1701-es összeírás olyan állapotban találta a regéci várat, hogy kijavítása már nem volt lehetséges.

1694-ig volt az uradalom a kamara tulajdonában, ekkor II. Rákóczi Ferenc birtokába került. Nem sokáig vehette azonban hasznát, mert az 1697-ben kitört hegyaljai felkelés miatt a császár 1701-ben Rákóczit elfogatta, a regéci, szerencsi, pataki, tokaji uradalmakat, tehát a Rákóczi birtokok legértékesebb részét ismét lefoglalta.

Természetesen a szabadságharc alatt minden birtok vissza-került Rákóczi tulajdonába. Ezek fontos szerepet nyertek azért, hogy az uradalmak jövedelméből fedezte Rákóczi a felkelés költségeit. A szabadságharc bukása után a regéci uradalom osztozott a többi Rákóczi birtok sorsában. Regécet és a hozzátartozó uradalmat I. József császár Trautsohn Donát Lipót hercegnek ajándékozta. 1776-ig volt a Trautsohn család tulajdonában a regéci és a sárospataki uradalom, ekkor kamarai igazgatás alá került, 1807-ben pedig Bretzenheim Károly herceg lett az új földesúr, aki németországi birtokait adta cserébe a császárnak a regéci és sárospataki területekért. A herceg felvette a „regéci” előnevet, hogy magyarrá válási szándékát ezzel is hangsúlyozza.

1875-ben a Bretzenheim család kihalt, az uradalom több részre szakadt. Regécet és környékét báró Waldboth-Bassenheim Frigyes vásárolta meg, a sárospataki uradalom egyes részei pedig herceg Windischgraetz Lajos tulajdonába kerültek.⁹

A regéci és sárospataki uradalomban a feudális viszonyoknak megfelelő módszerekkel, jobbágy- és majorsági gazdaságokban folyt a termelés. Az uradalom mezőgazdaságának túlnyomó többségét a bortermelés alkotta, ami miatt a mezőgazdaság egyéb ága — gabonatermesztés, állattenyésztés — jelentéktelenné vált. Néha a termelt mennyiség még az uradalom évi szükségletét sem fedezte. Viszont a terület speciális helyzeténél fogva annál nagyobb gondot fordítottak a szőlőkultúrára.

Bár az uradalom erdős területe ipari üzemek létesítésére kivá-

lóan alkalmas volt, mégsem találunk sok üzemet az uradalomban. A sör- és pálinkafőzés az egyedüli iparág, amit intenzíven műveltek, mert ennek üzemeltetése jelentős haszonnal járt. Csekély jövedelem származott az Erdőhorvátiban működő fűrészmalomból, a rövid ideig fennálló cserépegető műhelyből. A fűrészmalom, ahol az uradalmi építkezésekhez szükséges gendákat és léceket állították elő, az aránylag hosszú ideig funkcionáló üzemek közé tartozott. Viszont a termelés kicsi volt, sokszor nem tudta kielégíteni még az uradalom igényeit sem, ezért kénytelenek voltak vásárlással pótolni a hiányt. A cserépegető műhely, amelyet valószínűleg II. Rákóczi Ferenc alapított, az 1704-es összeírásban szerepel utoljára, ekkor megszüntették. Trautsohn herceg később újra felállítja, azonban a ráfizetéssel dolgozó üzem működését hamarosan beszünteti. A herceg 1730-ban tervbe veszi egy új cserép- és téглаegető műhely építését, felhívja a provisort, készítsen javaslatot, hol lenne legalkalmasabb a kemencék felállítása, mert a téгла és a cserép keresett árucikk. Az üzem megindulásáról azonban nincs tudomásunk.¹⁰

Általában az uradalom területén létesült ipari jellegű vállalatoknál, ezek fenntartásánál nem az a szempont vezette a tulajdonost, „hogy gazdaságosan, minél nagyobb hasznot hajtó módszerekkel végeztesse a termelést, hanem az uradalom felhasználatlanul heverő nyersanyagkészletének, elsősorban a fának valamilyen formában való felhasználása volt a cél”. A regéci uradalom mindenkori birtokosai számára tehát nem volt fontos az üzemek termelési módjának tökéletesítése, a gyártási eljárással nem sokat törődtek, ez mindig kezdetleges, kézművesipari jellegű maradt.¹¹ Ebből következik, hogy az ipari vállalatokat túlnyomó részben bérlők kezelték, a szakismereteket nem igénylő egyéb munkákat robotmunkával végeztették el.

Ha létesültek is kis kapacitású műhelyek az uradalomban, ezek fenntartását csak azért szorgalmazta a földesúr, hogy a bérlet mellett a birtok mindennapi szükségletét fedezni tudják a különböző kézművesipari termékekben. A felállított ipari vállalatok mindezek ellenére rövid ideig működtek, működésük alatt az üzem karbantartására kevés gondot fordítottak, ennek következtében a műhelyek szinte kivétel nélkül mindig elhanyagolt állapotban voltak. Kivételt képez a regéci hegyekben megindí-

tott üvegyártás, amely évszázadokon keresztül ellátta az uradalmat a szükséges mennyiségű üvegáruval, tulajdonképpen egyedül képviselte az óriási hirtoktesten az ipart, azonban az üzem állapota, termelékenységé mindig sok kívánnivalót hagyott maga után. A regenci üveghuta megalapítása előtt, I. Rákóczi György idejében az uradalom ablak- és öblösüveg-szükségletét minden valószínűség szerint a területhez legközelebb eső hutából, a makovikai uradalomban, Zboró határában működő üvegyárból fedezték. A huta üzemeltetése meglehetősen sok gondot okozott Debreceni Tamásnak, a pataki udvarbírónak, illetve a fejedelemnek. 1633-ban Pesti Mihály tiszttartó azt írja Debreceninek Zboróról, hogy az „üveg csináló mesterek nem szeretik azt itt való alkalmatosságot, mivel nincs kedvük az itt való munkához”. Javasolja, hogy Lengyelországból kell mestereket hivatni, akik „örömet jönnének. . . a jószágoknak sem lenne kárára, mivel a szegény emberek minden nap pénzecskét találnának a mester emberek után, az üveg is sokféle szükséges Urunknak. . . ugyan itt arra való kű nincsen, de a Hernádrul nem sok munkával hozathatni. Lengyel országba, kemencének való agyagot, úgy értem uram, a sztropkai jószágból hordanának”. Valóban, a zborói üveghutát egy lengyel mester vette bérbe évi 200 forint árendáért, 2000 kristály, 2000 közönséges, ablakra való üvegtányérért, valamint 200 darab különféle pohárért, „az minőket csináltatnak vele”. Néhány év múlva azonban Debreceni Tamás arról panaszkodik a fejedelemnek, hogy a mester nem fizeti az árendát, mindenét elitta, vissza akart szökni Lengyelországba, ezért kénytelen volt elzáratni. Egyúttal jelenti, hogy „most ugyan azon árendára emberségesebb és jobb mestert is talált az üveg csürhöz”.¹² Az 1641-es összeírás szerint az üzemet a makovikai vár alatt újonnan építették. A műhely három kemencével volt felszerelve. A gyár mellett nyersanyagtörő malom és a hutáslegények számára lakóház is volt. A huta épülete az uradalomé, a szerszámok azonban a bérlő tulajdonát képezték.¹³

A makovikai üveghután kívül I. Rákóczi György erdélyi birtokán, Felsőporumbákon és Felsőkománán már 1632-ben működött egy-egy üveghuta, kötő malommal. Az 1648-as összeírásban a porumbáki üzembről ezt olvashatjuk: „Az falun alol egy iuegh czur, kikben most ket nemeth es ket olah ewuegh

czinalo continue mivel”. A munkácsi uradalomban is dolgozott egy üveges, aki név nélkül, csak a mestersége megjelölésével az oroszvégi lakosok között szerepel. A munkácsi uradalom területén nem találtuk nyomát üveghutának — később II. Rákóczi Ferenc alapított egyet — valószínű tehát, hogy ez a mesterember a kész anyag feldolgozásával foglalkozott. Ez annál is inkább feltehető, mert a munkácsi vár egyik helyiségében, „az ecetes házban” az 1638-as leltár szerint 2367 darab kristályüveg és 260 darab parasztüveg tányért raktároztak el. Az 1645-ös inventárium szerint ezekből az ablakokra való üvegtányérokbl már csak kb. ezer darabot találtak, a hiányzó mennyiséget időközben feldolgozták.¹⁴

A Rákóczi birtokok területén működő üveghuták nemcsak ablaküveggel látták el az uradalmat, hanem egyéb üvegtárgyak tekintetében is. A korabeli leltárak meglepően sok üvegedényt említenek. Csak a sárospataki várban 1635-ben 115 darab különböző virágokból és gyümölcsökből készült folyadékokat, „liktáriumokat” tartalmazó üveget említ a leltár. A borsi kastély 1638-as inventáriumában üvegpoharakat, butéliákat sorol fel, amelyekben rózsa-, zsálya- és liliomvizet tároltak.¹⁵

Tekintettel arra, hogy az üveghuták az uradalom, illetve a fejedelem tulajdonát képezték, tehát magánvállalként működtek, a termelés fő célja az önellátás volt, kereskedelemről alig beszélhetünk. Ennek lehetősége csak olyan értelemben merülhetett fel, ha a bérlő a szerződésben előírt és az uradalomnak átadott kötelező üvegmennyiségen felül termelt, ezt saját hasznára értékesítette. Ilyen módon jutott el az ablaküveg és közszükségleti üvegáru a szűkkörű vásárlóközönséghez.

Hogy mennyire lealacsonyítónak, rangjához nem méltó foglalkozásnak tartotta a kereskedelmet, a „kalmárkodást” egy korabeli főúr, mutatja Pálffy Pál esete, aki egyenesen tiltakozott az ellen a gyanúsítás ellen, mintha ő az 1635-ben felállított hutájának termékeivel kereskedni akarna. Az üvegcsúrt kizárólag saját „gyönyörködtetésére” építtette.¹⁶

Az üveghuták iránt a XVII. század folyamán egyre nagyobb volt az érdeklődés, ezt az igényt azonban az uradalmakban létesült hutákkal nem tudták, de nem is akarták kielégíteni. A megoldás csak a behozatal útján volt lehetséges. Ebben az idő-

ben főleg Német-, Cseh- és Lengyelországból szállítottak nagy mennyiségű üvegárut hazánkba, ablaküveget és öblösüveget egyaránt. A század végén az import csökkenő tendenciát mutat, aminek okát abban látjuk, hogy egyre több hutát építettek az ország különböző helyein, az uradalmak területén.

1. A REGÉCI ÜVEGHUTA TÖRTÉNETE

II. Rákóczi Ferenc 1694-ben vette át az eddig kamarai igazgatás alatt levő regéci uradalmat. Sógorával, Aspremont gróffal ebből az alkalomból bejárta az egész birtokot, de később is többször megfordult Regécen és Sárospatakon, intézkedéseket tett az uradalom gazdasági helyzetének fejlesztése ügyében. A hegyaljai felkelés után, 1698 telén ismét ezen a területen járt. Ez a látogatása számunkra különösen jelentős, mert ehhez fűződik a regéci huta megalapítása. Fonyban, 1698. február 28-án kelt alapítólevele a következőképpen hangzik: „Mi, Felső Vadászi Rákóczi Ferenc, fejedelem, Nemes Sáros Vármegyének Fő Ispánya stb. Regéczi Hegyekben lévő hutánkban Thomas Hutnik nevű hutásnak állítván, és azt kezekben bocsátván, illy képpen végeztünk vele: esztendőknek forgása alatt tartozik nekünk kész pénz beli adóval, 100 magyar forinttal. Item más fél ezer cöregh kristályos karikával, ezer pedig paraszt karikával és eöttven pohárral. Ha pedig mi számunkra mivel, kristály karikának ezeréért 12 Ft, parasztért 6 Ft, pincetokra valo sotos cövegh palaczkokért akar nagyobb, akar kisebb egytül 18 pénz lészen. Kinek nagyobb bizonyágára ezen levelünket attuk. Rákóczi Ferenc”.¹⁷

Értékes és fontos tájékoztatást kapunk Rákóczi fent idézett leveléből, ez azonban csak a hutásmester személyéről, a bérleti összegről, az üzem termékeiről tudósít bennünket. Ezenkívül azonban még sok kérdés merül fel a műhellyel kapcsolatban, amire választ kell adnunk. Először is a levél nem jelöli meg pontosan a huta helyét. Levéltári adatok azonban utalnak arra, hogy a műhelyt később a mai Újhután építették fel újra, ez tehát azt jelenti, hogy a Rákóczi Ferenc által alapított üzem a mai Óhuta helységben, a patak mellett állt. Felvetődik a kérdés: honnan kerültek a munkások az üzembe, honnan jött Regécre Hutnik Tamás? Neve után ítélve — hutnik-kohász, hutás — a mes-

ter lengyel származású, illetve lengyel nemzetiségű volt, és minden valószínűség szerint a makovicai uradalomból került át tár-saival együtt Regécre.

Találgatásokra vagyunk utalva az üzem nagyságát, a munkások létszámát illetően is. Az előbbire vonatkozólag a későbbi évekből több leírást találtunk, azonban a legrészletesebb conscrip-tiók sem tartalmazznak adatot a gyár munkásairól. Véleményünk szerint négyen-öten dolgozhattak az üzemben, a korabeli kisebb huták munkáslétszáma megközelítőleg ennyire rúgott.

Három éven keresztül folyt a termelés a regéci hutában, amikor 1701-ben Rákóczi elfogatásával, birtokainak elkobzásával a gyár a királyi kamara tulajdonába került. Az uradalom lefoglalása alkalmából készített összeírás nagyon röviden beszél a hutáról, mindössze annyit tudunk meg belőle, hogy az árenda továbbra is 100 forint volt, azonban az eddigi másfélezer „eöreg-h kristályos” üveglak helyett már csak ezer darabot kellett beszolgáltatni az uradalomnak, a „paraszt” üvegtányérok mennyisége változatlan maradt.¹⁸

A Rákóczi birtokok elkobzása azonban csak átmeneti jellegű volt. A fejedelem diadalmas hadserege nem sokkal a szabadságharc kezdete után Tokajhegyalját visszafoglalta, a regéci huta pedig bekapcsolódott mindazon ipari üzemek termelésébe, melyek a katonaság ellátásának nélkülözhetetlen forrásai voltak.

II. Rákóczi Ferenc mint kitűnő hadvezér és államférfi, tisztában volt azzal, hogy a jól felszerelt osztrák katonasággal szemben mezítlásas hadai nem lehetnek ütőképesek, ezért haladéktalanul hozzálátott a kuruc seregek korszerű fegyverekkel és ruházattal való ellátásához. Ehhez azonban pénz, gazdasági bázis, ipari üzemek kellettek. A fejedelem nemcsak a tulajdonába visszakerült uradalmak, a már működő ipari üzemek termékeit fordította hadi célokra, hanem új gyárakat, ipari létesítményeket alapított. Gondoskodott a bányászat megindításáról, löportörő malmokat állított fel, amikhez a salétromot főleg az erdélyi salétromgyárak adták. 1704-ben felállította az első fegyvergyárakat, ahol ágyúkat, lövedékeket készítettek.

Első pillanatra úgy látszik, hogy a fejedelemnek csak a hadicélokot szolgáló ipari üzemekre volt gondja, ha azonban jobban megnézzük a kor ipartörténetét, látjuk, hogy az ipar és

kereskedelem minden ágában eddig soha nem látott fellendülés következett be hazánkban a szabadságharc alatt. Helyesen mondja Márki Sándor: a fejedelemnek „nem volt ékes tervzetbe foglalt iparpolitikája, de bizonyos, hogy Mátyás király óta — Erdélyt nem tekintve — a tulajdonképpeni Magyarországon a XVIII. század kezdetéig senki sem tett Rákóczinál többet a magyar ipar érdekében”.¹⁹

A fejedelem iparfejlesztő tevékenysége és igyekezete az üveg-hutákra is kiterjedt. A Munkács melletti hutába Stompfáról telepített át „finom üveg csináló mesterembereket”, akik még a „szükséges hordozható eszközöket” is magukkal hozták. Tervbe vette a borhidai lerombolt üveghuta felépítését, erre azonban nem került sor.²⁰ Viszont a szabadságharc ideje alatt az általa alapított parádi üveghuta ma is működik.

Regécen, Hutnik Tamás vezetése mellett, a szabadságharc tartama alatt zavartalanul folyt a termelés. Levéltári adat bizonyítja, hogy az üzem, ha csak kis részben is, de bekapcsolódott a hadicélt szolgáló műhelyek munkájába, amikor 1707-ben Lónyai Ferenc, a kuruc seregek ruházati komiszáriusának kérésére, a fejedelem elrendelte, hogy a hutában készítsenek *üveggombokat* a katonák köpenyeire.²¹ Azt azonban nem engedte meg, hogy a hadsereg üvegből készült ágyú- és puskagolyót használjon. „Az üveg-golyóbis pedig a keresztények között meg van tiltva, köz, bévett szokás szerint”, — írja egyik levelében. Az ungvári vár lőszerraktárában levő 4800 darab „üveg glóbis”, amit „muskétához és flintához” készítettek, valamint a 600 darab „üvegbül való kézi gránát” tehát nem került felhasználásra. Adatok hiányában nem tudjuk megállapítani, hogy ezek az „üveg glóbisok” melyik hutából kerültek Ungvárra.²²

Rákóczi csillaga az 1710. esztendő végén már letűnőben volt. Tokajhegyalja osztrák kézre került. Bár a fejedelmet a szatmári béke csak feltételesen fosztotta meg birtokaitól — 1712-ben nyilvánították rebellisnek — ennek ellenére a regéci és sárospataki uradalmat a király közvetlen a felkelés leverése után átadta Trautsohn hercegnek. 1711-ben már az új tulajdonosnak szármoltak el az inspektorok.

A huta történetében ez a változás annyit jelentett, hogy a herceg az eddigi bérletben előirt parasztüveg karikák számát két-

ezerre emelte, ezenkívül egyéb szolgáltatásokat is követelt a bérlőtől, mégpedig kötelességévé tette az uradalom összes épületein levő ablakok beüvegezését, amikor erre szükség volt.²³

Hutnik Tamás azonban az új urbáriumban megszabott szolgáltatásokat nem volt hajlandó elvállalni, ezért az uradalom 1712-ben saját kezelésbe vette az üzemet. Eddig is csekély volt a jövedelem, amit az üveghutából nyert az uradalom, a házi kezelés alatt ez a bevétel még inkább csökkent. 1712-től 1716-ig 39 és 120 forint között váltakozott a bevétel, de volt olyan esztendő is, amikor ráfizetéssel zárták az évet.

1712-ben például így alakult a huta mérlege:

Kiadás :

4 köböl búza,
4 ökör elpusztult,
szegek, vaspántok,
1 balta,
100 vásárolt üvegtábla,
conventioba 1 pár csizma,
292 Ft 29 dénár fizetésekre,
1 Ft 27 dénár, 2 Ft 73 dénár kisebb kiadásokra,
304 Ft meg nem határozott célokra.

A természetbeni és pénzbeli kiadások, a négy elpusztult ökör értéke pénzre átszámítva, alapul véve a számadásokból ismeretes árakat, összesen 701 Ft 98 dénárt tesznek ki.

Bevétel :

4024 üvegkarikát elhasználtak,
47 Ft 70 dénár értékű üveget eladtak,
732 Ft értékű üvegáru maradt.

Az önellátáson kívül tehát az uradalom pénzbeli bevétele a hutából csupán 46 forint volt. A kiadási tételek között szereplő, illetve veszteségként elkönyvelt négy igásállat a nyersanyagot és a fát szállította a hutába.²⁴

Tekintettel az üzem csekély jövedelmezőségére, a herceg 1716-ban jobbnak látta a hutát újra árendába adni. Az új bérlő

Kohanovszky György lengyel származású hutásmester lett. Ő azonban nem sokáig — mindössze néhány hónapig — vezette a műhelyt, majd átadta fiának, Kohanovszky Bálintnak.²⁵

Lengyelországgal, lengyel kereskedőkkel állandó kapcsolata volt a magyarságnak a XVI.—XVIII. század folyamán. A két ország közötti áruforgalom pedig különösen a szabadságharc alatt rendkívül élénk volt. Amint láttuk, I. Rákóczi György zborói üveghutájában lengyel árendások dolgoztak. A regéci huta első bérlője, Hutnik Tamás, szintén lengyel származású lehetett. Az a tény, hogy lengyel mesteremberek a regéci uradalomba is eljutottak, csak alátámasztja a fenti megállapítást. Kohanovszky Györgynek és Kohanovszky Bálintnak a regéci üveghutában való ténykedése érdekes és fontos adat a két ország gazdasági kapcsolatának történetében.

A szűkszavú feljegyzésen kívül semmi mást nem tudunk a két lengyel hutásmester működéséről. A lengyel szakirodalomban ismeretlen a nevük, nagy a valószínűsége azonban, hogy Kohanovszkyék a Krakó és Sandomierz környékén levő hutákból vándoroltak Magyarországra.²⁶

Az üzem, ahogy a későbbi összeírásokból, urbáriumokból kitűnik, oly elhanyagolt állapotban tengődött, jelentősége annyira eltörpült az uradalom gazdasági életében, hogy az évenként készített számadások legtöbbször pár sorban tesznek említést az üveghuta termeléséről, az ebből származó haszonról. A gyér adatokból csak a bérleti összeg állapítható meg, de néha utalás történik a termelt üvegmennyiségre, sőt a kereskedelemre is. A Kohanovszky családdal kapcsolatos adatok között ezt olvashatjuk: „Van itt még nagy mennyiségű üveg, amely lassan-lassan el fog adatni”.²⁷ 1716—17 között az árenda 84 magyar forint volt. 1715-ben az összeírás alkalmával 3362 darab kristály- és 8113 darab parasztkarikát találtak a műhelyben, amiből ezer-ezer darab az uradalomé volt árenda fejében.²⁸

A mostohagyermekként kezelt regéci hutáról 1726-ból származik az első részletesebb leírás, ami szépítés nélkül élénk tárja a műhely rozoga állapotát. Teljes egészében közöljük a latin szöveg magyar fordítását: „Az üveghuta a regéci hegyek egyik völgyében fekszik, bükkfagerendákból épült, zsindellyel fedett, azonban a teteje a régiség miatt megviselt állapotban van, közel

áll az összeomláshoz. A szokás szerint négy ajtóval ellátott épület három kemencét foglal magába, amelyekből egy kőégetésre, a másik fa szárítására, a harmadik pedig az üveganyag olvasztására szolgál. A műhely szomszédságában áll egy ház, hasonlóképpen fából építve és zsindellyel fedve. A házban van egy szoba, egy másik fűthető és egy harmadik szobácska, ezekben az árendás lakik. Az előbb említett fűthető szobában egy egyszerű ajtó, két fakeretes üveglak, egy sütökemence és egy eléggé hitvány pad található. Az ugyancsak fent említett kis szobában egy ajtó és két ablak van. Ez a ház szolgál a bérlő lakásául, aki évenként árendába fizet 84 magyar forintot, ezenkívül ad az uradalomnak ezer darab kiváló minőségű kristályüveg karikát és ezer darab parasztüveg karikát. A lakás közelében van még egy házacskó, amely üvegraktár és két istálló, a bérlő állatai számára, erről azonban az ajtó deszkája hiányzik, zsúppal fedett, az istállók hasonlóképpen közel állnak az összeomláshoz. A fent írt épületek közelében van tizenkét ház az üveghuta mestereinek és munkásainak számára, akik az uradalomnak semmi másval nem szolgálnak, minthogy tartoznak az uradalom által adott üvegből a birtok összes épületein az ablakokat megcsinálni.

Van itt még egy malom is, amely az üvegekészítéshez szükséges kő törésére szolgál, ez is minden részében közel áll az összeomláshoz. A malom mellett levő patakocska régebben bővölködött a pisztrángban és egyéb halakban, most azonban már kevés van benne, mert a katonatisztek szabadon halásszák.

Amint a fentiekből kitűnik, a leírt üveghuta a régiség miatt már teljesen megrongálódott, minden részében omladozó állapotban van és az sem mellékes, hogy a közelében levő fákat kivágták és hogy egy másik üveghuta esetleges felállítása által a tölgyerdőt ne kelljen még jobban kipusztítani, előnyösebb és hasznosabb lenne, ha a fenti üveghuta helyére papírmalmot építenének, amelyből nagyobb jövedelmet lehetne remélni, annál is inkább, mert ezen a vidéken sehol nincs papírmalom, azonban ennek felállítása a magas uraság későbbi szíves döntésétől fog függeni”.²⁹

Hiába mondta ki az uradalmi inspektorátus a „ruinában” levő üveghuta felett a halálos ítéletet, Trautsohn herceg nem bontotta le a műhelyt, nem állíttatott fel helyére papírmalmot. Megje-

gyezzük, hogy ennek működtetéséhez legalább annyi fa kellett volna, mint a hutához, ez azonban az ajánlatot tevő Ottlyk Pál prefektus figyelmét elkerülte. A huta tehát továbbra is működött, romos állapotban is termelt, volt olyan esztendő, hogy 12 000 üvegkarikát raktároztak el. 1729-ben használtak fel nagyobb mennyiségű üveget, amikor az uradalom béresei számára lakóházakat építettek. Az elszámolás szerint 1728-ból maradt 800 darab kristály- és 4071 parasztüveg karika, az árendából kaptak 1000—1000 darabot, pénzért vásároltak a bérlőtől 2000 kristályüveg tányért, az építkezésre tehát összesen 3800 kristály- és 5017 darab parasztüveg tányért irányoztak elő. Ebből azonban 2300 darab megmaradt, ez az üvegmennyiség már az 1730-as elszámolásban szerepel.³⁰

Trautsohn herceg az uradalom irányítását közvetett úton, prefektusai, tiszttartói által végezte, birtokaira Bécsből csak 1726-ban jött le, vagyis 15 évvel azután tekintette meg az uradalmat, ahogy azokat II. Rákóczi Ferenc től átvette. A prefektusok, uradalmi kormányzók sokszor helytelen és lelkiismeretlen vezetése miatt a birtok állapota egyre jobban romlott, termelése csökkent. Az uradalom jövedelmének csökkenéséhez hozzájárult az üveghuta árendájának fokozatos zsugorodása is. 1729-ben az eddigi 100 forintra szemben már csak 66 forint árendát említ az összeírás, ez az összeg egy év múlva 50 forintra szállt le.³¹

A herceg látogatása, valamint az a tény, hogy 1730-tól egy teljhatalmú ellenőrt rendeltek ki a prefektus mellé, azt eredményezte, hogy az uradalom gazdasági helyzete megszilárdult, a huta állapotában pedig szintén lényeges változások állottak be. 1732-ben került sor az üzem újjáépítésére és kibővítésére. A műhely eddig öblösüvegeken és ablakra való üvegkarikákon kívül más terméket nem állított elő. Az átalakítás folytán azonban nagy méretű kristályüveg táblák készítésére alkalmas eszközökkel is felszerelték. Az építési és átalakítási költségekre az uradalom, a fuvarokon és robotmunkákon kívül, 400 magyar forintot fordított.

Természetes, hogy a műhely korszerűsítésével és kibővítésével együtt járt az árenda felemelése. Ebben az évben a 3000 üvegkarikán kívül a bérlő 234 forint 60 krajcárt fizetett az uradalomnak, tehát az üzemből származó jövedelem az 1730-ban bevett

50 forintos bérleti díjhoz képest négyszeresére növekedett. Sajnos az építési költségekről, egyáltalán az újjáépített hutáról készült jegyzékek és összeírások nem maradtak fenn.³² Így arra a kérdésre sem lehet pontos választ adni, hogy milyen volt az új táblanyújtó kemence, épületek tekintetében milyen változások állottak elő, vagy milyen volt a műhely technikai berendezése. A korszerűsített üzem nagyobb jövedelme azonban még mindig alatta maradt az uradalomban működő, más ipari vállalatokból származó bevételnek. Az ardói serfőzőház árendája 1735-ben 500 forint, a fonyi serfőzőből 1500 forint volt a bevétel.³³

Az üveghuta árendájának felemelése csak átmeneti jellegű volt, mert a későbbi évek folyamán a bérleti összeg az eddigi, nagyjából állandónak mondható 100–120 forintra csökkent.³⁴ Mutatja ezt az új bérleti szerződés, mely az uradalom és Kohanovszky Bálint utódja, Csupka József között 1744-ben létrejött.

Csupka József a szerződés értelmében a hutát három évre vette bérbe, a következő feltételek mellett:

„1. A hutával tetszése szerint rendelkezik a szükséges fa vágásában, de a vágás helyét az uradalmi tiszttartóság jelöli ki. A hamuégetésből és üvegfőzésből származó haszon az övé.

2. Az uradalom a hamuzsír főzéséhez és égetéséhez egy vasüstöt szereltet fel, egy kemencét pedig rövid időn belül felépítet, de ezért az árendát a múlt évihez képest 20 forinttal felemeli, viszont Csupka József kötelezi magát, hogy ezekkel az eszközökkel igyekszik mindig jobb és jobb tárgyakat készíteni, különösen kristályüveg karikákat, egyáltalán igyekszik a műhelyt felvirágoztatni és annak értékét növelni.

3. A jobb anyag szállítására az uradalom az év folyamán két kocsit bocsát a hutásmester rendelkezésére, mert ezt a jobb anyagot Nógrád megyéből, Poltár községből kell beszerezni, de ugyenebben az időben a hutásmester is köteles egy fogatról gondoskodni. Ha nem tudna az uradalom kocsijával együtt agyagot hozatni, úgy köteles a szállításról más alkalommal gondoskodni.

4. Legelőt pedig nem használhat többet, mint az előző árendások. A hutai munkások szükségére adott réteket azonban növelheti, és ezeknek igényeit igyekezzék kielégíteni, hogy a szomszédos műhely munkásai is ideköltözzenek.

5. A fenti javadalmak ellenére az uradalom az árendát 20 forintra felemeli, tehát az évi árenda 120 forint, amely négy részletben fizetendő, jó és folyó pénzben. Az üvegből, vagyis a nagyobb üvegkarikákból — a legjobb minőségűből — és ugyancsak a kisebb üvegkarikákból ezer-ezer darabot köteles évenként nyugta ellenében az uradalomnak átadni. A műhely épületeinek épségéért a hutásmester felelős.³⁶

Ennyit mond az öt pontban összefoglalt latin nyelvű contractus. Nézzük meg kicsit közelebbről az idézett szerződést. Mindenekelőtt az tűnik fel az első és második pontban, hogy a hutához hamuzsírforzó műhely is tartozott. A korábbi szerződések ismeretlenek ugyan előttünk, valószínű azonban, hogy ezekben is kellett legyen valamilyen utalás az üvegtésztés egyik fontos alapanyagára, a hamuzsírra. Ha az uradalom a hamuégető kemencét a műhely mellett csak most építtette fel, ebből az következik, hogy azelőtt ezt a munkát a hutától távol, az erdőben végezték.

Különösen érdekes a Csupka Józseffel kötött szerződés harmadik pontja, ahol a Poltár községből szállítandó tűzálló agyagra történik utalás. Tűzálló agyagra a kemencék építésénél, karbantartásánál volt szükség. Ebből persze nem kellett olyan nagy mennyiség, hogy egész éven keresztül három fogat ezt fuvarozza, viszont a „békasónak”, illetve kvarchomoknak, fának a hutához való közelítése mindig adott elfoglaltságot a kocsiknak. Nem kevésbé érdekes a szerződés negyedik pontjában lefektetett elv, amelyből kitűnik az uradalom magatartása az üzem munkásaival szemben. Az uradalom igyekszik kedvezni az alkalmazottaknak. Szabadságot ad a bérlőnek a munkások fizetését kiegészítő kaszálók és legelők növelésében, hogy ezzel a szomszédos gróf Károlyi és gróf Forgách-féle uradalmakban, a szalánci és a hollóházi hutákban dolgozó mestereket a maguk számára megnyerjék, átcsalogassák. Az üzem munkáslétszámának ilyen módon való növelése a későbbi évtizedekben is többször előfordult.

Csupka Józseffel három évre kötötték ugyan a szerződést, valószínű azonban, hogy ezt közben megújították, így hosszabb ideig bérelte a hutát.

A II. Rákóczi Ferenc által alapított óhutai üvegtésztő műhely története 1758-ban lezárult. Az eltelt hatvan év alatt Hutnik

Tamás, Kohanovszky György és Kohanovszky Bálint, majd Csupka József vezetésével működő üzem a környék erdőségét annyira kimerítette, hogy szükségessé vált a huta áthelyezése. Ezt az új műhelyt ugyancsak a regéci hegyek egy másik völgyében, az Óhutától kb. 5 kilométerre fekvő mai Újhután állították fel. Az összeírás szerint az üzemben öt égetőkemence volt, amelyeknek rendeltetése nincs külön meghatározva. A korábbi analógiákból következik, hogy ezek közül egy kőégetésre, egy faszáritásra, egy hamuzsírforósra, kettő pedig üvegolvasztásra, illetve táblanyújtásra szolgálhatott. A műhely mellé egyelőre csak a bérlő számára építettek házat, a munkások később telepedtek le a huta körül.³⁶

Mai szemmel nézve nincs semmi rendkívüli abban, hogy az üzemet fűtőanyag hiánya miatt Óhutáról Újhutára helyezték. Ha azonban jobban ismerjük azt a kort, melyben a kis regéci gyár folytatta szerény termelőmunkáját, csodálkoznunk kell, hogy az üzem nem szűnt meg, sőt „vándorlásával”, az áthelyezéssel a berendezése s ennél fogva kapacitása kibővült. Az az időszak ugyanis, amikor erre sor került, egyáltalán nem kedvezett a hazai ipar fejlődésének. Mária Terézia uralkodása alatt teljessé lett Magyarország gyarmatosítása. Az osztrák gazdaságpolitika teljes erejével igyekezett gátolni, elsorvasztani a magyar ipar és kereskedelem kibontakozását, hogy ezáltal hazánk az osztrák ipar piacává váljék. Amíg Ausztriában és az örökös tartományokban a kezdő manufaktúrák részére privilégiumokat, prémiumokat osztogattak, nagy összegű kölcsönöket folyósítottak, addig magyarországi viszonylatban arra törekedtek, hogy itt minél több és jobb nyersanyagot termeljenek az osztrák ipar részére. Az egymásután kiadott szigorú vámtarifák, amelyek értelmében a magyar árut Ausztriában külföldi áruként kezelték, magas vámmal sújtották, viszont az Ausztriából behozott áru a belföldi áru jogait és előnyeit élvezte, mind azt a központilag kitűzött célt szolgálták, hogy a magyar ipar és kereskedelem fejlődését könyörtelenül letörjék. Mindebből az következik, hogy ez a protekcionista vámtarifa a magyar ipari és kereskedelmi tökefelhalmozást erősen gátolva, maga után vonta az országban már működő különféle manufaktúrák csődjét. Ilyen körülmények között Mária Terézia uralkodása idején alig beszélhetünk

szoros értelemben vett magyar iparról, mert ez majdnem teljes egészében kézműves, illetve céhes ipar volt. Ezt az elavult termelési módot akarta a bécsi udvar konzerválni hazánkban, hogy ezzel megakadályozza a magyar iparnak a modern termelőmódba való átmenetét.³⁷

Ez a gyarmatosító célzatú iparpolitika természetesen nem nézte jó szemmel az uradalmak területén létesült manufaktúrák működését sem. A Bécsben székelő gazdasági tanács, amely Ausztria, Magyarország és az örökös tartományok gazdaság- és iparpolitikájának központi irányító és végrehajtó szerve volt, úgy látta, hogy „Magyarországon tulajdonképpen a földművelésnek van jövője, mert még nagy területek vannak műveletlenül. Oly országban pedig, hol a lakosság a mezőgazdaságra sem elegendő, káros dolog még ipar alapításával is munkáskezeket elvonni tőle... Ha az ipari vállalkozási kedve fel van keltve, ki tudja, lehet-e neki korlátokat szabni, különösen Magyarországon, hol minden földbirtokos szabadon úzhet ipart és még jobbágyai keze munkáját is felhasználhatja reá...” Gátolni kell tehát a magyar ipar fejlődését minden vonalon, hiszen az uradalmakban létesült, vagy már működő gyárak csak a földesúr jóvedelmét növelik, ebből pedig a kincstárnak — a nemesi adómentesség miatt — semmi haszna nincs.³⁸ A gazdasági tanács elgondolásának érvényre jutása azt eredményezte, hogy egymásután szüntek meg, mentek tönkre pártolás hiánya miatt az uradalmakban működő manufaktúrák. A bécsi udvar olyan szigorúan ragaszkodott a fenti elvhez, hogy még a Mária Terézia férje, Lotharingiai Ferenc által alapított saszvári pamutszövő gyár sem kapta meg az általa kért vámkedvezményeket, aminek következtében az üzem rövid időn belül megszűnt.

Iparfejlődésünkben, annak továbbélésében nem lebecsülendő tehát a kis regéci üveghuta működése és szerepe, amely átvészelte ipartörténetünk egyik legsötétebb korszakát, s a szalánci és hollóházi hutával együtt, ha csak szerényen is, de képviselte a Zempléni-hegységben az osztrák kormány által pusztulásra ítélt magyar ipart.

1775-ben került sor a huta részleges renoválására, amikor a megrongálódott táblanyújtó kemencét, a hozzátartozó műhellyel együtt újonnan felépítették. Ugyanekkor egy kimutatást is

készítettek, mely szerint Óhuta, Újhuta, Középhuta területéről, a bérletben levő üvegyáron, valamint a Középhután levő korcsmán kívül az uradalomnak csak a fakitermelésből származott némi haszna.³⁹

A következő évben a Trautsohn család kihalása miatt az uradalom igazgatását ismét a királyi kamara vette át. Az átvételkor készült összeírás szerint Óhután 14, Újhután 8, Középhután 12 volt a zsellérek száma, akik pénzbeli adóval nem szolgáltak az uradalomnak, hanem a korábbi szokásnak megfelelően ablakozással foglalkoztak, valamint az üvegekészítéshez szükséges nyersanyagok — hamuzsír, üveghomok — szállításánál előírt robotot végezték.⁴⁰

A birtok átvételekor készített leltár az üveghutának csak egy részét említi, közelebbről két vasüstöt, amelyeknek értéke 35 forint, egy másik üstöt 12 forint és egy hamuzsír főzésre szolgáló üstöt 1 forint értékben.⁴¹

Több éven keresztül semmiféle adat nem áll rendelkezésünkre a műhely történetére vonatkozólag. Alig tudunk meg valamit az üzemről abból a jelentésből is, melyet a Helytartótanács 1785-ben terjesztett elő a Kancelláriának a magyarországi gyárak helyzetéről. Eszerint Abaúj megyében három üveghuta működött, mégpedig Regécen, Szaláncon és Hollóházán. Regéc alatt természetesen Újhuta értendő. Az egyes üzemekben dolgozó munkások létszáma műhelyenként hat-hat főre rúgott.⁴² A három hután kívül semmiféle ipari vállalat nem volt a megyében.

József nádor 1807-ben újra elrendelte az országban levő gyárak, manufaktúrák összeírását, ebben azonban a regéci hutáról még ennyi adat sincs, mert ez évben került az uradalom Bretzenheim Károly birtokába, aki úgy látszik, az átvétel miatt elmulasztotta a hutáról szóló jelentés beküldését. Pedig lényeges dolgokat tudhattunk volna meg ebből a jelentésből. A felhívás a következő kérdésekre várt feleletet: „1. Minemű fábrikák, kézi mivek és kisebb fábrikai börtök találtak a megyében, azoknak nemeiből mennyi és mitsoda helyeken szoktak eladatni? 2. Azon fábrikák, kézmivek és fábrikai börtökben mik készíttetnek és mitsoda haszonra fordíttatnak? 3. Azon produktumoknak mi az ára az országban vagy azon kívül, mitsoda számmal szoktak eladatni?”⁴³

Kevés a valószínűsége annak, hogy a regéci huta termékeiből az uradalom szükségletén kívül nagy mennyiségű áru jutott volna kereskedelmi forgalomba. Exportról természetesen nem beszélhetünk, hiszen még a regéci hutánál sokkal több munkást foglalkoztató üzemek sem fejlődhettek odáig, hogy exportra termelhettek volna, mert a Mária Terézia korában folytatott iparpolitika semmit sem változott II. József és II. Lipót uralkodása alatt.

Mindezen kedvezőtlen adottságok ellenére a Bretzenheim herceg birtokában és Fried Ézsaiás bérletében levő műhely tovább fejlődött, amit jól érzékeltet „A Regéczi üveg hutában fel építettett táblanyújtó kemenczére fordított költségeknek specificuma, 1822-ik esztendőben” című elszámolás.

Közbevetőleg jegyezzük meg: az uradalom eddigi tulajdonosai közül — nem számítva II. Rákóczi Ferencet — a Bretzenheimeknek volt a legtöbb érdekük az ipar és a kereskedelem iránt.

Bretzenheim Károly érdeklődése már Bécsben megmutatkozott, amikor elnöke lett annak a kereskedelmi társaságnak, mely a magyar bornak az északi államokba, főleg Oroszországba való szállítására vállalkozott. Az osztrák iparpolitikában bizonyos enyhülés állott be, ami lehetővé tette a társaság működését, azonban a nagy reményekkel indult vállalkozás a bekövetkezett háborúk miatt hamarosan megbukott.⁴⁴

Bretzenheim Károly halála után fia, Ferdinánd örökölte az uradalmat, aki apja nyomdokain haladva, regéci birtokán igyekezett iparfejlesztési tervét végrehajtani, ezáltal az uradalom jövedelmét növelni. Ennek érdekében a kereskedelmi forgalomban leginkább számottevő táblaüveg gyártásában látott nagyobb lehetőséget, ezért határozta el a műhelynek ilyen irányban való kibővítését. Hogy az építkezés valóban nagyméretű volt, mutatja az alábbiakban teljes terjedelmében idézett elszámolás:

1. 11 1/2 cubik öll kőnek ki töréséért á 2 Ft 45 x váltó czedulába fizetődött	31,37 1/2 Ft
2. Ezen kőnek bé hozataláért á 15 x	48,52 1/2 Ft

3.	Sárga földet hordó három szekeresnek á 2 Ft 15 x	6,45	Ft
4.	470 téglá tsinállásra fordítottatott 43 véka Bóltári agyag, melly megmérettetvén találtatott minden véka 80 font, in summa 3230 font, számítván mázsáját fuvarral együtt á 2 Ft 30 x	81,15	Ft
5.	Ezen 470 téglá tsinállásáért fizettetett	14,06	Ft
6.	A malterhez megkivántató hat véka Bóltári agyag, vagyis 480 font, á 2 Ft 30 x számlálván mázsáját fizettetett ...	12,00	Ft
7.	Az ún. Streck-Czigelhez megkivántató 30 véka agyag, mely megmérettetvén találtatott 24 mázsa, á 2 Ft 30 x	60,00	Ft
8.	Ezen két Streck-Czigelnek tsináltatásá- ért fizetődött	18,00	Ft
9.	79 véka agyagnak ki égetéséért fizető- dött	5,00	Ft
10.	79 véka agyagnak töréséért számítván á 10 x vékáját	13,10	Ft
11.	A fent említett Bóltári agyagbul készült tégláknak, a két Streck-Czigelnek ki égetésére, amennyiben ez két Streck- Czigel alatt szárítás végett két egész hétig tüzelni kellett, consummáltatott 10 öl tűzi fa, mellynek ölét a Hutáig való szállítással együtt 4 Ft számítván A feljebb specifikált 611 mázsa Bóltári agyagnak a törő malomhoz való le vite- lére s fel hordására és a sárga föld fuva- rozására fordítottatott egy ött lovas sze- kér 8 napra á 2 Ft	40,00	Ft
	Ennek segítségére adott egy napszamos 8 napra á 30 x	16,00	Ft
		4,00	Ft
12.	10 250 közönséges tégláért á 18,30 x	189,37	1/2 Ft
	Ezeknek elhordására adatott 62 1/2 marhás robot á 20 x	52,05	Ft

Vagy két hordó oltatlan mészéért á 2 Ft		
30 x	5,00	Ft
12 száll fenyű deszkáért árkusoknak		
á 51 x	10,12	Ft
13. 8500 sindely véttetett az Újhelyi piat- zon á 6,15 x	53,07 1/2	Ft
az uradalom provisiojából adatott 7000 sindely, azoknak hasításáért á 2 Ft		
51 x fizettetett	19,57	Ft
Ezeknek és Újhelyben vett sindelynek el vitelére fordított 24 munkás robot		
á 20 x	20,00	Ft
vagy 3000 lécz szögért a léczelésre, ajtókra és kamrára á 7 Ft	21,00	Ft
24 000 sindely szögért á 1 Ft 40 x	40,00	Ft
14. Az üveg tábla nyújtására véttetett négy rúd vas, mely téssen 84 mázsát, ezért fizettetett	35,18	Ft
15. Ezen épülethez megkívántató fáknak, s léczeknek ki vágásáért, nagyolásáért és bé hordásáért contractus szerént	200,00	Ft
Ugyan azon munkára adatott tíz itze pálinka á 20 x	3,20	Ft
16. Átsoknak, ezen épület el készítéséért	180,00	Ft
ugyan azoknak egy köből gabona	6,00	Ft
17. Knoll Fülöp kőmívesnek alku szerént	150,00	Ft
18. A lakatosnak az általa tett munkáért ..	20,00	Ft
19. Ezen épület mellett consummáltatott 75 gyalog robot á 10 x conventios pénzben	31,15	Ft
	Summa	1389,58 Ft

Sárospatak, 1822. dec. 31.

Az elszámoláshoz csatolt mellékletekből az is kitűnik, hogy a vasrudakat Kassán vásárolták, a téglát a pataki „téglá házból” szállították, a lakatos munkát Sebő Mihály pataki mester végezte. Ugyancsak az elszámolásból tudjuk meg az új bérlő nevét, aki mint már említettük, Fried Ézsaiás volt.⁴⁵

Bretzenheim Ferdinánd iparfejlesztési törekvése nemcsak a regéci huta kibővítésében mutatkozott meg, hanem az ő nevéhez fűződik az első magyar porcelángyár felállítása is, amely 1825-ben Telkibányán kezdte meg működését. Amíg azonban a porcelángyártás menetét a kezdeti próbálkozásoktól a nagyüzemi termelésig személyesen irányította, sőt maga tervezett edényeket és mintákat, addig az üveghuta állandóan bérlők kezében volt. Úgy látszik, a herceg a porcelángyártást előkelőbb, mondhatnánk divatos foglalkozásnak tartotta, nagyobb lehetőséget látott benne, annak ellenére, hogy a királyi udvarral szemben a porcelánkészítés meglehetősen merész vállalkozásnak bizonyult. Féltékenyen őrködtek azon, hogy a bécsi királyi porcelángyár versenytárs nélkül álljon. A konkurens műhelyek felállítását megakadályozták, a titokban keletkezett üzemek letörésénél néha a legszigorúbb eszközökhöz folyamodtak. Batthyány Tódort, aki a XVIII. század hetvenes éveiben titokban porcelánt készített kis műhelyében, börtönnel büntették, a gyártmányokat pedig összetörték. Hogy az elriasztó és tiltó rendeletek ellenére mégis létrejött az első magyar porcelángyár a herceg telkibányai birtokán, Bretzenheim merész-ségének és bátor vállalkozó szellemének köszönhető.

Bár a herceg, amint láttuk, a porcelángyártásban sokkal nagyobb üzleti lehetőséget látott, a gyár fejlesztésére sokkal több gondot fordított, aminek következtében a „regéczi” porcelán az egész országban ismertté lett, mindezek mellett az Újhután működő üvegekészítő műhely életében is határozott fejlődést tapasztalhatunk. A termelés növekedését mutatja a nagyobb bérleti összeg. Az új bérlő, Lányi Sámuel 1841-ben már 1900 forintot fizet árenda fejében. Az uradalom a bérletben előírt beszolgáltatandó üvegmennyiségen kívül egy esetben 85 forint, majd 1638 forint értékű üveget vásárolt Lányi-tól.⁴⁶

A magyar ipar és kereskedelem ebben az időben már sokkal kedvezőbb körülmények között volt, amit a század elején megindított gyarmati gazdaságpolitika elleni szívós harc tett lehetővé. A köznemesség haladó szárnya és a polgárság közös küzdelme kezdetben nem sok eredményre vezetett, de kereskedelmi tőkefelhalmozódás jött létre a napóleoni háborúk kon-

junktúrájának következtében, amely kiváltotta ugyan a cégrendszer válságát, de ugyanakkor elősegítette a tőkés viszonyok gyors megerősödését. Ez azonban csak átmeneti jelenség volt, mert a napóleoni háborúk után következő dekonjunktúra és gazdasági válság több ipari vállalatot a tönk szélére juttatott, a kereskedelmet, a nemesi földbirtok kapitalista fejlődését visszavetette.

A gyarmati gazdaságpolitika változatlansága, a tőke és a hitel hiánya újabb harcban tömörítette a reformkor magyar politikusait és a küzdelem eredményeképpen lassan megindult a belső piac fejlődése, a kereskedelmi és ipari tőke felhalmozása, ami maga után vonta a polgárság és nemesség vagyonosodását.

Lassú volt ez a fejlődés, hiszen az Ausztriától való függés még mindig sok vonatkozásban éreztette hatását. A vámrendszer változatlan maradt, a piacot és a nyersanyagot az osztrák tőke továbbra is elvette a magyar ipar elől, de hogy a hazai kereskedelem és ipar mégis fejlődő tendenciát mutat, bizonyítja az uradalmakban létesült mezőgazdasági ipari üzemek szaporodása. Pápirosmalmok, üveghuták, cukorgyárak, hámorok keletkeztek különböző helyen országszerte. Ha az akkor gyárnak nevezett vállalkozások között többségben voltak a manufaktúrák, mégis ezek az üzemek az egyre jobban izmosodó magyar gyáripar előfutárai voltak.

Az üvegyártásban különösen nagy fejlődést látunk. Magda Pál statisztikája 1819-ben még csak 30, Fényes Elek 1837-ben már 54 üveghutát említ. Magda Pál szerint „mintegy 30 üveghutában sok, de tsak közönséges üveg készítettik. A szebb üveg Tseh országból hozattatik. Egy tükör fábrika van Posonyban, de nagyra nem mehet”. Fényes Elek az Abaúj megyében működő huták felsorolásánál azt is közli, hogy ezekben az üzemekben metszett üvegek is készülnek. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezek a statisztikák nem adnak hiteles képet üveghutáink számáról, mert Magda és Fényes egyaránt olyan műhelyeket is bevettek statisztikájukba, amelyek ebben az időben már nem működtek, csak a település neve utal arra, hogy valamikor itt üveghuta létezett. Például Óhután 1819-ben vagy 1837-ben már nem, Középhután pedig még nem volt üvegekészítő műhely. Mindenesetre a meglevő és szaporodó

üzemek főleg főúri birtokokon létesültek és működtek, amelyekben kezdetleges technikával, kevés munkaerővel folyt a termelés.⁴⁷

Még a nagy múltra visszatekintő regéci hutáról sem mondhatunk jobbat, mert az 1842-ben felvett inventárium alapján nagyon szerény kép tárul elénk az üzem berendezéséről és felszereléséről. Tekintettel arra, hogy a műhelyről ez az első részletes összeírás, a leltár teljes szövegét közöljük az alábbiakban:

Kőtörő malom; ezen épület fa oszlopon áll, fele patitsal foglalva. Az ún. „kerek szoba” kő törő négy vas bunkókkal, talpalt vízi kerék egy, kerek tengely 2, bálványon vas karika négy, békasó tartó láda egy, égető kemence egy.

Hutai üveg eszközök:

Grand követ törni	1
Grand kisebb	1
Kád	12
Tekenő kisebb 5, nagyobb 1	6
Üveg nyújtó vas	4
Nyújtó vas villa	2
Aufreihen Stöckel	1
Streck Hachel	1
Hamu hordó	1
Aushelb Gabel	1
Abruhrenstange	1
Einlegenkehlen	1
Forma földből	40
Vízi puska fából	2
Schirmeisen	2
Hűtő kemencén pléh ajtó	2
Eisenstangen	2
Merítő vas kanál	1
Einlegenkehlen	1
Feineisen	1
Krieseisen	1
Riegelstange	1
Streckstange	2

Ásó kicsi	1
Vas bunkó	1
Abnehmeisen	1
Stangeeisen	2
Vas katlan kisebb	1
Vas katlan nagyobb	3
Lúgos válú	4

A leltárban szereplő szerszámok egy részét német elnevezéssel jegyezték fel, ami nagyon megnehezíti az eszközök magyar nyelven való azonosítását. Szó szerinti fordításban az Aufreihn-Stock = illesztőbot, Streck-Hachel = nyújtórúd, Aushelb-Gabel = kiemelővilla, Abruhrenstange = keverőrúd, Einlegen-kehlen = berakócsatorna, Schirmeisen = tartóvas, Eisenstange = vasrúd, Feineisen = simítóvas, Krieseisen = körzővas, Riegelstange = zárórúd, Streckstange = nyújtórúd, Abnehmeisen = vágóvas, Stangeeisen = rúdvas. A közölt leltár hiányosnak látszik, mert az üvegekészítés legfontosabb eszköze a fúvópipa nincs említve, ha csak a négy darab „üveg nyújtóvas” nem azonos a pipával. Ha hiányos is a leltár, a szerszámok felsorolása alkalmat ad arra, hogy ezek alapján rekonstruáljuk egy régi huta berendezését és ennek nyomán leírjuk az üvegekészítés technológiai menetét.⁴⁸

Mielőtt ezt tennénk, az üvegekészítés nyersanyagáról szeretnénk szólni. *Hamuzsír*ról az eddigiek folyamán többször történt említés, így csak arra a kérdésre kell feleletet adnunk, hogy az *üveghomokot*, népies nevén *békasót*, honnan szállították a hutába? Levéltári adatok a régebbi időre vonatkozólag e tekintetben nem adnak semmiféle tájékoztatást, kénytelenek vagyunk tehát az újabb nyomtatott és szóbeli közlésekre támaszkodni.

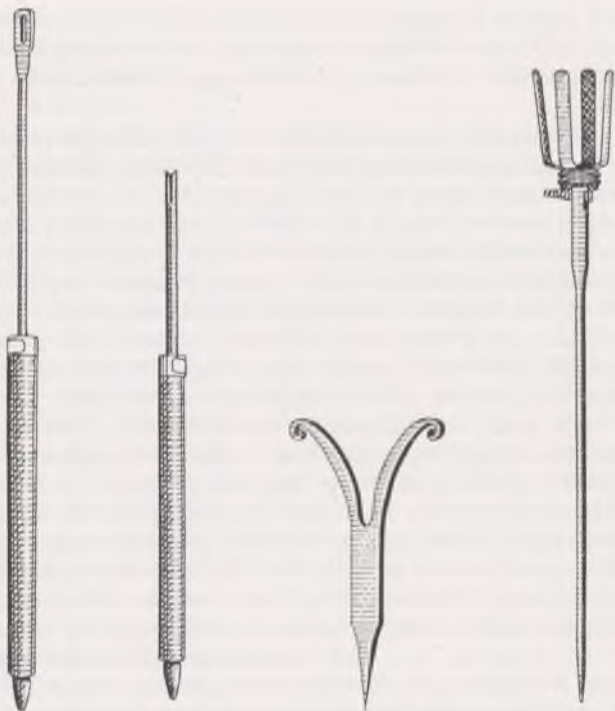
Telkes Simon szerint a kvarc és homok mellett a riolitok és perlitek is jól felhasználhatók az üvegyártásnál. Ez utóbbiakból a Zempléni-hegységben nagy mennyiség található a Kemen-cepatak völgyében és a Borzáshegy déli aljában, valamint Pálháza község mellett.⁴⁹ A gyár munkásainak szóbeli közléséből azt is megtudtuk, hogy a huta közelében levő Hangyás oldalból szintén szállítottak az üzembe nyersanyagot. Minden bizonnyal ezek a lelőhelyek már évszázadokkal ezelőtt ismeretesek voltak,

tehát a kvarcot és üveghomokot, illetve perlitet innen szereztek be. Az 1870-es évektől kezdve azonban a jobb minőségű üvegyanyag gyártásához szükséges nyersanyagot Csehországból hozták.

Az üvegekészítés mesterségében, az ehhez szükséges szerszámok formájában évszázadokon keresztül lényeges változás nem történt. A szerszámok rendkívül egyszerűek, minden komplikáltságtól mentesek voltak. Egy 1699-ből való szakkönyv mindössze tizenkét féle eszközt sorol fel: üvegfúvó pipát, vascsövet, ollót, csipeszt, meritókanalakat, lapátot, kampósvillát, gereblyét.⁵⁰ Ehhez hasonló szerszámokkal dolgoztak a regéci hutában, amint ezt a múlt századból való leltár, illetve néhány megmaradt eszköz is bizonyítja. Az *1. ábrán* két üvegfúvó pipát láthatunk, a *2. ábrán* villás vaseszközt, melyen a pipát forgatták, majd pedig egy ugyancsak vasból készült, felső végén lemezekkel ellátott fogót, amellyel a már kész tárgyat a hűtőkemencébe rakták, majd pedig kiszedték (*3. ábra*). A *4. ábra* különböző csipeszeket, az *5. ábra* fogókat mutat be, ezekkel az üvegtárgyak testét, nyakát és talpát formálták vagy díszítették. Ugyanilyen célt szolgált az *6. ábrán* látható két körző.⁵¹

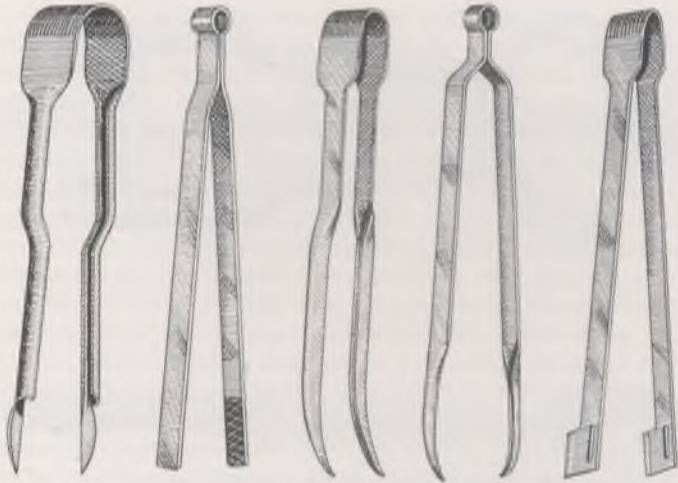
Mint ahogy a szerszámok területén hosszú időn keresztül alig tapasztalható valami fejlődés, hasonlóképpen az üvegekészítés technikájában is a régi, évszázados módszereket alkalmazták. A néhány egyszerű eszköz felhasználása mellett inkább a kézügyességben és a gyakorlatban kellett megmutatkoznia az üvegfúvó mester tehetségének. A regéci hutában készült edényeket mind fúvás által állították elő, egy részüket kézzel formálták, azonban a leltárban szereplő 40 darab tűzálló agyagforma azt mutatja, hogy több edényfeleség formába fújva készült.

Egy közönséges üvegpalack készítése nagyjából a következőképpen történt: a fúvómester a megolvadt üvegmasszából annyit vett ki a pipájával, amennyi anyag a palack készítéséhez szükséges. A pipa végén levő izzó anyagot gömbbé fújta fel, majd lóbálással hosszúkás alakúra formálta. A művelet további része a munkapadon történt, ahol a fenti szerszámok segítségével a palackot a kívánt formára alakította. Ha már a palack elnyerte a végleges formát, fenekét benyomták, egy másik

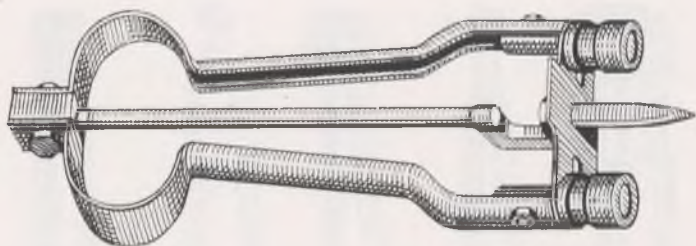
1. ábra. ÜVEGFÚVÓ PIPÁK 2. ábra. VILLÁSVAS 3. ábra. VASFOGÓ

hosszú vaspálcával, az ún. „ragadóval” fogták meg, majd gyenge ütéssel lepattantották a pipáról. Miután a palack a ragadóvas végéhez tapadt, következett az edény szájremerének kiformálása. Régebben a lepattintás révén keletkezett éles szájrperemet simára olvasztották, vagy pedig az üveg szájrperemére vékony karimát helyeztek, újabban azonban rugós, görgőkkel ellátott szerszámmal alakították simára a palack száját. Végül a ragadóvasról pattintással eltávolított üvegtárgy a hűtőkemencébe került. Minden kézzel formált üveg fenekén megtalálható a ragadóvas nyoma, az érdes, néha éles szélű „köldök”. Ezért a ragadóvasat „köldökvasnak” is nevezték.

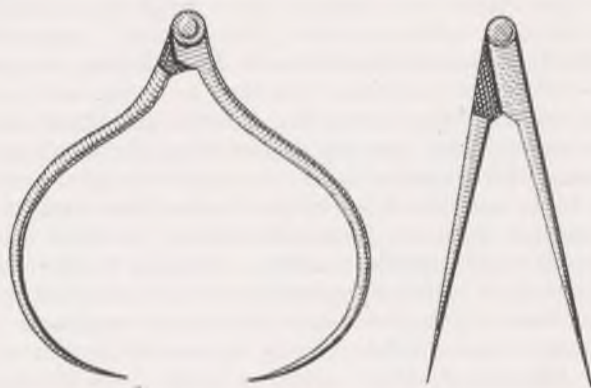

4. ábra. KÜLÖNFÉLE CSIPESZEK

Egyszerűbb művelet volt az üvegtányérok vagy üvegarikák, illetve ablaküvegek készítése. Ha fűvás közben a pipát függőlegesen felfelé tartották, a hólyag laposra esett össze. A pipáról a ragadóvasra átvett anyagot gyors forgatással alakították kerek tányérrá, ezeket nevezték „ökörszemnek”, melyeken a köldök nyoma szintén megtalálható. Az ökörszem üvegeknél sokkal vékonyabb kivitelben készültek az ugyancsak fűvott, de ollóval körülvágott kör alakú ablaküvegek. A táblaüveg fűvéása azonban már nagyobb szakértelmet igényelt. Ennél a műveletnél több anyagot kellett a pipára felszedni, amelyet aztán fűvás, csóválás által henger alakúra formáltak, majd pedig az így elkészített hengernek előbb a két végét ollóval lemetszették, utána pedig hosszában felvágták. Ezekből a vékony lemezekből készültek feldarabolás után a hatszögletű ablaküvegek. Az ablaküvegeknek ilyen módon való előállításuk csak addig folyt a regéci hutában, amíg fel nem állították a táblanyújtó kemencéket. Ezzel a berendezéssel nagyobb méretű táblaüveget tudtak készíteni.⁵²

5. ábra. KÜLÖNFÉLE FOGÓK

6. ábra. KÖRZŐK

Ilyen eszközökkel és berendezéssel működött, ilyen technológiai eljárással termelt a kis regéci huta. Öntés vagy sajtolás, művészi köszörülés nem volt a műhelyben, természetesnek kell vennünk tehát, hogy az 1842-ben megrendezett első magyar iparműkiállításon nem szerepelt a gyár. Sajnálattal jegyzi meg Kossuth Lajos, hogy bár az üvegyártás „a legújabb időben honunkban rendkívüli előmenetelt tőn” — ennek ellenére „üvegárukért még mintegy félmillió pengő forintot fizetünk évenként az ausztriai üvegyáraknak. Az első iparműkiállításon Magyarország közel hatvan üveghutáinak csak igen kis része volt képviselve”.⁵³ A kiállításon szereplő kapitalista nagyüzem-mé fejlődött Pichler, Perger és Kuhinka-féle gyárak ekkor már komoly eredményeket értek el, a két utóbbi hutában 140, illetve 300 munkás dolgozott. A gyártmányok minősége vetekedett a cseh és osztrák készítményekkel, méltók voltak a kiállításra. A kezdetleges, kézművesipari regéci üzem szerény termékei országos kiállítás szempontjából ekkor még nem jöhettek számításba.

1849-ből találunk újra részletesebb feljegyzést az üzembről, amelyből mindenekelőtt az tűnik ki, hogy Újhután beszüntették a műhely működését. A sárospataki és regéci uradalom 1849-es összeírásában ugyanis ez olvasható: „a regéci üveghuta az előtt az Új Hutában volt s onnan Ferdinánd herceg alatt Közép Hutára tétetett át, az előbbeni leromboltatván s a mostani egészen újból készítetttven Roscher üveg-gyár bérelője által”. Ez a fontos adat nem tájékoztat ugyan bennünket az áthelyezés évről, de ha 1841-ben még Lányi Sámuel volt a huta árendása, Roscher pedig 1849-ben már az újonnan felépített üzem bérlőjeként van említve, nyilvánvaló, hogy az áthelyezés nem sokkal 1849 előtt történhetett. A középhutai műhely az óhutai és újhutai országút elágazásánál állt, az idézett összeírás szerint a gyárhoz a következő épületek tartoztak: „üveg olvasztó kemencze és üveg készítő ház sindely fedél alatt, 14 öl hosszú, 7 öl széles, 10 000 pengő forint értékű. Üveg nyújtó kemencze sindely fedél alatt, 11 öl hosszú, 5 1/2 öl széles. Üvegyári legények laka, sindely fedél alatt, 6 2/3 öl széles. Hamuzsír főző ház sindely fedél alatt, Kötörő malom, sindely fedél alatt, hossza 5 öl, szélessége 3 öl”.

Újhatán megszűnt ugyan az üzem, de továbbra is működött egy „calcinirozó ház sindely fedéllel”, vagyis egy hamuzsír-finomító műhely. A már említett középhutai hamuzsír-főző házon kívül volt még egy „potásház” Rostallón, amelynek hossza 9 öl, szélessége 4 öl volt, ezenkívül Komlóskán is működött egy újonnan épült potásház.⁵⁴ A „potass”, illetve hamuzsír egy részét az uradalom eladta, másik részét a középhutai üzem használta fel az olvasztásnál.

A Roscher vezetése alatt álló műhelyről több adatunk nincs. Az 1857-ben Kassán megrendezett felső-magyarországi Első Műtermény és Iparkiállítás kapcsán bukkan fel újra a regéci huta neve, mégpedig a kiállítók között. A gyár új bérlője, Mayer János — aki egyúttal az özv. Bretzenheim hercegné telkibányai porcelángyárának bérlője is volt — mindössze két darab üveghengert állított ki. Az üzem termékei akkori értékelés szerint annyira közönségesnek látszottak, hogy Mayer előnybe helyezte velük szemben a két üveghengert, amivel talán a gyár nagyobb technikai felkészültségét akarta bemutatni.⁵⁵

A regéci huta termékeinek egyszerű voltáról beszél Korponay is, amikor megállapítja, hogy a készítmények „az érdesen barna kova kövek és kékes barna hamuzsír miatt, csak közönséges gyártmányokra szorítkoznak, nagy kár lévén a gyártmányoknak finomabb minőségben előállítási hiánya; holott finom kovakő a megyében bőven található és hamuzsír termelhető. Korszerű vállalat lenne továbbá a készítmények köszörülése s a festmények és színezetek használata is, mivel ez által a behozatal nagyban mellőzhető lenne”.⁵⁶

Mayer János 1875-ig bérelte a regéci üveghutát. Ebben az évben az uradalom gazdát cserélt. A Bretzenheim család kihalála után báró Waldboth-Bassenheim Frigyes tulajdonába került a birtok egy része, többek között a középhutai üvegyár is. Az új bérlők a Goldstein testvérek lettek. A földbirtokos és a bérlő személyében beállott változás lényeges fejlődést eredményezett a gyár termelésében. A technikai berendezés korszerűsítését elhanyagolták ugyan, mert az üzem továbbra is közvetlen fatüzelésű kemencékkel működött, pedig ebben az időben már több üveghuta áttért a regenerátoros gáztüzelésű

kemencére, a készítményeket még mindig fúvás által állították elő. A fejlődés elsősorban a munkások létszámának emelkedésében, illetve az üzem kapacitásának növekedésében mutatkozott meg. Telkes Simon 1895-ben, az iparfelügyelők gyárvizsgálati jelentései alapján a regéci hutáról a következőket mondja: „az üzemben évenként feldolgoztak 2000 q kvarcot, 1000 q homokot, elhasználtak 5000 m³ fát. A gyárnak van egy héttégelyes olvasztókemencéje, tégelyenként 120 kg ömlesztett üveganyagra, egy csiszoló és egy súlykos kvarctörő műhelye, melyek egy-egy lóerejű vízi kerékkel rendelkeznek. A vízesés magassága 0,5 méter. Évi termelése 1500 q közönséges csiszolatlan öblös üveg 25 000 forint értékben”.

Telkes Simon ugyancsak az iparfelügyelők gyárvizsgálati jelentéséből közöl adatokat az üzem munkásviszonyairól. Az egy vezetőt és negyven munkást foglalkoztató gyárban a fűvómester havi keresete 30–35 forint, a segédeké 6–8 forint és ellátás, a tanoncoké pedig 2 forint, a közsörülómesteré 25–28 forint között mozgott. Ingyenes lakást, tüzelőfát kapnak, valamint állataik számára szabad legelőt. Termelékenység és munkabérek szempontjából a regéci huta mindenképpen a kis üzemek közé sorolható. A gázgenerátoros üveggyárakban a munkások keresete, az üzem termelékenysége egyaránt felülmúlta a közvetlen tüzelésű hutákat, köztük a regéci gyárat is.⁵⁷

Több írott vagy nyomtatott forrásanyag nem áll rendelkezésünkre a gyár történetére vonatkozólag. Az üzem század eleji állapotára csak azokból a visszaemlékezésekből tudunk következtetni, amit a gyár régi munkásai személyesen elmondtak. Közlésük szerint az üzem munkáslétszáma az 1910-es években 60-ra szaporodott. Több gyermek és asszony dolgozott a gyárban. A gyermekek formát tartottak, vagy a kész árut hordták a hűtőkemencébe, az asszonyok pedig az áru csomagolását végezték.⁵⁸

A munkások közlése szerint a huta 1916-ban szüntette be a működését. Az üzem dolgozóinak egy része — a fűvómesterek — a tokodi és salgótarjáni üveggyárakban találtak munkalehetőséget. A több mint kétszáz éves múltra visszatekintő regéci hutáról ma már csak a levéltárak sárgult papírjai, a munkások emlékező szavai és a gyárban készült üvegtárgyak beszélnek.

2. A GYÁR TERMÉKEI

A regéci huta XVII. századbéli és XVIII. század eleji termékeiből ép állapotban semmi sem maradt fenn, ebben a vonatkozásban tehát csak a meglevő szerződések, összeírások adnak némi tájékoztatást az üzem készítményeiről. II. Rákóczi Ferenc és Hutnik Tamás idézett szerződésében első helyen az üvegtányérok szerepelnek, a gyár fő termékét a későbbi évek folyamán is ezek képviselték. Általános gyakorlat szerint ezekből az ablaküvegekből kétfélet: kristálykarikákat és parasztkarikákat készítettek. Az előbbiekkal kapcsolatos „öregh” jelző arra utal, hogy a kristályüveg tányérok nagyobb méretűek, jobban átlátszóak, míg a parasztüveg tányérok kisebbek, zöldes színűek voltak. A sárospataki Rákóczi vár ásatásaiból előkerült töredék ablakszemek mind kör alakúak. A kb. 10–12 cm átmérőjű, 1–2 mm vastagságú tányérok pereme a visszahajtás miatt vastagabb és sima felületű. A XVII. század folyamán főleg kör alakú üveget használtak az ablakokhoz, amikor azonban a táblaüveg gyártása általánossá vált, a nagyobb üvegtáblák feldarabolásával a hatszögletű forma terjedt el.

Mindkét esetben az ablak keretét fa-, ón- vagy ólomanyag képezte. A paraszt üvegarikákból álló ablakot legtöbbször fakerettel illesztették össze, azonban a kristálykarikákhoz általában ónt, ritkábban ólmot használtak. Ilyen módon végezték például a sárospataki vár épületein levő ablakok beüvegezését 1721-ben. Debreczeni Üveges Miklós a „belső várban” másodmagával január 30-tól február 14-ig dolgozott az ablakokon. Összesen 21 ablakot üvegeztek be 2411 szemmel. A munkához felhasználtak 73 font ónt, minden napra kaptak a fizetésen kívül két font húst és 30 font gyertyát.⁵⁹

Nagyobb méretű táblaüveget a regéci hutában csak 1732 után tudtak előállítani, mert ebben az évben szerelték fel a műhelyt táblanyújtó kemencével. Korábban e tekintetben a többi magyarországi huták sem voltak jobb helyzetben. Amikor 1708-ban II. Rákóczi Ferenc számára Lőcsén hintót készítettek, a hozzávaló üvegtáblát Krakkóból kellett hozatni, mert „olyan üveget, a ki az ablakára való, itten nem kaphatni” — írja Bertóthy Ferenc a fejedelemnek.⁶⁰

Hutnik Tamás azonban nemcsak kristály- és parasztüveg karikákat állított elő kis műhelyében, hanem poharakat és „pinczetokra való sotos cövegh palaczkokat” is. A poharak minden valószínűség szerint vastag falú, talpas és talpatlan poharak voltak, egy-két decis űrmérettel. A pinczetokba való palack, tekintettel az edény téglalap alakjára, formába fújva készült, erre utal a „sotos” kifejezés, ami préseltet, sajtoltat jelent.⁶¹ Az 1–2 literes üvegeken kívül nagyobb méretű palackok is kerültek ki az üzemből, ezek azonban meglehetősen ritkák és becsesek voltak. Fogarassy István, II. Rákóczi Ferenc főpohárnokmestere 1708-ban ezt írja Sárospatakról Körössy

7. ábra. REGÉCI PECSÉT (1746)

György kincstartónak Munkácsra: „Ha jó móddal elküldhetné Kglđ azt a nagy két üveg palaczkot, kívántatnék, mert ha útra megyünk, nincs miben színeljek bort.”⁶² Az idézett szövegben megtaláljuk a magyarázatát, hogy mire használták a pinczetokba való üveget. Hosszú utazásnál a pinczetok, ez a rendszerint fából készült, bőrrel bevont, fedeles, rekeszekkel ellátott láda szinte nélkülözhetetlen volt. Ebbe helyezték el a borral telt szögletes üvegeket, poharakat. A fent említett palackok a regéci hutában készülhettek, emellett szól egyrészt az a tény, hogy a szerződésben is említve vannak a pinczetokba való üvegek, másrészt pedig Fogarassy visszakéri a Patakról elvitt palackokat, amelyeket nyilván a várhoz legközelebb eső hutából, Regécről hozattak vagy vásároltak.

Ha csak az uradalom és a bérlők között létrejött szerződéseket, vagy a különböző évekből származó összeírásokat vennénk figyelembe, azt kellene mondanunk, hogy a regéci hutá-

ban szinte az egész XVIII. század folyamán csak ablaküveget gyártottak. Ezt látszik alátámasztani a község 1746-ból való pecsétje, amelyen két, egymással szembenálló oroszlán ablakot tart (7. ábra).⁶³ Kétségtelen, közhasználati üvegárura vonatkozólag nem találtunk írott adatokat csak az 1842-es összeírásban, ahol 40 darab földből készült forma utal arra, hogy táblaüvegen kívül öblösüveget is készítettek az üzemben. Kizárt dolog azonban, hogy a gyár termelése a XVIII. század folyamán csak ablaküveg előállítására szorítkozott volna.

A regéci huta történetének feldolgozása során a levéltári kutatómunkán kívül a tárgyi emlékeket is igyekeztem összegyűjteni. E munka eredményeképpen több olyan tárgyat sikerült a sárospataki Rákóczi Múzeum számára megszerezni, amelyek minden kétség nélkül XVIII. századbeliek és a regéci hutában készültek.

Még mielőtt a tárgyi emlékek részletesebb felsorolásához és ismertetéséhez hozzákezdenék, meg kell állapítanom, hogy az üzem, működése folyamán az ablaküvegeken kívül — néhány eset kivételével — csak közhasználati edényeket, szakkifejezéssel élve, közönséges öblösüveget gyártott. A XVIII. századból fennmaradt pálinkás- és borospalackok, butéliák, poharak mind parasztházakból kerültek elő, ez tehát azt jelenti, hogy a műhely közvetett vagy közvetlen vásárlóközönségét ebben az időben elsősorban a környező falvak lakossága képezte. Az pedig, hogy az összegyűjtött üvegek a bortermeléssel kapcsolatosak, szinte magától értetődő, hiszen Tokajhegyalján ebből az edényfélésegből mindig nagy volt a kereslet.

A XVIII. századból való *boros-* és *pálinkáspalackoknál* még nem alakult ki az az egységes forma, ami a későbbi évszázad termékeinél általánossá vált. Az 1. képen látható három palack három különböző formát mutat. Az első, hengeres, felfelé kissé kiszélesedő testű, tölcseres szájú; a második egészen rendkívüli darab: gömbölyű aljú, lapított labda alakú, hosszú, vastag nyakkal van ellátva, míg a harmadik körtealakú, az előbbieknél sötétebb zöld színű. A 2. képen bemutatott borospalack zömök formájában már felfedezhető a ma is használatban levő borosüvegek alakja. Hasonló a helyzet a *butéliáknál*. Találtunk egy vastag falú, alul hengeres, majd hosszú nyakban folytatódó,

tölcséres szájú butéliát, amelynek nyakára gyűrűt helyeztek (3. kép). A 4. képen látható egyik üveg rokon az előbbivel, csak karcsúbb formára készült, míg a mellette álló, talpánál három kidomborodó gyűrűvel díszített butélia már átmenetet képez a *porciós-* és *fütyülősüvegek* között, amelyeket az 5. képen mutatunk be. Ezek a pálinkáspalackok fél iccéstől lefelé kisebbedő úrtartalmúak, a korabeli korcsmák felszerelésének nélkülözhetetlen darabjai voltak. A *pálinkásbutykost* (6. kép) a paraszti háztartásokban használták. Lapított teste oldalt bordázott, füllel van ellátva. *Pohár* is maradt fenn a XVIII. századból, ezt a különleges darabot láthatjuk a 7. képen. A durva kivitelű, vastag falú, hengeres testű pohár *buborékos díszítéssel* készült. Ez a díszítési mód később még gyakran előfordul kancsóknál, tányéroknál.

Az üzem termékeinek egyik speciális csoportja a *tokaji borospalack* volt. Zemplén vármegyéről, Sárospatak és vidékéről 20—30 esztendővel ezelőtt megjelent monográfiákban ezt olvashatjuk: a regéci huta a „Rákócziak idejében keletkezett és a tokaji borospalackok gyártásával foglalkozott.”⁶⁴ Nyilván tájékoztatlanságból adódik az üzem termékeinek ilyen szűk területre való korlátozása, mert már az eddigiekből, de a továbbiakból még inkább kitűnik, hogy a műhely nemcsak borospalackok gyártásával foglalkozott. Mindenesetre termelésének profiljába ez is beletartozott. Tokajhegyalján már évszázadokkal ezelőtt szokásban volt, hogy egy-egy jobb évjáratú borból a szőlősgazda palackoztatott, pincéjében félretett magának ünnepélyes alkalmakra: keresztelőre vagy esküvőre.⁶⁵ Még az is előfordult, hogy a nagyobb szőlőbirtokosok külön tulajdonjeggyel ellátott palackokat készítettek a hutában. A 8. képen egy ilyen XVIII. századból való borosüveget láthatunk. A szögletes testű, karcsú nyakú, tölcséres szájú palack tulajdonjegye recézett gomb, amit az edény oldalára illesztettek. Ebben a rendkívül ritka darabban a későbbi tokaji borospalackok ösét szemléltethetjük. Azért ritka ez a palack, mert a XVII—XVIII. században a magyar borkereskedelem még hordótételben szállította Orosz- és Lengyelországba a tokajit. Tudunk ugyan példát külföldi viszonylatban palackozott bor eladására is, ez azonban sikertelen vállalkozásnak bizonyult.⁶⁶ Belföldi vonatkozásban valamivel ked-

vezőbb volt a helyzet. A borokat kisebb távolságra, kis tételekben palackozva szállították, illetve tárolták a pincékben. A sárospataki uradalom pincészetében 1827-ben 1953 butélia minőségi bort írtak össze. 1842-ben pedig 5675 butélia állt a pincében. Természetesen ezeket a palackokat a regéci hutában készítette az uradalom.⁶⁷

A tokaji borospalackok gyártása a XIX. század második felétől fokozottabb erővel indult meg. Ekkor már a széles körű kereskedelem, a szállítási módok bővülése, a biztonságos csomagolás stb. lehetővé tette a borok palackozását, ami az üzem termelését fellendítette. A tokaji borosüvegek formája ebben az időben alakult ki arra a jellegzetes mintára, ahogy azt ma láthatjuk. Az üvegek jelzése a XVIII. századbeli példa alapján, hosszú időn keresztül fennmaradt. Vannak persze jelzetlen darabok is, itt a kezdetleges alak, primitív szájfomálás bizonyítja az üveg régiségét. A 9. képen levő négy palackból három, jelzéssel van ellátva. A magánpincékben töltött üvegeken gyakori a tulajdonos nemesi címerrajza, de legáltalánosabb az ovális bélyegzővel jelzett TOKAJ feliratú, sötétzöld vagy fehér színű palack. Találtunk „Tokajer” jelzésű darabot is, az ilyen palackban Ausztriába szállították a tokaji bort. Néha a TOKAJ helyett hitelesítő pecsét található az üveg nyaka alatt. Egy palack megmaradt és a sárospataki Rákóczi Múzeumba került azokból az üvegekből, amelyekben Mezőssy László tolcsvai szőlőbirtokos minden ősszel az emigrációban levő Kossuth Lajosnak küldte a bort Turinba. A palack nyaka alatt Kossuth-cimeres tulajdonjegy látható.⁶⁸ A tarcali királyi szőlők, illetve a pincegazdaság számára KIR. SZŐLLŐGAZDASÁG felirattal készültek a palackok. A hegyaljai borvidéket kétségtelesen a regéci huta látta el a szükséges üvegmennyiséggel, ennyiben tehát helytálló az említett monográfiák megállapítása, azonban az üzem fő cikke a XIX. században mégsem a tokaji borospalack volt, hanem az egyéb igényeket kielégítő különféle öblös- és táblaüveg.

Meglehetősen szerény kollekciót tudtunk bemutatni a műhely XVIII. századbeli termékeiből, némileg azonban kárpótolva érezzük magunkat, ha végigtekintünk azon az anyagon, mely a gyár múlt századból való készítményeiből tevődik össze.

A formáknak és a színeknek meglepő gazdagsága tárul elénk. Párosul itt az egyéni leleményesség a művészi érzéssel, technikai felkészültséggel. Azt persze nem monthatjuk, hogy ez a technika lépést tartott a korrallal, hiszen ebben az időben Cseh- és Olaszországban, Ausztriában virágkorát élte az üvegmetszés, vésés és köszörülés vagyis a kristálystílus. A biedermeier üvegeken tájképek pompáznak, emblémákat, medailonokat, arc képeket köszörültek a poharakra, serlegekre, palackokra. A nagyobb magyarországi huták termékei sem maradtak el a külföldiek mellett. Pichler Antal és a Kuhinka testvérek az első magyar iparműkiállításán bemutatott festett és köszörült üveg edényei, Oppitz Sándor kassai üvegekészítő mester „Zrinyi serlege”, vagy a zlatnói hutában 1852-ben készült tejüveggel borított, metszett, fedeles díszserleg, Pantocsek Leó által ugyancsak Zlatnón készített diatretum a magyar üvegművesség magas színvonaláról tanúskodik.

A regéci huta mesterei ezzel szemben még mindig az ősi, évezredek történelmi stílusban dolgoztak, azzal a technikával, amellyel az üvegfúvás valamikor megindult. Az edényeken az alexandriai és a velencei renaissance szál- és fonaldíszek él tovább,⁶⁹ ezért az egyes darabok kormeghatározásánál óvatosnak kell lennünk. Első pillanatra megtévesztő a tárgyak primitívnek mondható formája, néha durva kivitele, az egyszerű díszítés, amely csak az anyag adta lehetőségek, a hutatechnika határain belül mozog. Ennek alapján az edények száz, sőt kétszáz évvel is idősebbnek tűnnek. Ha nem tudnánk határozott biztonsággal, hogy ezek az üvegek a XIX. századból valók, sőt nagy részük a XIX. század második felében készült, minden további nélkül besorolhatók lennének a magyar üvegyártás XVII–XVIII. századi emlékei közé. Bár a műhely fölött szinte nyomtalanul szállt el az üvegművesség történetében hosszú ideig uralkodó kristálystílus, az idő mégis az elmaradottnak nevezhető kis üzemet igazolta, mert a „XIX. század közepétől a történelmi stílusok felújításával kapcsolatban a kristálystílus mellett lassan ismét helyet kap az üvegstílus . . . Velencében több kiváló műhely 1860-tól felidézi a renaissance világhíres technikáit, a csipke- és millefiori üveget” — állapítja meg Tasnádiné Marik Klára.⁷⁰

Az üzem XIX. századbeli termékeinek sokfélesége bizonyos rendszer kialakítását teszi szükségessé, amihez a készítmények ismertetése során alkalmazkodni szeretnénk. Legkézenfekvőbb a tárgyakat funkciójuk alapján csoportosítani. Először tehát beszélünk az ivóedényekről, majd a tárolóedényekről. A harmadik csoportba a vegyes használati edényeket és tárgyakat soroljuk, végül pedig azokat a különleges célt szolgáló darabokat ismertetjük, amelyek az előbbi csoportokba nem sorolhatók.

A Zempléni-hegység falvaiban, de különösen Ó-, Új- és Középhuta, mai közigazgatási nevén Háromhuta lakosainak körében általánosan ismertek a *habosüvegek*. A „habos” jelző az edények díszítésére vonatkozik, arra a speciális dekorálási módra, mely a regéci huta készítményeit megkülönbözteti minden más műhely termékeitől. Egyedül az erdélyi hutákból kikerült tárgyakon fedezhetők fel hasonló díszítmények.

Maga a „habos” elnevezés ismeretlen a szakirodalomban. Ezt a megkülönböztető jelzőt a nép adta az edényeknek, azonban a díszítési mód — amint már erre utaltunk is — visszanyúlik az üvegekészítés őskorába. A minden komplikáltságtól mentes, egyszerű dísz azáltal jött létre az edény felületén, hogy a kissé felfúvott tárgyra vékony, nyúlós tejüvegfonalat csavartak, majd pedig ezt a koncentrikus körökben, illetve csigavonalakban elhelyezett vonalakat felfelé való vasszőges huzgálással, „fésüléssel” egymásba olvasztották, ami az üveg teljes felfúvása által elnyújtott félköríves mintává képződött az edény testén. E díszítményben Egyiptom több ezer éves technikája újult fel. A munkamenet első stádiumát a *10. képen* láthatjuk, az igazi habosüveg mintapéldányát pedig színes kivitelben a *11. képen*, ez egyúttal az üzem legtipikusabb palackformája is.⁷¹ A gömbölyű, labdaszerű testből kinövő hosszú, egyenes nyakon elmaradhatatlan a kettős, néha hármas gyűrű, amit mindig a díszítés után helyeztek rá a palack nyakára. A gyűrűk az edény biztonságosabb fogását segítették elő. A kerek talppal vagy talp nélkül készült palackok általában egy és fél literes űrméretben készültek, ennél nagyobb vagy kisebb üveget nem találtunk. A tokaji borospalackok mellett számtalan ilyen formájú és díszű palack került ki a műhelyből. Valamivel rit-

kábbak a különböző színnel dekorált üvegek. A forma ugyanaz maradt, azonban a habos dísz színtelen alapon piros, lila, tejuveg alapon ugyancsak piros, piros alapon sárga vagy fehér fonalak alkotják. Egyik szép példányon a tejuveg alapot vérpiros csikok tarkázzák, a két nyakgyűrű és a palack szájpereme kék színű. Ritka darab a 12. képen látható, három gyűrűvel ellátott „rácsos” díszű üveg. Itt függőleges és vízszintes tejuvegcsikokból áll a díszítés. Hasonlóképpen ritkaságszámba mennek azok a palackok, melyeknél a díszítés csak az üveg színezésében mutatkozik meg. Az egyszínű piros, bordó, kék, lila, barna palackok formája teljesen azonos a habosüvegekével (13. kép). Találtunk tarkamintás palackot is, amit sokszínű, összekevert üvegmasszából készítettek. Az egymásba folyó tejfehér, piros, kék, bordó színek márványszerűen hatnak az edény felületén (14. kép).

A habosüvegek általános formájától eltérő palackok díszítése azonos az előbbiekével. A 15. képen látható palack nyakán ket-tős gyűrű van. A hasábos testű literes palackok formába fújva készültek, hitelesítettek, de a habos dísz ezekről sem maradt el (16. kép).

Tipikus népi ivóedény a *kulacs*, amely többféle formában található a műhely termékei között. A nagyméretű, kerek, lapított testű, a szíj befűzésére szolgáló fülekkel ellátott kulacs mellett (17. kép) készültek két-három decis űrméretű *zsebbe való butykosok* is, díszített vagy díszítetlen kivitelben. A 18. képen bemutatott butykos habosan dekorált, azonban a 19. képen látható butykoson már bőr díszítést is látunk.

Az ivóedények közé tartozó boros- és *vizeskancsókon* szintén gyakori a habos díszítés (20. kép), tejfehér vagy színes kivitelben, azonban a készítményeknek ebben a csoportjában sokkal gazdagabb dekorálási módot tapasztalunk. A kancsók formája nagyjából egyezik. A hengeres, felfelé kissé kiszélesedő testű, összeszűkülő nyakú, ívelt szájú, kiöntőcsücsökkel ellátott kancsók mellett találtunk gömbölyű testű, hengeres nyakú, kerek vagy négyszögletes szájperemű, talpas vagy talp nélküli kancsókat. Ezek általában egy- másfél literesek. A kisebbek többnyire tölcséres szájjal, ugyancsak kiöntőcsücsökkel készültek. Díszítésük rendkívül sokrétű, de csak a hutatechnika határain belül

mozog. Ilyen különleges példányok a „buborékos” kancsók (21. kép). Ezt a dekorálási módot már láttuk egy előbb bemutatott pohárnál. A buborék úgy jött létre az üveganyagban, hogy a pohár, illetve kancsó testét még képlékeny állapotában szöggel megszurkálták, ami által zárt hólyagok keletkeztek az edényen.

Meg kell jegyeznünk, hogy a buborék — természetesen nem ilyen díszítési célzattal — állandó velejárója volt a regéci üvegtárgyaknak. Egyetlen darab sincs, amelyben ne lenne elszórva sűrűbb vagy ritkább légbuborék. Ennek az a magyarázata, hogy az üvegmassa készítésénél nem előírás szerint jártak el. A tégelyekben levő olvadt üveganyag rendes körülmények között mindaddig nem volt feldolgozható állapotban, „valameddig végtére olyan vékonyra egyenlőre nem foly, hogy az megvizsgálás után többé semmi hólyagot nem tsinál” — olvassuk egy korabeli leírásból.⁷²

A „buborékos” kancsók mellett sajátos módon dekoratívek a „rücskös” díszű, formába fúvott és mindig szögletes szájperemű kancsók. Az edény egész felületét betöltő plasztikus bütykök csillogó külsőt kölcsönöznek a kancsóknak (22. kép). Néha a bütykök helyett homorúan bemélyedő körök díszítik az edény oldalát. Ilyet láthatunk a 23. képen egy halványkék színű kancsón, valamint ennek variációját a 24. képen. A kancsó oldalán váltakoznak a sima mezők a vízszintesen, egymás fölé helyezett ovális bemélyedésekből álló sávokkal.

Az üvegművesség őstörténetébe visszanyúló „fonáldíszítés” szintén megtalálható a hutában készült kancsókon. „A föl-rakott üvegszál vagy szalag eredetileg az edény használatban veszélyeztetett részeinek — szájperem, talpszél — megerősítését célozta. E szerepében és díszítményként másfél évezreddel elindulása után, a sajátos életszokások által kialakított edényformákon, még életben maradt” — mondja Tasnádiné, Marik Klára. A tölcséres szájú, hasas regéci kancsók túlnyomó többségének a szájperemét és felső nyakrészét színtelen vagy kék színű rácsavart vékony fonál díszíti (25. kép). A 26. képen látható kancsó szépségét növeli az edény oldalára helyezett piros színű láncdíszítés, valamint a nyakra helyezett kék fonáldísz és az ugyancsak kék színű szájperem.⁷³ Egyszerű kivite-

lűek, de plasztikus hatásuknál fogva szintén szépek azok a kis méretű kancsók, melyeknél az edény teste ferdevonalúan bordázott, esetleg sima testű, de a nyak és a talp között kettős, domború gyűrű fut körbe (27. kép).

Többféle formában és nagy mennyiségben állított elő a műhely pálinkás-, boros- és söröspoharakat. A pálinkás- és borospoharak túlnyomó része vastag talppal készült, gyakori a talp fölött kialakított széles, gallérszerű dísz. A 28. képen gazdag változatát láthatjuk ezeknek a poharaknak, amelyek díszítetlenek ugyan, de sima vonalaikkal, szép formájukkal művészi hatást keltenek. Még inkább megmutatkozik ez a 29. képen látható talpas pohárnál, ahol az egyszerű és nemes forma mellett a cupparész színezésével növelte a mester az edény szépségét. Több olyan talpas poharat találtunk, melynek a talpa szintelen, azonban a cuppája piros, kék, bordó színben készült. A boros- és söröspoharak általában hengeres testűek, felfelé kissé kiszélesedők (30. kép), de van füllel ellátott, középen összeszűkülő, majd kiszélesedő, befelé hajló szájperemű söröspohár is (31. kép). A regéci huta a polgárság és kishemeség számára is termelt. Ezt bizonyítja a két karcsú testű, szárán az ismert gyűrűvel ellátott talpas pezsgőspohár (32. kép).

A bögre és a csupor mint ivóedény háromféle díszítéssel, kétféle formában készült. Hengeres, illetve gömbölyű, hordószerű testtel, vékony szájperemmel, habos, fonalas és színes díszítéssel. Kék, bordó, piros színek fordulnak elő a bögréken és csuprokon (33. kép). Az ivóedények ismertetése után rátérünk az üzem termékeinek másik nagy csoportjára, a tárolóedények bemutatására.

Fonáldíszrel látták el a műhely legtipikusabb tárolóedényfeleségét, a *korsókat*. Mindig gömbölyű, lapított testtel, 3—4 literes nagyságban készültek ezek a formájukat és díszítésüket tekintve egyaránt dekoratív edények. Talpuk vastag és benyomkodott. A fül és a nyak csatlakozásánál a nyak hólyagszerűen kidudorodik. Ez a dudorodás a fül nélküli korsókon is megtalálható. Színük átlátszóan fehér vagy sötétzöld. Díszítésükben többféle típus különböztethető meg. Az egyik esetben a tejüveg zsinórdísz sima vonalú koncentrikus körökben helyez-

kedik el az edény külső falán (34. kép), a másokban viszont a habosüvegeknél szokásos félköríves díszítmények a függőleges vonalak mentén egymásba olvadnak (35. kép). A fonáldíszítés mellett megtalálható a korsókon a lánc- és a szalagdíszítés is. A 36. képen látható korsón hármás csíkban helyezkedik el a láncdíszítmény, míg a 37. képen bemutatott korsón a rovatkolt szalagdísz elrendezésének érdekes példája látható. A regéci hutában mint általában a kisebb manufaktúrákban, régi szokás volt, hogy az üzem munkásai, a vezetőség beleegyezésével, a maguk számára különböző edényeket készítettek. Ez a gyakorlat hozta magával, hogy egészen rendkívüli darabok maradtak fenn az utókorra. Farkas József, a regéci huta fűvőmestere 1892-ben egy korsót készített magának, amit kobaltkék zsinórdíszsel, nevének kezdőbetűivel és évszámmal is ellátott (38. kép).

Pincetokba való palackokat nemcsak a XVII—XVIII. században állított elő a regéci huta, hanem később is, hiszen ez a jellegzetes bortartó edény állandó közszükségleti cikk volt a Hegyalján. Formájuk az idők folyamán semmit sem változott, a pontos kormeghatározás ennél az edényfajtnál tehát eléggé nehéz dolog. A 39. és 40. képeken látható palackokat a múlt századbeli termékek közé soroltuk, mert múzeumba kerülésük előtt még használatban voltak. Ez a tény, ismerve az üvegedények törékenységét, a palackok újabb készüllete mellett szól. A pincetokba való palackokat, a már említett nagyságban, sima testtel, vagy bordázott oldalakkal, formába fűjt technikával gyártották.

Funkció tekintetében az előbbi palackokkal rokon edényfélése az 5—6 literes *ballon*. Formája mindig zömök, hengeres testű, szűk, egyenes nyakú. A hitelesítő bélyeg az edény felső részén helyezkedik el, színe általában világoszöld. Az üvegtest vékonysága miatt a ballonok rendkívül törékenyek voltak, bár formába fűjva készültek, rendszerint otrombák, ami az edény nagysága miatt érthető (41. kép).

Egyszerű és szép formájuk van a *tejesüvegeknek*, amelyeket talpas vagy talpatlan kivitelben állítottak elő. A zöld színűek általában benyomott aljjal, talp nélkül, a fehér és átlátszó színűek hasonló formában, vagyis körteszerű testtel, de lapos,

kerek talppal, kihajló szájperemmel készültek egy-két literes űrméretben (42., 43. képek).

A befőttesüvegek tökéletes másolatai a tejesüvegeknek, mindössze annyi a különbség köztük, hogy ezek kisebb méretűek, mindig átlátszóan fehér színűek. Az üzem öblösüveg-termelésének jelentékeny részét a tejes- és befőttesüvegek képezték.

Valamivel ritkábbak voltak a *tejfelesszilke* néven ismeretes edények. Ezeken újra feltűnik a habos vagy fonalas díszítmény. Alakjuk gömbölyű, hordószerű, a csuprokhoz, bögrékhez hasonlóan füllel vannak ellátva, literes nagyságban készültek (44. kép).

Csuproknál, bögréknél, tejfeles szilkéknél gyakran előfordult, hogy az edény füle letört. Ilyen esetben nem dobták el a tárgyat, mert az edényt ebben az állapotában is jól fel tudták használni a falusi háztartásokban. Só- vagy cukortartó lett belőle. Persze nemcsak ilyen esetleges módon elégíthette ki a vásárlóközönség a maga igényeit, hiszen erre szolgáltak az üzem szép kivitelű, színes, fedeles *cukortartói* és az egyszerűbb, ugyancsak hengeres testű *sótartói*. A 45. képen látható színes cukortartó tejfehér alapon, piros csikozással készült, oldalára mintásan nyomott gallérdíszet helyeztek. Ugyanilyen formájú cukortartót fehér-kék színben, tarkamintás kivitelben is találunk.

A vegyes használati edények és tárgyak csoportjába tartozó gyári termékek közül először az étkezéssel kapcsolatos edényeket ismertetjük. Csak néhány tárgyat mutathatunk be, szemben az ivóedények nagy számával. Ha azonban arra gondolunk, hogy az üveganyag sokkal alkalmasabb az ivó- és tárolóedényekben fellépő szükségletek kielégítésére, mindjárt érthetővé válik az arányok eltolódása. Még inkább, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a Zempléni-hegység területén a regéci hutával egyidőben működő két keménycserépgyár háztartási és konyhai felszereléssel bőven ellátta a környéket, a hutának tehát olyan edényeket kellett előállítania, amit a két kerámiaüzem egyáltalán nem, vagy igen kis mértékben tudott produkálni.

Az étkezéssel kapcsolatos edények csoportját a *levesestálak* és a *tányérok* alkotják. Az előbbieknél helyesebb a *komaszilke* elnevezés, mert alakja, funkciója teljesen megegyezik a kemény-

cserépből készült társával, vagyis hasas, gömbölyded alakú, gombos fedővel és két füllel ellátott. Színe világoszöld. Ebből az edényféleségből csak egy darabot sikerült megszerezni (46. kép).

Sokkal több példány maradt fenn a tányérokból. Természetesen ezek nem azonosak az ablakok beüvegezésére szolgáló, előbb ismertetett tányérokkal. Formájuk lapos, korong alakú, bemélyített fenékrésszel. Mindegyik kis füllel van ellátva, hogy falra akaszthatók legyenek. A sima testű, átlátszóan fehér tányérok mellett találunk kék és zöld színűeket is, ezeknél a dísz a színezés adja, a fehéreknél azonban a perem rendszerint fonállal vagy buborékkal van dekorálva. Előfordul, hogy a perem szélén kék csík fut körbe (47. kép).

A Zempléni-hegység falvainak lakossága zömében római katolikus vallású, ez magyarázza, hogy a regéci huta nagy mennyiségű gyertyatartót termelt kultikus célra. Formájuk mindenben követi a fémből készült gyertyatartók alakját: a széles, kúposan képzett vagy lapos talphoz hosszú, tagolt üreges szár csatlakozik, a felső rész kehelyszerűen kiszélesedik. Egyéb készítményeken is, de a gyertyatartókon különösen megmutatkozik a művészi üvegstílus. A tárgyak színes anyaga csak emeli ezt a hatást. A piros, kék, zöld, fehér színben ponpázó gyertyatartókat általában párosával vásárolták és használták (48. kép).

Teljesen elütnek a szokásos formától azok a sima testű, ovális alakú, borospohárhoz hasonló gyertyatartók, amelyeket beolvasztott gyertyaanyaggal együtt árultak a vásárokon és boltokban és mint ilyeneket, virrasztás, temetés alkalmával használtak a Zempléni-hegység falvaiban. Természetesen a huta csak a tartókat készítette, valószínűleg megrendelésre. Ha a stearin kiégett a tartóból, borospohár lett belőle.

Hosszú időn keresztül fontos világítóeszköz volt a paraszti háztartásokban a gyertyán kívül a *mécse*s. Formája bizonyos mértékig azonos a kehelyével. A sima, kerek talp üreges, felfelé kissé kiszélesedő szárban, majd nodusban folytatódik. A szétnyíló cuppa helyett azonban a felső részt gömbölyűvé alakították. A tetején levő lyuk az olaj betöltésére és a kanóctartó elhelyezésére szolgál. A 49. képen egy hosszú szárú mécses láthatunk, de készültek egészen zömök, rövid szárú,

ugyancsak széles talpú példányok is, általában mindig átlátszó, fehér színben.

Kifejezetten a fazekasmesterség területére tartoznak a virágcserepek, azonban a huta üveganyagból, a maga fúvótechnikájával *virágtartókat* is gyártott. A füles vagy fületlen virágtartók alakja azonos a cserépből készültével. A szájeremet mindig fonáldísszel látták el. Az edény alja lyukas, hogy a felesleges víz a behelyezett földből kifolyjon (50. kép).

A felsorolt különféle használati edényeken és tárgyakon kívül még sok más üvegtermék került ki a regéci műhelyből. Óhuta, Újhuta, Középhuta parasztházaiban gyakran lehet látni a komódon nagy *üvegburával* fedett korpuszos keresztet. Ezek mind az üzemben készültek. Hasonlóképpen csak a hutához közel levő falvakban ismerik azt a mindkét végén nyitott, kehely alakú, hengeres testű *köpülőfedőt*, amit a köpülőre helyeztek, hogy a tejfel szétfröcskölését megakadályozzák. Sok *lámpaüveget*, *lopót*, *légyfogót*, *tölcsért* állított elő az üzem. A század elején a termelés úgyszólván már csak ezekre a tárgyakra szorítkozott.

Hátra van még a huta azon készítményeinek ismertetése, amelyek különleges rendeltetésüknél fogva nem sorolhatók sem az ivó, sem a tároló, sem pedig a vegyes használati edények és tárgyak csoportjába. A most sorra kerülő úrasztali, patikai, fizikai és kémiai, végül pedig díszedények, az utóbbi kivételével tulajdonképpen mind használati edénynek számítanak, de a különleges funkció, amit betöltöttek, érthetővé teszi egy más kategóriába való beosztásukat.

Református gyülekezetek úrasztali felszerelése általában ezüst, vörösréz kelyhekből és poharakból, ónkannákból, cserépkorsókból állanak. A díszes cserépkorsók között néha egészen ritka és régi darab található, tehát ezt az edényfeleséget közönséges anyaga ellenére is kedvelték az egyháztagok. A múlt században a telkibányai és a hollóházi kerámiagyár meglepően sok úrasztali korsót, kancsót készített rendelésre, az adományozó nevének feltüntetésével. Ez a gyakorlat a regéci huta esetében — persze jóval kisebb mértékben — szintén előfordult. Kiss Józsefné abaújkéri egyháztag az 1800-as évek elején két *úrasztali kelyhet* és egy *kenyérosztó tálalt* csináltatott az eklézsia

számára.⁷⁴ A tál pereme bordázott, a kehely sima vonalú, talpa kerek, szára tagolt, a kehelyrész harang alakú (51. kép). *Keresztelőedénynek* használták több gyülekezetben tetszetős kivitele miatt a „rücskös” oldalú, kis méretű kancsókat, amelyeknek formája, díszítése ugyanaz, mint a 22. képen bemutatott nagyobb rücskös kancsóknak.⁷⁵

Patikaedények többféle változatban és méretben találhatók a huta termékei között. Nagyobb, folyadékot tárolására szolgáló ballonok, a kisebb gyógyszeres üvegcsék, tégelyek, keverőedények vagy „stucnik”, mozsarak állandóan készültek a műhelyben. A ballonok semmiben sem különböztek a tárolóedények között említett zöldes színű edényektől, csak a rajtuk levő felirat utal a gyógyszerári használatra. A kisebb üvegcsék hengeres testűek, hosszú nyakúak. Az 52. képen egy régi példányt mutatunk be. Az alján levő csizmaszerű képződmény a beletöltött gyógyszer összekeverését segítette elő. Ugyancsak hengeres testűek, fedéllel ellátottak a *tégelyek*, amelyeknek szájszéle durván csiszolt. Parasztházaknál a nagyobb méretű tégelyt cukor- vagy sótartónak használták. Jellegzetes formája van a keverőedényeknek, gyógyszerári szaknyelven: *stucniknak*. Hengeres, felfelé kiszélesedő testűek, kiöntőcsücsökkel a szájszélel, általában egy-két literes nagyságban készültek, színük mindig átlátszóan fehér. A *mozsarak* vastag, zöldes üveganyagból, tányér vagy tégely formájú alakban maradtak fenn. Egy szép formájú, kék színű üvegből készült, fedeles patikaedényt mutatunk be az 53. képen.

Fizikai és kémiai kísérletek bemutatására, természetrajzi, ásványtani gyűjtemények tárolására a Sárospataki Főiskola több alkalommal közvetlen a hutában szerezte be a szükséges üveganyagokat. A fizikai szertár bevételi és kiadási naplójában 1816. szeptember 7. dátummal a következő vásárlások vannak feljegyezve: „Egy üveg sphaera a centrifugalis machinára: 12 krajczár. Vettem a Hutában két tubulirozott üveg butellákat gázoknak elő állítására, két pneumatikus tsökkel, nem különben egy egyenes üvegtsőt, két üveg töltsért, és vermiculus vitreusokat: 4 Rhft. — Isolatiohoz való két üveg tsökkért: 54 krajczár. — 1825. év: „A Regétzi Hutából némely szükséges üveg tsökkért, Bononiai sok palatzkokért, lumbricus vitreusokért,

s két nagy poharakért: 3 Rhft”. Az egyes tételekben szereplő tárgyak latin nevét az érthetőség kedvéért magyarra fordítjuk. Ma a „sphaerát” burának mondjuk. A „tubulirozott üvegbutella” alatt csővel felszerelt palack értendő, a „vermiculus és lumbricus vitreusok” apró, szélesszájú üvegedények voltak, amelyekbe bogarakat gyűjtöttek. A „bononiai”, helyesebben bolognai palackok kis méretű, 8—15 cm hosszúságú, gömbölyű és vastag fenekű, hirtelen lehűtéssel nagy feszültségűvé öntött üvegcsek, melyek a legkisebb ütésre vagy karcolásra porrá válnak.

Később is állandóan vásárolt a Főiskola fizikai és kémiai, biológiai felszereléseket a hutából. Egy 1847—53 közötti időből származó leltár rengeteg üvegedényt sorol fel: „Harmadik polcon 26 egyforma nagyságú és alakú kisebb üveg, mind beköszörült dugókkal”. A vegytani eszközök között összesen 99 apróbb üvegcsce volt. De ezen kívül retortákat, talpas poharakat, üvegmozsárt törőjével, burákat is találunk. Az 1870-es évekből való leltárban ugyancsak a kémiai eszközök sorában ilyen tétel szerepel: „Vegytani gyűjtemény 150 egyenlő üvegben”.⁷⁶ Lehetne még folytatni, de talán ennyi is elég annak illusztrálására, hogy a huta a mindennapi élet szükségletét kielégítő tárgyak mellett a tudományos kísérletezés, a természettani oktatás segédeszközeinek előállításával a közművelődést is szolgáltatta.

Díszedények a műhely termékei között egészen elenyésző százalékban vannak képviselve. Az üzem működése folyamán a gyártásban mindig a hasznossági elv érvényesült abban az értelemben, hogy a huta olyan termékeket bocsátott a vásárlóközönség rendelkezésére, amit főleg használati célokra tudott fordítani. Az edények készítésében a funkció dominál, a díszítés többnyire másodrangú jelenség. Ez persze nem zárta ki annak lehetőségét, hogy egyes tárgyagnál ne alkalmazzanak színes vagy plasztikus díszítést. Mindezekre nagyon szép példákat láthattunk a habos és fonáldíszes edények esetében. Bár több darabnál a művészi kivitel a díszedény határát súrolja, mégsem oszthatjuk be ezeket a dísz tárgyak csoportjába, mert nem ilyen célzattal készítették őket.

A huta termékei között található néhány díszedény azt mutatja, hogy a mesterek technikai felkészültségükhöz, ízlésükhöz

mérten az üvegstílus keretein és lehetőségein belül igyekeztek szép és mutatós tárgyakat előállítani. Az ügyes hutatechnika művészi munkáját szemlélhetjük az 54. képen bemutatott kis *kosárkán*.

Történeti stílust elevenít fel az 55. képen látható zöld színű *kristályüveg serleg*. A XVI. században a rajnai borvidéken kifejlődött, majd Európa-szerte elterjedt az ún. „römer” poharak alakját és mintázatát követi leegyszerűsített, sima, de nemes formában.

Változatos és gazdag anyag tárult elénk a regéci huta termékeinek ismertetése során, amikor bemutattuk az üzem évszázados működésének tárgyi emlékeit. Hogy a gyár nem fejlődhetett naggyá és mindvégig kézművesipari jellegű maradt, ez nemcsak az iparfejlesztés iránt érzéketlen uradalmi gazdálkodás terhére írandó, hanem elsősorban az ugyancsak évszázados osztrák elnyomás és kizsákmányolás következményének kell tekintenünk.

A gyár kereskedelmi, üzleti forgalmáról kevés adat áll rendelkezésünkre. Mindössze 1716-ban történik említés eladandó üvegekről, a Kohanovszky család bérlete idejében, majd pedig 1895-ben, amikor az iparfelügyelők jelentései alapján megállapítást nyert, hogy a műhely évi forgalma 25 000 Ft volt a termelt 1500 q közönséges csiszolatlan öblösüvegből. Láttuk, hogy a hutában a két dátum közötti időben megszakítás nélkül dolgoztak, az uradalom pedig nem tudta felhasználni a termelt üvegmennyiség teljes egészét, a kereskedelmi tevékenység tehát hol kisebb, hol nagyobb mértékben mindig megvolt, a bérlők jövedelmét ez képezte. Az üzem alapításától kezdve egészen a XIX. század második feléig a készáru terjesztésének egyedüli módja a vándorkereskedelem volt, bár láttunk példát a helyben való eladásra is a Sárospataki Főiskola esetében. Feltételezzük, hogy a hegyaljai mezővárosok „sokadalmain”, vásárain a regéci huta termékei ugyanúgy beszerezhetők voltak, mint a telkibányai és hollóházi keménycserépgyár edényei. Amikor pedig az 1870-es években Miskolc—Sátoraljaújhely között a vasúti forgalom megindult, a huta termékei messzebb vidékre is eljutottak. Az üzem saját kocsijain szállította a szalmába csomagolt árut az olaszliszka állomásra.

A huta közvetlen vagy közvetett vásárlóközönsége túlnyomó részben a parasztságból tevődött össze. A főúri, kismemesi vagy polgári réteg otthonaiba elvéve került regéci üvegtárgy, mert ezek inkább a sokkal tetszetősebb cseh és osztrák üveget vásárolták, használták, helyezték el vitrineikben. Ez a társadalmi réteg legfeljebb a tokaji borospalackok, pincetokba való üvegek, pezsgőspoharak, ballonok tekintetében számítható a műhely vásárlóinak táborába, tehát olyan tárgyakkal kapcsolatban, amelyek a bortermeléssel voltak összefüggésben.

A táblaüveg termelés jelentős részét a vándoriparosok, az ún. „ablakosok” hordták szét a Hegyköz, Hegyalja, Bodrogköz és a Hernád-völgy falvaiba, akik az ablakok üvegezését a helyszínen végezték. A regéci huta esetében a kereskedelmi forgalomnak ez a módja koránstem volt olyan nagymérvű, mint a füzéri uradalom területén működő hutákban, ahol az üzemek szinte kizárólag táblaüveget állítottak elő. Abból viszont, hogy a regéci műhely termelésének túlnyomó többsége közhasználati üvegedény volt, szinte magától értetődően fejlődött ki a vándor-kereskedelemmel összekapcsolt cserekereskedelem. Értjük ezalatt azt a gyakorlatot, amikor a hutai parasztság a helyben olcsón vásárolt és batyukba kötve háton széthordott árut a környező falvakban terményért becserélték.⁷⁷ Háromhuta mezőgazdasági terményekben szegény lakossága ilyen módon segítette elő az üzem készítményeinek terjesztését. De nemcsak búza, árpa, gabona vagy liszt volt a csereeszköz, hanem egyes helyeken, így például Telkibányán vagy Hollóházán kemény-cserépedényekért adták a hutai asszonyok a butéliákat, korsókat, kancsókat. A regéci üzem, amint láttuk, nagy mennyiségben gyártott ivó- és tárolóedényeket. Telkibánya és Hollóháza viszont tányérokat, tálakat, szilkéket, vagyis étkezéshez való edényeket. A háztartásokban meglevő e kétirányú szükséglet cserekereskedelem útján elégítették ki, vagyis a hutai asszonyok üvegedényeket vittek Telkibányára és cserépedényeket hoztak helyette. Ez a magyarázata annak, hogy a regéci huta termékei nagy számban voltak fellelhetők Telkibánya parasztházaiban.⁷⁸

A gyár munkásai, akik legális vagy illegális úton szerezték meg az edényeket, szintén részt vettek az üzem készítményeinek terjesztésében. A műhelyben nem dolgozó és azzal kapcsolat-

ban nem levő helybeli lakosságot ők látták el a szükséges tárgyakkal. Ajándékozás, vétel, csere révén nagy mennyiségű edény került a háztartásokba.

Közel 220 esztendőn keresztül működött és termelt a regéci huta. Túl azon, hogy a műhely ilyen nagy múltra tekint vissza, iparművészetünk szempontjából rendkívül jelentősek az üzem termékei. A bemutatott tárgyak alapján jól érzékelhető az alexandriai, a velencei renaissance és barokk üvegművészet hatása a magyar üvegművességre. A XV—XVI. századi kereskedelem révén elterjedt olasz üvegtárgyak díszítményei provinciális felfogásban ugyan, de tovább élnek a regéci huta készítményein. Túlzásba esnénk, ha az üzemből kikerült tárgyakat művészeti szempontból egyenrangúnak tartanánk a külföldi — olasz, cseh vagy osztrák — műhelyek termékeivel. Számunkra azonban a nivóbeli különbség kiegyenlítődik azáltal, hogy a régi magyar üvegművesség emlékeivel állunk szemben. Ez a tény érdekesebbé, becsesebbé teszi a szakemberek előtt a regéci huta készítményeit, ami viszont maga után vonja az ismeretlenségből való kiemelésüket, hogy a magyar üvegipar mai mesterei, művészei felhasználhassák tervező- és alkotómunkájukban a múlt szép és nemes hagyományait. Alakíthassák és megtölthessék a régi formákat új, korszerű, a modern ember ízlésének megfelelő tartalommal.

A korszerű üvegművészet útja szemmel láthatólag az egyszerűsödés felé vezet. A sima vonalak alkalmazásában, a huta-technika előretörésében, az anyagszerűség erőteljes hangsúlyozásában egyaránt ez a tendencia érződik, mert ez felel meg a modern ember ízlésének.

A regéci huta mesterei, akik tulajdonképpen maguk is parasztok voltak, akikben a művészi készség generációkon keresztül öröklődött, elsősorban a parasztság számára készítették közhasználati edényeiket. Származásukból és a hagyományokból következett, hogy idegenkedtek a vékony és ennél fogva törékeny, túl finom formáktól. A célszerűség miatt, mely az üzem termékeinél sok vonatkozásban döntő jelentőséggel bírt, szintén le kellett mondania a mesternek minden felesleges, néha csak szemet gyönyörködtető részletről, hogy az illető tárgy maradéktalanul betölthesse funkcióját. Azonban az ösztönös

esztétikai érzék még a legközönségesebb készítményeknél is megtalálta a helyét és lehetőségét a dekorálásnak és ezt alkalmazta. Így a célszerűség nem ment a díszítés rovására: a tárgyak szépek, de ugyanakkor a mindennapi életben használhatóak voltak. A két követelmény harmonikus egymásba fonódása az üzem készítményein jól látható.

Így tehát a tárgyak egyszerű vonala, anyagszépsége, a díszítés változatos, mértéktartóan ökonomikus alkalmazása miatt a regéci üveghuta termékei közel állnak a mai ember ízléséhez, és ez méltóvá teszi őket arra, hogy megismerjük és értékeljük a régi magyar iparművészet eme szép alkotásait, üvegművességünk becses emlékeit.

II. ÜVEGHUTÁK A FÜZÉRI URADALOMBAN

1. AZ URADALOM TÖRTÉNETE

Füzér vára és a hozzátartozó uradalom az Árpádok alatt királyi birtok volt egészen 1270-ig, amikor V. István a nényétől, Anna hercegnőtől erőszakkal elfoglalt várat két hűséges emberének Demeter és Mihály ispánoknak adományozta. Az Anjoukirályok alatt a birtok ismét visszaszállt a kincstárra. Zsigmond időközben elzálogosította, de 1388-ban már a királynő birtoka lett. Egy évvel később Zsigmond a várat tartozékaival együtt: Váralja, Füzérkamlós, Nyíri, Kápolnapusztá, Biste, Pusztafalu, Füzérradvány, Füzérkajata és Pálháza falvakkal együtt a Perényi családnak adományozta. Rövid ideig a Pálócziak és Drugethek kezére került az uradalom. 1430-ban újra Perényi birtok. A török hódoltság alatt a vár lassan elvesztette hadászati jelentőségét. A Perényi család kihalása után 1560-ban Báthory Miklós országbíró kapta meg az uradalmat Miksa császártól. A Báthoryak száz éven keresztül tartották tulajdonukban a füzéri uradalmat előbb fi, majd leányágon. Báthory Erzsébet révén jutott a birtok később Nádasdy Ferenc kezére. Az időközben elzálogosított uradalmat a Wesselényi-féle összeesküvés miatt a császár lefoglalta, Nádasdy Ferencet pedig kivégeztette, a várat leromboltatta.

1686-ban a füzéri uradalmat Filkeháza, Pálháza, Villy falvakkal együtt I. Lipót császár báró Károlyi Lászlónak adta. A Károlyi család ettől kezdve állandó birtokosa volt a Zempléni-hegység északi részén elterülő uradalomnak. Később csatolták a birtoktesthez Füzérradványt, Füzéskamlóst, Nyírit, Füzérkajátát, Kápolnapusztát, Ligetpusztát, Vitányt, Bistét, Mátyásházát és Hollóházát. Részbirtokokkal gyarapodott az uradalom Sompaták Kishután, Felsőregmecen, Sárospatakon és Tarcalon.

Károlyi László halála után Károlyi Sándor vette át az uradalmat, és erős kézzel hozzálátott az uradalom gazdasági helyzetének megszilárdításához, jövedelmének növeléséhez. Nagy gondot fordított a pusztán álló helységek betelepítésére. 1702-ben felhívást adott ki, melynek értelmében a letelepedett jobbágyok két évig mentességet nyertek a robot és egyéb szolgáltatások alól.

Gróf Károlyi Sándornak a Rákóczi szabadságharc után is sikerült megtartania birtokait, sőt árulásáért és a szatmári béke megkötése körüli fáradozásaiért III. Károlytól kapott adományokkal növelte a család vagyonát. Az ország különböző részein fekvő uradalmakban a kor általános gyakorlata szerint majorsági gazdálkodással folyt a termelés. Ipari vállalatok közül az egyik legjelentősebb üzem volt a *száldobágyi üveghuta* Szatmár megyében, amelynek készítményei európai színvonalon állottak. Hasonló nagyobb huta működött a Bihar megyei *Szelestyén*. Több uradalomban folytattak sör, pálinka és hamuzsírforrást. A Nagymuzsalyon létesített timsógyár szintén jelentős üzem volt.

A füzéri és radványi uradalmakban az ipari vállalatokat főleg vízimalmok, sör- és pálinkaházak képviselték, de találunk egyéb létesítményeket is. Radványban fűrészmalom működött. Füzéren hamuzsírforrást főztek, Bistén mészegetés, a füzéri alsó erdőben levő Nyilazó részen kőbányászat folyt. Az ipari vállalatok gyarapodását nagyban elősegítette az uradalom sorsában beállott változás, ti. az, hogy a birtokot Károlyi Antal 1763-ban Rolly Józsefnek zálogba adta. Rolly igyekezett az uradalomból minél több hasznot húzni, ezért új üzemeket állíttatott fel, a megszűnt vagy csekély jövedelmet biztosító üzemek mellett. Tekintettel az uradalom felhasználatlanul heverő óriási faanyagára, üveghuták létesítésében látta a legmegfelelőbb módot céljainak elérésére. Annál is inkább ezt kellett tennie, mert a megkötött szerződés előírta számára, hogy „az erdőt jó állapotban tartsa, kereskednie nem szabad vele, de a maga hasznára vihet fát”.⁷⁹

Rolly iparfejlesztő tevékenysége folytán indult meg újra az üvegyártás Hollóházán, létesült új üzem Nagyhután és Vágáshután, illetve a Préda-hegyen.

2. A HOLLÓHÁZI ÜVEGHUTA

Hollóháza község ma kerámiagyára révén ismeretes a szakirodalomban, azonban a XVIII. század első felében még üveghuta működött ezen a helyen. Az üzem alapítási évét nem tudjuk, a legrégebbi adat 1742-ből való, mely szerint a huta „a magas hegyek völgyében épült s előzőleg 100 forintért bérbe adták az itt dolgozó mesternek”.⁸⁰ Az alacsony bérleti összegből arra következtethetünk, hogy a műhely kicsi lehetett. Néhány évtized múlva az üzem megszűnt, mert az 1783-as összeírásban ezt olvassuk róla: „az alábbiakban volt még itt egy üveghuta, de már annyira széthullva található, hogy annak többé semmi hasznát nem lehet venni”.⁸¹

Rolly József ehelyett a romokban heverő üzem helyett egy másik völgyben új műhelyt állított fel 1780-ban. Ekkor már a gyár körül lakóházak is voltak, amiket a letelepült zsellérek, illetve a huta munkásai építettek maguknak. A műhely mellett állt egy kőből készült urasági ház, valamint egy kötőrésre szolgáló vízimalom. A huta felszerelését a következőkben sorolja fel az 1783-as összeírás: „Vannak az üveghutában különböző szerszámok, hamuzsír főzéshez három darab nagyobb és két kisebb kemény anyagból készült üst. Egy nagy vasüst. Öt hordó, ebből kettő rossz állapotban. Vannak vaseszközök, az üvegekészítéshez valók, összesen 28 darab, hamuzsír főzéshez 10 darab”. A huta értékét 230 forintban állapítja meg az összeírás.⁸²

Károlyi Antal 1786-ban hűtlen kezelés és rablógazdálkodás miatt az uradalom 3/4 részét Rollytól visszavette, a hollóházi üzem azonban még néhány évig Rolly kezelésében maradt.⁸³ 1793-ban a műhelyt Wagner Antal hutásmester vette bérbe évi 500 forint árendáért, három esztendő időtartamra. A szerződés pontosan előírja a bérlő jogait és kötelességeit. Különösen figyelmébe ajánlja a gyártmányok minőségét. „Hogy pedig ezen hutának annál nagyobb híre és becse legyen, tartozni fog az árendás fél, maga hasznára nézve is jóféle üveget csinálni, olyat, amilyen a csehországi szokott lenni”.⁸⁴

Wagner Antal nem sokáig vezette az üzemet, mert a következő esztendőben meghalt. A bérlet azonban továbbra is fenn-

maradt. Wagner Antal özvegye, Walentin Mária átvette a bérletet, egy ideig még tartani tudta magát Hollóházán és az üzem mindinkább csökkenő termeléssel ugyan, de tovább működött. Az 1800-as évek elején Wagnerné már nem bírta leküzdeni az anyagi nehézségeket. Az uradalom pedig a bérleti díj csekély leszállításán kívül egyébbel nem segítette az özvegyet, ennek következtében az üzemből lassan leállt a termelés. 1808-ban és 1809-ben már csak nyomai voltak találhatóak a műhelynek. E két évből való összeírás ennyit mond róla: „Találatnak itt még az üveg hutának maradványai, egynéhány oldalából megmaradt faragott bikfa gerendák láttatnak belőle az helyével, ahol fekütt”, — „Régente üveg huta volt — ti. Hollóházán — melly meg szünnén és a lakosok meg szaporodván, már most helység lett”.⁸⁵

Új korszak kezdődött a füzérradványi uradalom és ezen belül a hollóházi huta történetében 1810-től, amikor Jankovich Imre jogigazgató vette bérbe a birtokot, aki előzőleg a Károlyiak alkalmazottja volt. Azonnal hozzákezdett a hollóházi huta felépítéséhez, „amire bankópénzben 6714 frt 54 krt költött”.⁸⁶ A beruházás magas összege arra enged következtetni, hogy az új üzem jóval nagyobb volt az előbbinél, bár az elszámolás inflációs papírpénzben történt.

Jankovich Imrétől 1822-ben, a 12 éves bérleti idő letelte után a Károlyiak visszavették a birtokot. A bérlet meghosszabbítására már csak azért sem kerülhetett sor, mert Jankovich még az elődjét is felülmúlta a rablógazdálkodásban. Arra persze vigyázott, hogy ne az uradalmat károsítsa, hanem a falvak lakosságának könyörtelen kizsákmányolásával teremtsen elő a bérleti összeget. Ebbeli igyekezete sikeresnek bizonyult. Az elszámolásnál tünt ki, hogy 39 500 forinttal túlfizette az árendát.⁸⁷ Ezt a pénzt, valamint a bérletből származó egyéb hasznot a zsellérektől zsarolta ki, akik kénytelenek voltak az embertelen bánásmód miatt panaszt emelni. 1817-ben az uradalmi tisztartóhoz folyamodtak kérésükkel a füzéri és hollóházi lakosok, mert „Jankovich Imre haszonbérlet által minden részben mód felett való sanyargatásokat” szenvedtek, ezen kívül „az urbarialis adózatnak illetlenül szokott meg vétele” ellen tiltakoznak s „eme bajaikat orvosoltatni kéri”.⁸⁸

Kétségtelen, hogy Jankovich alatt az uradalom termelése minden vonalon fellendült. Azonban a Károlyiak számára nem volt mellékes a zsellérek nyomorúságos helyzete, amit jól érzékelhettek abból, hogy a kerületi pénztár Jankovich bérlete alatt, csak 1817-ig 10 000 Rhforintot adott ki kölcsönképpen „a füzérradványi uradalom több helységek lakosainak, mint szűkölködő és éhenhalással küszködő jobbágyoknak”.⁸⁹

A hollóházi huta Jankovich távozása után egy ismeretlen nevű „árendásné” kezelésében maradt 1824-ig, aki azonban „minekutánna sem az árendát rendesen be nem hozta, sem ollyas vagyont elő nem mutathatott, mellynél fogva a mls. uraságnak securitása lehetne a részéről esztendőnként fizetendő árendális summára nézve, a Huta további haszonbérletétől elmozdított”, — olvassuk Török Antal nagykárolyi jóságfelügyelő egyik levelében.⁹⁰ Még ebben az évben Schreiner Ferenc, a szelestyei üveggyár igazgatójának, valamint Fried Ézsaiásnak, a regéci huta árendásának személyében új bérlő jelentkezett a műhely átvételére.

Török Antal előbb idézett levelében Schreineret ajánlja a bérletre. Szerinte a hutát a „készen álló üveg szemekkel nékie ki árendálni leg tanátságosabb s előmenetelesebb volna”.

Schreiner előzőleg megtekintette az üzemet, majd a következő levéllel fordult az uradalmi felügyelőhivatalhoz: „A Hollóházi üveghuta vizsgálatánál azt találtam, hogyha a magas uraság néhány építkezésre hajlandó lenne, — amelyhez egy vízvezeték is tartozik — és ha az ún. hollóházi hutásokat átengedné a bérlőnek, akkor a nagyobb haszonért, de az uradalom szempontjából is, hogy szakértő vezető által az üzem talpra állíttassék, alázatosan kérem a Felügyelőhivatalt, hogy ezt a kis üzemet néhány évre engedje bérbe venni, amelyet én egy rokonom révén szeretnék üzemeltetni, hogy a magam kötelességének is eleget tehessek. Összeütközés a szelestyei és a hollóházi üveghuta között nem lehetséges, mert ennek termelése különben is nagyon korlátozott és alulírott a maga kevés terméke számára szokásos piacot talál Kássán, Eperjesen és Rozsnyón, valamint a Felvidéken, ahová a gróf Károlyi féle üvegáruk soha nem jutottak el, vagy nem árusítottak. Itt tehát piacot lehetne találni, ezen felül egy kevés áru ott helyben is eladható”.⁹¹

A két pályázó közül az uradalom Fried Ézsaiással kötött szerződést az üzem bérletére, nyilván azért, mert Fried nemcsak a hutát, hanem a korcsmát, mézszárszéket, ezenkívül 31 hold szántót és 37 hold kaszálót is árendába vett. Mindezekért, valamint a huta üzemeltetéséhez szükséges évi 700 öl, 5 sukkos hosszúságú tűzifaért 2400 Rhénes forintot fizetett.⁹²

Fried Ézsaiás és az uradalom között létrejött szerződés ismeretlen előttünk, néhány pontjára azonban utalást találunk Török Antal előbbi levelében. Mint jószágfelügyelő a contractus 2. pontját olyan értelemben kívánta megváltoztatni, hogy a bérlő „a Füzérradványi uradalmi gazdaságot és épületeit tárgyzó szükséges üveg szemeket, annál fogva, hogy a békasóért semmit sem fizet a mls. uraságnak, ingyen, tisztartói assignatio mellett minden esztendőben egyszer kiszolgáltatni köteles legyen.” A hatodik pontban megtiltja a bérlő számára a hamuzsírforrást, mert ezt az uraság „domestice úzi”, a bérlőt pedig „egyenes céljától az üveg produktiótól úgy is csak el vonná”, ezért az uradalom annyi hamut bocsát Fried rendelkezésére, amennyi a huta üzemeltetéséhez szükséges.

1826-ban a Károlyi család az eddig közösen kezelt magyarországi és erdélyi javakat egymás között szétosztotta. A füzérradványi uradalom Károlyi Istvánnak jutott. A birtokrendezés alkalmával a hollóházi üveghutáról is részletes leltárt vettek fel, mely az üzembről ezeket mondja: „a községben a következő majorsági intézetek vannak: kerülőház, a huta árendás lakása, üveghuta, strekkamer, üvegdepositoriumok, hamuzsírforró kazán, békasótörő malom, két lakóház az üveghutai personálék számára. Az üveghuta terméskőfundamentummal, tölgyfaágasok és kötések közé foglalt deszkaablakokkal, zsendelyfedél alatt, 8 öl hosszú, 4 öl szélesen épült. Az üveghutához való szerszámok és eszközök értéke 452 Ft 30 krajcár.

Strekkammer, paticsos falakkal, zsendely fedéllel, 6 öl hosszú, 4 öl széles.

Üvegdepo, kőfal alá rakott tölgyfaágas, palánkos oldalakkal, zsendely fedéllel, 10 öl hosszú, 4 öl széles.

Hamuzsírforró ház, terméskő fallal, zsendely fedéllel, 5 öl hosszú, 4 öl széles. Tíz faabroncsos kádak, 3 csatornák, értéke 44 Ft.

Békasó törő, küllőpalánk oldalakkal, zszindely fedél alatt 2 és fél öl hosszú, két öl széles.

Hutás sáfárházak, fa épület — hutás legények háza.

Szerszámok:

üvegszedő vaskanál	3
matéria keverőkanál	2
Sirm Eisen (melyen a pipa jár)	3
táblapattantó	3
vasvilla	1
Setz Stangel	2
szárasztó kemencén pléhajtó vas sarokkal	2
hűtőkemencén vas pléhajtó	2
vaslapát	1
szénvonó vas	1
rossz vasfazék	2
kemence szájába vasrúd	1
Sirm Eisen	7

A strekházba:

vasrúd	9
vasvilla	1
vashorog	3
simítóvas	1

A potásházba:

vasüst (nagy 1 ; kisebb 1 ; rézüst 1)	3
faabroncs alatt jó kád	10
bikkfacsatorna	3

Kötő malom:

törővas	4
---------------	---

Sajnos a leltár annyira nem részletes, hogy az egyes szerszámokból a gyártmányokra következtetni lehetne. Mindenesetre a „Schirm-eisen, melyen a pipa jár”, öblösedények készítését is bizonyítja, de az üzem fő terméke az ablaküveg volt.⁹³

A kereskedelmi élet alakulására nincs közelebbi adatunk, ha csak nem vesszük figyelembe Schreiner Ferenc tervezetét, mely-

ben a hollóházi huta számára Eperjesen, Kassán, Rozsnyón, egyáltalán a Felvidéken szándékozott piacot találni. Ezt a lehetőséget nyilván Fried Ézsaiás is felhasználta, tehát a huta termékeit főleg a felvidéki részen árusította. Ez bizonyos szempontból érthető, hiszen a regéci huta, fekvésénél fogva inkább a Hegyköz, Hegyalja, Bodroghöz felé terjesztette ki kereskedelmi hálózatát, a hollóházi üzem számára viszont a Felvidék esett közelebb.

1830-ig volt a hollóházi huta Fried Ézsaiás bérletében. Ezzel az évvel az üvegyár kb. száz éves működése lezárult, hogy új korszak kezdődjék az üzem életében. Károlyi István ugyanis a huta helyén 1831-ben kőedény-manufaktúrát létesített, mely később a telkibányai porcelángyárat magába olvasztva, egyre jobban megerősödve komoly nagyüzemmé fejlődött, napjainkban is termel, és egyik reprezentáns képviselője korunk modern iparművészetének.

3. A NAGYHUTAI MANUFAKTÚRA

Regéc és Hollóháza hosszabb-rövidebb ideig működő üveghutáinak történetét a rendelkezésünkre álló bő levéltári anyagból aránylag könnyű volt összeállítani. Nem ez a helyzet azonban Nagyhuta és Vágáshuta, illetve a Prédahegy esetében. Mindkét település — amint nevük is mutatja — üvegműhellyel kapcsolatos, de hogy az üzemekben mettől meddig folyt a termelés, adatok hiányában nehéz megállapítani. Ezek a nehézségek már a helységek neveinél felmerülnek, ugyanis Nagyhuta, Vágáshuta neve a XVIII. század óta sokat változott. A mai Nagyhuta, Huta Radvaniensis néven szerepel egy 1763-ból származó leltárban, melyben a műhely felszerelését összeírták. Balassa Iván kutatásaiból az derül ki, hogy 1781-ben a füzéri anyakönyvek szintén így említik Nagyhuta nevét, de hívják Radványi Ó-Hutának is. 1810-ben már Ó-Radványi Huta néven fordul elő. 1826-ban 27 zsellér lakott a helységben. 1890-ben Sompataki Nagyhuta a neve.⁹⁴

Magáról a Nagyhután működő üzembről csak az 1763-ból való inventárium tájékoztat bennünket. A leltár először a műhelyben levő készárut sorolja fel. Eszerint raktáron volt 2550 darab kis méretű üvegkarika, amelyből száz darab ára 48 krajcár; közép-

nagyságú üvegkarika 5990 darab, száz darab ára 90 krajcár; nagyobb fajta üvegkarika 620 darab, száz darab belőle 1,20 Ft; legnagyobb méretű karika száztíz darab, száz darab ára 1,80 Ft.

A huta mellett táblanyújtó kemence és hamuzsírforró kazán is működött. Ennek felszerelése, valamint az üvegekészítő műhely szerszámai között három üvegfúvó pipát és csak két darab rimaszombati földből készült formát találunk. Ez azt mutatja, hogy a huta fő terméke az ablaküveg volt, bár öblösüvegről is beszél a leltár: „A hutában különböző üvegek vannak 25 Rhénes forint értékben, ebből levonva a harmadrész összeg a munkások számára, marad az uradalomnak 16.— Rhft”. Az üzem tehát nem volt bérbe adva, hanem uradalmi kezelésben maradt, a benne dolgozó mesterek a jövedelem harmadrészét kapták.⁹⁵

A nagyhutai műhely további sorsáról semmit sem tudunk. Valószínűleg az 1800-as évek elején állt le az üzem, mert az uradalom 1808-as összeírásában ez olvasható róla: „megszűnván itt a huta, az akkor megtelepedett emberek lakóul megmaradtak, irtásaik nincsenek fel mérve, tractáltatnak mint zsellérek. Találhatnak itt házzal és kevés irtásokkal bíró zsellérek 22, házatlan zsellér 1”.⁹⁶

Megszűnt ugyan a műhely Nagyhután, azonban a lakosság közvetett úton továbbra is kapcsolatban maradt az üvegyártással. Az uradalom 1826-os összeírása már nem is említi a hutát, a helység lakosairól viszont ezt jegyzi fel: „üveges munkákkal kereskednek”.⁹⁷ Ebből tehát arra következtethetünk, hogy Nagyhuta és az időközben ugyancsak benépesült Kishuta lakossága a még működő préda-hegyi, hollóházi és regéci gyárakban vásárolt üvegáruval, főleg ablaküveggel mint vándoriparosok — ablakosok — és mint kereskedők járták a vidéket.

Hasonló foglalkozást űzött Kishuta lakossága. A község Nagyhuta szomszédságában fekszik, ma azzal alkot egy közigazgatási egységet. Régebben Nova Hutának, Sompataki Kis Hutának nevezték. A helységről az 1826-os összeírásban ezt olvashatjuk: „az urbáriális rendezés, vagyis 1815 után telepítették be. Lakói, mint zsellérek, 18 napot gyalog tartoznának szolgálni, de ezekből régi szokás szerint, minthogy üveges munkákkal kereskedve többnyire egész esztendő szaka az országban széjjel vándorolnak, a munkára elő nem vétethetnek, így csak hat napot szolgál-

nak természetben, leginkább a sárospataki szőlőben, a többi napot 30 krral váltják meg”.⁹⁸

Nagyhuta, Kishuta, Vágáshuta lakosságának az üvegyáron, erdei munkán kívül egyéb kereseti lehetősége nem volt. Az irtással szerzett köves, hegyes földterület a letelepült szlovák nemzetiségű lakoságnak nem adott biztos megélhetést, ezért kényszerültek a férfiak vándoripart, az asszonyok pedig vándorkereskedelmet folytatni. Mindkét foglalkozás ezekben a falvakban hosszú időn keresztül megvolt. Az asszonyok a gyárban vásárolt árut hátton szállították a fogyasztóközönséghez, ugyanezt tették a férfiak az ablaküveggel. De amíg az előbbieket csak kereskedelmi tevékenységet, helyesebben cserekereskedelmet folytattak, addig a férfiak megtanulva az ablaküvegezés egyszerű műveletét mint vándoriparosok pénzért dolgoztak. A hátukra vett rekeszbe, „krosnyába” 40—50 kg üvegyanyagot helyeztek el, és a szükséges szerszámokkal felszerelve útnak indultak. Addig járták az országot, amíg az üvegyanyagból tartott. Vándorútjuk alatt még a Nagyalföldre is eljutottak.⁹⁹

A XIX. század elején annyira elárasztották a Hegyalja, Bodroghöz vidékét az olcsón dolgozó hutai ablakosok, hogy munkájuk veszélyeztette a céhbeli mesterek jövedelmét. Radeckzi György sárospataki üvegesmester 1835-ben az iránt folyamodott a város előljáróságához, hogy a „a két Városok (ti. Nagypatak és Kispatak) kebelébe járó hátalló kontár üvegeseket” a tanács tiltsa ki a községből. A maga részéről hajlandónak mutatkozott ugyanazon az áron munkát vállalni és végezni, mint a kontár üvegesek. A tanács elutasította Radeckzi kérelmét, tekintettel a „monopolium felállhatásából támadható köz haszonnak kárára”, így tehát a hutai vándoriparosok továbbra is zavaratalanul járhattak a városba és a többi községekbe, falvakba.¹⁰⁰

Ez a gyakorlat szinte napjainkig fennmaradt. Néhány évvel ezelőtt mindennapos látvány volt Sárospatakon az üvegtáblákat hátukon cipelő, mesterségüket hangos kiabálással kínáló hutai emberek, akikről Patakon ez a közmondás maradt fenn: „Boldog, mint a hanyattesett ablakos”.

Persze ma már nem Regécen, Nagyhután, Hollóházán vagy a Prédahegyen szerzik be a táblaüveget.

4. A PRÉDAHEGYI ÜVEGHUTA

Prédahegy nevét hiába keresnénk egy mai helységnevtárban, nem találnánk, mert ez az elnevezés a XVIII. század végétől csak a Károlyi uradalomban volt ismeretes, sőt itt sem mindig ebben a formában. A települést 1794-ben Huta Vagasiensis Prédahegy, 1795-ben már csak Prédahegy, 1799-ben Huta Prédahegy, majd egyszerűen Prédahegy alakban említik az összeírások. 1833-ban Vágási Huta néven szerepel. 1890-ben Kovácsvágás-huta lesz a neve, 1905-től pedig Vágáshuta.¹⁰¹

Vágáshuta tulajdonképpen Prédahegy révén alakult községgé, ugyanis a hegy oldalában működött a Károlyiak egyik üveghutája. Az üzem felállítása után jött létre a falu, amelynek első lakói a huta letelepedett munkásai voltak. Az 1809-es összeírás szerint: „A hutás mesteren és legényeken kívül telepedtek már itt le házzal bíró zsellérek is, No. 12. Ezek mindnyájan a Huta árendához vannak kötve és a hutás mesternek szolgálnak”.¹⁰²

Az üzem alapítási évét nem tudjuk pontosan meghatározni. Annyi azonban bizonyos, hogy Behinya Vencel 1789-ben vette bérbe a műhelyt.¹⁰³ Az 1800-ból származó összeírás szerint a huta „bikfa gerendákra, szaru fákra vagyon épülve, bikfa zsindegy a fedele, hanem rongyos fedeletű”. Szélessége 6 öl, hossza 12 öl. A műhelyben volt két fa szárítására szolgáló kemence, egy üvegolvasztó kemence 8 lyukra egy „dájnyitra, vagy üveg olvasztására szolgáló fazék, egy üveg edző kemence, egy üveg tábla egyenesítő kemence”, végül egy „potas, vagy hamu zsír főzéshez való katlan”.¹⁰⁴

Már az idézett összeírás is utal az üzem elhanyagolt állapotára, azonban özv. Behinya Vencelné 1806-ban nem emiatt fordult „mélységes alázatossággal le borulva” özv. Károlyi Józsefnéhez mint „kegyelmes jóltévő asszonyomhoz” — hanem a „fa szűkinek miatta”, ugyanis ennek hiányában „az üveg tsinállása mindjárt meg fog állani” — írja kérvényében. Behinyáné hivatkozik egyrészt a huta megszűnéséből következő és az uradalomra háruló veszteségekre, másrészt a maga „keserves özvegyi állapotára, gyermekeire”. Mindezeket figyelembe véve, kéri Károlyinét, hogy a prédahegyi huta helyett a Kemencepatak nevű erdőrészen építtessen új műhelyt.

Ebből az uradalomnak és személy szerint neki, valamint családjának csak haszna lehet.

Behinyáné igéri, hogy a prédahegyi huta munkásai, fiai, mind hajlandók az újonnan felállított hutában dolgozni, az adót pontosan fizetni. Egyébként a kemencepataki műhely felépítését nemcsak ő, hanem az időközben megszűnt nagyhutai üzem munkásai is kérik, „mivel huta nélkül teljességgel nem élhetnek”.¹⁰⁵

Kemencepatak minden tekintetben alkalmas területnek bizonyult az új huta felállítására, elsősorban a nyersanyag-lelőhely miatt. Regécre is innen szállították az üveghomokot. Ez még közelebb esett volna a műhelyhez mint a Prédahegyhez Pálháza, ahonnan a hutát ellátták nyersanyaggal. A homokot Pálházán őrlték meg, az itteni malomban, illetve „kölyün”. Egy 1809-ből való adat szerint a „Szerhás” nevezetű kölyű a Bózsva patak mellett állt, „három kölyűje kender törő, egy pedig üveg csináláshoz szükséges békasó törő, oszlopokra és zszindely fedélre építettet”.¹⁰⁶

Károlyi Józsefnétől hamarosan megérkezett az elutasító válasz. Behinyáné kérését nem teljesíthették, mert a szóban levő erdőterület „sequestum alatt vagy on, melyet mind addig fel nem lehet bontani, míg az ún. nyiri pernek vége nem szakad”. Az özvegy számára mindössze annyit biztosítottak, hogyha a huta valóban megszűnne, a műhelyhez tartozó rétet, bérlet formájában továbbra is megtarthatja magának.¹⁰⁷

Egyelőre tehát az üzem a régi helyén működött tovább. Hogy milyen állapotban, milyen berendezéssel és felszereléssel, azt megtudjuk az 1809-es összeírásból, ami részletesen felsorolja mindazokat a kellékeket, melyek a hutában találhatóak voltak. A leltár szövege szószerint a következő:

„Szerszámok:

Tüzeleibe való vass tábla	4
Gömbölyű rúd vass	1
Vékony hosszú rúd vass	1
Két ágú vass villa vass nyéllal	1
Két ágú vass villa fa nyéllal	1
Vass kanál	1

Vass lapát	1
Hamu zsír főző vass üst	1
Széles vass Stangl	1
Rimaszombati földből készült kisebb nagyobb forma	24
Fa vállú vagy Grand	2
Tölgyfa deszka	1
Hoszsú lajtorja	1

Ezen leírt üveg készítő műhely foglalattyában vagyon három öll hoszszaságra, másfél öl szélességre bikfa rovásokkal el rekesztett kamara. Az egész épületen van ajtó sark vasakkal: 5. Déli végéhez ezen épületnek vagyon ragasztva egy kised, fából készült szinetske, bikfa zsindey fedél alatt, mellyben az üvegek készítéséhez szükséges hamu zsír tartatik, és bele fér 200 köböl.

Az Huta mester háza egészen fából vagyon, zsindey fedél alá építve, két szobára és egy konyhára, hanem már rongyos, vagyon rajta fába foglalt ablakok 5, kenyér sütő kementze 1, deszka lócza 1, közönséges ajtók sark vasakkal 3.

Által elenben vagyon egy fából, szalma fedél alá No. 12 marhára épült istálló, melyben vagyon ajtó sark vasakkal 1.

Közel ehhez vagyon egy szalma fedelű, fa kéményű fa ház, mellyben a hutás legények laknak, vagyon benne két szoba, egy konyha, mellyekben van: fába foglalt ablak 4, kenyér sütő veres kályha kementze 2, ajtó sark vasakkal 3.

Minden huta beli épületek a további conservatit nem érdemlik".¹⁰⁸

Szerény kis műhely tárul elénk a leltár alapján, bár a 24 darab forma a termékek változatosságát mutatja, illetve azt bizonyítja, hogy a hutában öblösüveget is készítettek. Ebből a szempontból tehát a prédahegyi műhely jelentősebb volt a nagyhutainál. Az összeírás az árendára vonatkozólag is tájékoztat bennünket. Behinya Vencelné évi 185 Rhénes forintot fizetett az uradalomnak bérlet fejében.

Már a korábban idézett, — özvegy árendásné kérelmében szereplő — indokok, hogy ti. fa hiányában a huta kénytelen lesz leállni, valamint a leltár utolsó mondata, mely szerint a hutabeli épületeket nem érdemes kijavíttatni, egyértelműleg

utalnak az üzem megszüntetésére. Ez be is következett az 1810-es években. A Behinya család elköltözött Prédahegyről a szomszédos gróf Forgách-féle uradalomba, ahol tovább folytatták mesterségüket a szalánci üveghutában.¹⁰⁹

A XIX. század első felében tehát a Károlyi birtokon a malmokon, sör- és pálinkaházakon kívül már csak két helységben működött ipari vállalat: a hollóházi üveg- és a füzéri hamuzsír-huta. Az uradalom számára nem jelentett nagy veszteséget az üveghuták megszűnése, hiszen az üzemek mellett letelepedett zsellérektől beszedett adók, természetbeni szolgáltatások, az irtásföldek jóval több hasznot hajtottak a Károlyiak számára, mint a huták bérletéből származó jövedelmek.

A magyar ipar fejlődésében azonban nem volt mellékes egy-egy üvegyár létezése vagy pusztulása, mert az ipari üzemek számának csökkenése az osztrák és cseh áru még nagyobb fokú behozatalát vonta maga után, ami önkéntelenül elősegítette a bécsi udvar elnyomó gazdaságpolitikáját.

★

Visszapillantva a Zempléni-hegység üveghutáinak múltjára, amely egy része a magyar ipartörténetnek, megállapíthatjuk, hogyha megfelelő körülmények, gazdasági lehetőségek lettek volna a magyar ipar számára, üvegművességünk nem marad el évszázadokkal a szomszédos országok ipara mellett. Nem akarjuk ezzel azt állítani, hogy üvegyártásunk múltjában nem mutatható ki fejlődés. Az ismert vagy ismeretlen nevű mesterek keze nyomán több esetben legalább olyan remekművek születtek, mint az üvegművesség igazi hazájában, Olaszországban, Csehországban vagy Ausztriában. A regéci huta bemutatott termékei szintén magas művészi színvonalon állanak. Elképzelhető azonban, hová fejlődhetett volna a magyar üvegipar, ha ezt is úgy körülveszi, dédelgeti a császári kegy, az erkölcsi és anyagi támogatás, mint a cseh és az osztrák üvegipart. Hogy üvegművességünk az ismert gátló tényezők ellenére fenn tudott maradni, egyrészt az uradalmak viszonylagos szabadságának, másrészt pedig népünk iparművészet iránti érzékének, tehetségének köszönhető.

JEGYZETEK

¹ *Telkes Simon*: Üvegiparunk. Ipari monographia. Bp., 1895. 2; 4; 79. old.

² *Bárdos József*: Az üvegipar. Bp., 1886. *Wartha Vince*: Az üveg. Az iparművészet 1897-ben. Bp., 1896. *Divald Kornél*: Az üveg. Az iparművészet könyve. III. köt. Szerk. Ráth György. Bp., 1912.

³ *Tagányi Károly*: A Rákócziak regéci üveghutája. Gazdaságtörténeti Szemle. 1900. 142. old. *Takáts Sándor*: A legrégebb magyar üveghuták. U. o. 1900. 478. old. — U. ó.: Magyar üveg, magyar üvegesek. Századok. 1907. 630—647. old. — U. ó.: Magyar üvegyártók és üvegesek. Rajzok a török világból. III. köt. Bp., 1917. — Az üvegipar meghonosodása. Egyetértés 1880. évf. 67—71. szám. *Kárffy Ödön*: Adatok a száldobágyi üveghuta történetéhez. 1736—1743. Gazdaságtörténeti Szemle. 1902. 276; 375. old. *Kemény Lajos*: Üvegyártás és fegyvergyártás a XVI. században. Archaeológiai Értesítő. 1906. évf. 188—189. old.

⁴ *Sághelyi Lajos*: A magyar üvegipar története. Bp., 1938. *Hivert Dezső*: Üvegipar, üvegyártás. Bp., 1940. *Gurmai Mihály*: Az üveg. H. n. 1943.

⁵ *Wartha Vince*: Az üvegipar. Az iparművészet 1896-ban. Szerk. Ráth György. Bp., 1897. 189. old.

⁶ *Divald Kornél*: i. m. 362—363. old.

⁷ *Sikota Győző*: Hollóházi kerámia. Bp., 1961. c. művében, melyben a hollóházi keménycserépgyár, illetve ennek elődjét a hollóházi üveghuta történetét vázolja, hasonló álláspontra helyezkedett a magyar üvegyártás kezdeteinek kérdésében. Könyvének érdemi részében a keménycseréppel foglalkozik, ezért a huta ismertetésére természetesen nem fordít nagyobb gondot. Az viszont dicséretére válik, hogy az erre vonatkozó adatait kevés kivétellel nem másodkézből vette, hanem igyekezett minél több korabeli adatot felhasználni.

⁸ *Kemény Lajos*: i. m. 188—189. old.

⁹ A regéci uradalom történetére vonatkozó irodalom: *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza. Bp., 1890. 189. old; *Jármay Edit*: A regéci uradalom gazdálkodása a XVIII. században. Bp., 1930. 14—16. old; *Wellmann Imre*: A Rákóczi birtokok sorsa. Rákóczi Emlékkönyv. II. köt. Bp., 1935. 118. old.

¹⁰ *Jármay Edit* : A regéci uradalom üzeme a XVIII. század első felében. Bp., 1930. 56. old.

¹¹ *Mérei Gyula* : Magyar iparfejlődés. 1780—1848. Bp., 1951. 200—210. old.

¹² Pesti Mihály levele Debreceni Tamáshoz. Zboró, 1633. máj. 17. — Debreceni Tamás levele I. Rákóczi Györgyhez. Sárospatak, 1639. jan. 24. Országos Levéltár. Kamarai Levéltár. Arch. Fam. Rákóczi. Fasc. B. 1583. Pall. 1639./C. No. 23. Détsy Mihály szíves közlése.

¹³ *Makkai László* : I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. (1631—1648) Bp., 1954. 125. old.

¹⁴ *Makkai László* : i. m. 466 ; 467 ; 517 ; 337 ; 332 ; 329. old.

¹⁵ *Makkai László* : i. m. 241 ; 313. old.

¹⁶ *Takáts Sándor* : Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI—XVII. századból. Bp., 1961. 56. old.

¹⁷ Országos Levéltár. Kamarai Levéltár. Archivum Familiae Rákóczi de Felsővadász. Fasc. 36. Elenchi. Rajcsányi. 20. Fol. 9. No. 153. — Arendatoriae Officina Vitriariae Regéciensis.

¹⁸ Országos Levéltár. Archivum Patakiense Rákócziano-Trautsohianum. (Továbbiakban: Ol. Arch. Pat. Rák. Traut.) Acta Radicalia. Titulus Regécz. Fasc. IX. Conscriptio arcis et dominiis Regécz. 1701.

¹⁹ *Márki Sándor* : II Rákóczi Ferenc Bp., 1909. II. köt. 318. old.

²⁰ *Márki Sándor* : i. m. II. köt. 318. old. — U. ő. Történelmi Tár. 1882. évf. 559. old.

²¹ Ol. Archivum Familiae Rakoczianae. Fasc. 27. 1700—1710. 272—273. sz. Bánkúti Imre szíves közlése.

²² Archivum Rakoczianum. Első osztály. I. köt. 519. old. VIII. köt. 406—407. old.

²³ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Acta Radicalia. Tit. Regécz. Fasc. IX. Urbarium. 1711. 26. old.

²⁴ *Jármay Edit* : i. m. 55—56. old.

²⁵ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Acta Radicalia. Tit. Regécz. IX. Specification aller Appertinentien der Herrschaft Regécz.

²⁶ Dr. Zbigniew Bochenski, a krakkói Nemzeti Múzeum (Muzeum Narodowe) igazgatójának szíves közlése.

²⁷ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Acta Radicalia. Tit. Regécz. Fasc. IX. Specification...

²⁸ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Rationes Provisorales. Dom. Regécz. E. 197. 4410. rakt. sz.

²⁹ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Acta Radicalia. Tit. Regécz. Fasc. IX. Conscriptio et inventatio incliti domini Regécziensis, Anno 1726.

³⁰ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Rationes Provisorales. Domini Regécz. E. 197. 4421. rakt. sz. 23 ; 435. old. *Jármay Edit* : i. m. 55. old.

³¹ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Rationes Provisorales. Domini Regécz. E. 197. 4421. 60 ; 443. old.

³² Ol. Bretzenheim Levéltár. (Továbbiakban: Ol. Bret. Lt.) P. 66. 1. csomó. 35. old. 90. pont. Opus liquidationis dominiorum Regécz et

Patak. 1776. Az összeírás „olim vitrificina”-ról beszél, vagyis az Óhután régebben működő mûhelyrõl, amelyet 1758-ban Újhutára helyeztek át.

³³ Ol. Bret. Lt. P. 66. 1. csomó. 147. old.

³⁴ 1735-ben már 100 Ft az árenda. Ol. Bret. Lt. P. 66. 1. csomó. 147. old.

³⁵ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Raciones Provisorales. Dominii Regécz. E. 197. 4429. 223. old.

³⁶ Deductio expensorum ad mandatum suae celsitudinis, in inlyto dominio Regécziensi. Ao. 1758 factorum. Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Acta liqu. Fasc. XVIII. nr. 1/7.

³⁷ *Pach Zs. Pál*: Magyar gazdaságtörténet. I. rész. Kézirat. 1962. 244—246. old. *Eckhart Ferenc*: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában. Bp., 1922.

³⁸ *Eckhart Ferenc*: i. m. 95. old.

³⁹ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Acta liqu. Fasc. XVIII. nr. 5. Fasc. XIX.

⁴⁰ Ol. Bret. Lt. P. 66. 1. csomó. 35. old. 91. pont.

⁴¹ Ol. Arch. Pat. Rák. Traut. Acta Radicalia. Tit. Regécz et Patak. Fasc. X. Inventarium 1776.

⁴² *Eckhart Ferenc*: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon. 1780—1815. Bp., 1958. 143. old.

⁴³ Ol. Regnicolaris Lt. Arch. Palatinale Archiducis Josephi. Politica. Acta statum fabricarum. 1807—1808. 391. rakt. sz.

⁴⁴ *Eckhart Ferenc*: A bécsi udvar gazdasági politikája M. o-on. 1780—1815. 332—333. old.

⁴⁵ Ol. Bret. Lt. P. 66. 138. csomó.

⁴⁶ Ol. Bret. Lt. P. 66. 148. csomó.

⁴⁷ *Fényes Elek*: Magyar országnak mostani állapotja. Bp., 1837. III. köt. 11. old. — „Üveghuta: Szalánczon, Sompatakon, Regéczen 3 (Ó, Új és Középhuta) üvegmetszéssel”. — *Magda Pál*: Magyar országnak geographiai leírása. Pest, 1819. 399. old. — „Üveghuta van 8, (Abaúj m) Szalánczi, Füzéri, Bosvai, Radványi, Ó és Új Huta, a Regéczi Ó-Közép és Új Huta”. *Magda Pál*: i. m. „Mintegy 30 üveghutában sok, de csak közönséges üveg készíttetik. Egy tükör fâbrika van Posonyban, de nagyra nem mehet”. 91. old.

⁴⁸ Ol. Bret. Lt. P. 66. 138. csomó. 409. old.

⁴⁹ *Telkes Simon*: i. m. 170. old.

⁵⁰ *Singer C.,—Holmyard E.,—Hall A, R.,—Williams I.*: A history of technology. Glass and glazes. Oxford. 1947. 340. old.

⁵¹ A felsorolt szerszámok Középhutáról származnak, jelenleg a Rákóczi Múzeumban található Sárospatakon.

⁵² *Frecskay János*: Találmányok könyve. Bp., 1877. II. köt. 249—251. old.

⁵³ *Kossuth Lajos*: Jelentés az első magyar iparmûkiállításról. 1842. Pest, 1843. 36. old.

⁵⁴ A sárospataki és regéci uradalom összeírása 1849-ben. Ol. Bret. Lt. 138. csomó. 986—987. old.

⁵⁵ *Korponay János* : Abaújvármegye monographiája. Kassa, 1886—1870. 551 ; 555. old.

⁵⁶ *Korponay János* : i. m. 308. old.

⁵⁷ *Telkes Simon* : i. m. 50 ; 90 ; 102. old.

⁵⁸ Sztraka János 86 éves, Lempocher József 60 éves üveggyári munkások közlése. Az előbbi 1961-ben meghalt.

⁵⁹ Ol. Bret. Lt. 1. csomó. 292. old. A munka elvégzését Garay István sárospataki főbíró és a tanácsbeliek igazolták. Az ónt — 85 fontot — Tállyáról hozatták.

⁶⁰ Történelmi Tár. 1882. évf. 573. old.

⁶¹ *Páriz Pápai* szótárában „sotós = praelum, torcular”, a két latin szó magyar megfelelője: prés, sajtó.

⁶² Történelmi Tár. 1882. évf. 751. old.

⁶³ A pecsétlenyomat az Orsz. Levéltár regéci anyagában többször is megtalálható. A rajz a lenyomat alapján készült.

⁶⁴ Zemplén Vármegye. Vármegyei Szociográfiák. Szerk. Csikvári Antal. Bp., 1940. 196. old. — Sárospatak és vidéke. Magyar városok monográfiája. Bp., 1933. 214. old. Ez utóbbiban: „fő cikke a tokaji boros palackok gyártása volt”.

⁶⁵ *Szabó—Filek Jenő dr* : Munkás évek. A Szőlészeti Kutató Intézet Kísérleti Gazdaságának 11 éve. (1951—1961) Kísérleti telep a Tokaj-hegylánján. Bp., é. n. 58. old.

⁶⁶ *Eckhart Ferenc* : A bécsi udvar gazdasági politikája... 1780—1815. 147. old. 1793-ban Vay Miklós, közvetítője útján Londonban próbálkozott a tokaji bornak piacot szerezni, de a megbízott csak 12 üveggel tudott eladni. A nagyobb siker érdekében a londoni osztrák követ javasolta: „hordóban kell kiszállítani a bort, hogy a költség kisebb legyen, mert az angol nem tart pincében bort, hanem ha kell, palackszámra hozatja”.

⁶⁷ *Oláh József* : Föld és szőlőművelés Sárospatakon és Regécen a XIX. sz. első felében. Gazdaságtörténeti Szemle. 1964. évf. 1—2. sz. 216. old.

⁶⁸ Rákóczi Múzeum Sárospatak. Adattár. 55—2. sz. id. Stefán János 68 éves közlése, Zalkod. Gyűjtötte: Bakó Ferenc. 1951.

⁶⁹ *Tasnádiné Marik Klára* : Az üveg művészete. Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban. Vezető. Bp., 1961. 11. old.

⁷⁰ *Tasnádiné Marik Klára* : i. m. 17. old.

⁷¹ Hogy a „habos” díszítés nem újkeletű a regéci üvegeken, bizonyítják a sárospataki Rákóczi vár Vörös tornya körül végzett ásatások alkalmával előkerült 17—18. századbéli üvegcserepek, amelyeken teljesen hasonló fehér csíkokat láthatunk.

⁷² *Kováts Mihály* : Chérnaia vagy természettitka. Buda. 1807. 130—131. old.

⁷³ Ehhez hasonló lánc-díszítés fut körbe azon a 17. századbéli veleneci serlegen, mely az Iparművészeti Múzeumban található. Fényképét lásd: *Tasnádiné Marik Klára* : i. m. 6. kép.

⁷¹ Sajnos mind a három törötten került a Sárospataki Református Múzeumba. A nagyobb kehely restaurálható volt, a fényképen ez látható.

⁷⁵ Egy Pusztafaluból származó példány található belőle a Református Múzeumban Sárospatakon, egy pedig a Néprajzi Múzeumban Budapesten.

⁷⁶ Sárospataki Ref. iskola physicum museumának bevételeiről és kiadásairól napló. 1814—1863. — A s. pataki physicum museum eszközeinek jegyzéke. Készült 1847—1853 között. — Természettani szerzőszámok leltára. — Mindhárom kézirat a Sárospataki Református Múzeumban. Ugyanitt több, üvegből készült fizikai eszköz van elhelyezve, köztük az 1816-ban vásárolt „sphaera” is.

⁷⁷ „Középhutáról üvegesek jártak, hoztak olyan cifra üveget” — mondotta Zólyomi Miklós 71 éves erdőhorváti lakos. Rákóczi Múzeum Sárospatak. Adattár. 55—41. sz. Gyűjtötte: Bakó Ferenc.

⁷⁸ A sárospataki Rákóczi Múzeumba összegyűjtött üveganyag egyik jelentős része Telkibányáról való.

⁷⁹ A füzéri uradalom történetére vonatkozó adatokat lásd: *Éble Gábor*: A nagykárolyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. Kiadja gróf Károlyi László. Bp. I—II. köt. 1911. — A füzerradványi uradalom története: I. köt. 223—303. old. Idézett rész: 264. old.

⁸⁰ Ol. Károlyi Lt. Lad. 90. No. 6. Protocollum Ao. 1742. 247. old.

⁸¹ Ol. Károlyi Lt. Lad. 89. No. 148. A hollóházi huta összeírása, 1782. júl. 8. — Sikota Győző előtt is ismeretes ez az adat, ennek ellenére a hollóházi huta alapítását 1780-ra teszi. Ugyanakkor kimondja, hogy a Rolly által 1780-ban felállított üzemben a megszűnt műhely szerszámaival indult meg a termelés. i. m. 23. old.

⁸² Ol. Károlyi Lt. Lad. 89. No. 148.

⁸³ *Éble Gábor*: i. m. I. köt. 265. old.

⁸⁴ Ol. Károlyi Lt. Gazdasági iratok. 1369/793.

⁸⁵ Ol. Károlyi Lt. Lad. 87. No. 14. 12. A füzerradványi uradalom összeírása, 1808, 1809.

⁸⁶ *Éble Gábor*: i. m. I. köt. 267. old.

⁸⁷ *Éble Gábor*: i. m. I. köt. 267. old.

⁸⁸ Ol. Károlyi Lt. Titoknoki jkv. 1817. 3010. sz.

⁸⁹ Kerületi pénztár levele Jankovich-hoz. 1817. jún. *Sikota Győző*: i. m. 27. old.

⁹⁰ Ol. Károlyi Lt. Titoknoki iratok. 1824. No. 370.

⁹¹ Ol. Károlyi Lt. Titoknoki hivatal. P. 407./1824. 370. sz.

⁹² Ol. Károlyi Lt. 570—1824. Birtokosztály, 1826. *Éble Gábor*: i. m. I. köt. 286. old.

⁹³ Ol. Károlyi Lt. Birtokosztály. 1826. 16. csomó. 179. sz. — 1825-ből is találtunk egy rövid összeírást a hutáról. Feltűnő a két összeírás közötti eltérés, ami az épületek nagyságának leírásában mutatkozik. Az az 1825-ös leltár szerint: „Az üveghuta épület, hosszú 11 1/2 öl, széles 8 1/6 öl, 39 öl fa laka, 152 quadrát sindellyel fedve. Az üvegtábla

készítő épületről: 21 öl patits falak oszlopokra, tapaszszal, fával, áts és napszámós munkával; Az üveg depo épületről: 28 öl deszka falak, oszlopokra, új készülettel. A hamuzsíröző épületnek fedele. A békasó törő épület: hosszú 2 1/2 öl, széles 2 öl, ezen alkalmatosság talpfára van építve. Az üveg huta kementzék és üveg tábla készítő minden matériákkal és eszközökkel mind öszve ér 851 Rft, 22 kr". U. o. Bir-tokosztály. 1825.

⁹⁴ *Balassa Iván*: Földművelés a Hegyközben Bp., 1964. A megyei monográfiákra egyáltalán nem támaszkodhatunk, mert ezek a füzéri uradalomban levő három Hutát rendszerint összekeverik a regéci területen levő Ó-, Új- és Középhutával.

⁹⁵ Ol. Károlyi Lt. Törzsanyag. P. 392. Lad. 20. No. 177. A Sárospataki Főiskola fizikai szertára a nagyhutai gyárból is vásárolt kísérleti eszközöket. A fizikai múzeum 1774-ből való leltárában ez olvasható: „Adunt etiam aliquot talia plana vitrea, quae in officina vitraria Radványiensi paranda curavi Ao. 1774”. (Van egynéhány olyan üveg-lap is, melyeket 1774-ben a radványi üveggyárból szereztem). *Ellend József*: A sárospataki főiskola fizikai múzeuma a XVIII. század végén. *Mathematikai és Phisikai Lapok*. XI. évf. 1902. 144. old.

⁹⁶ Ol. Károlyi Lt. Füzerradványi uradalom összeírása. 1808.

⁹⁷ *Éble Gábor*: i. m. I. köt. 274. old.

⁹⁸ *Éble Gábor*: i. m. I. köt. 274. old.

⁹⁹ Hmelyovszki György vándorüveges közlése, Kishuta.

¹⁰⁰ Sárospatak város jegyzőkönyve. 1835. 356. pont. Egyházkerületi Levéltár Sárospatak.

¹⁰¹ *Balassa Iván*: i. m.

¹⁰² Ol. Károlyi Lt. Lad. 87. No. 84. 21.

¹⁰³ Ol. Károlyi Lt. Titoknoki iratok. 1823. No. 66. Az iraton, nyilván tévedésből, Behinya Márton szerepel, akinek özvegye 34 esztendő óta bérlí a prédahegyi hutát.

¹⁰⁴ Ol. Károlyi Lt. Lad. 87. No. 84. 21.

¹⁰⁵ Behinya Vencelné kérelme. Ol. Károlyi Lt. 1806. Fons. 10. Fasc. 1. 11. No. 128.

¹⁰⁶ Ol. Károlyi Lt. Lad. 87. No. 84. 9.

¹⁰⁷ Ol. Károlyi Lt. 1806. Fons. 10. Fasc. 1. 11. No. 129.

¹⁰⁸ Ol. Károlyi Lt. Lad. 87. No. 84. 22.

¹⁰⁹ *Korponay János*: i. m. 378. old.

ZUSAMMENFASSUNG

Das im nördlichen Teil Ungarns gelegene Zemplén-Gebirge hat während der vergangenen Jahrhunderte nicht nur in der Geschichte des ungarischen Volkes eine wichtige Rolle gespielt. Ausser seines weltbekannten Weinbaus (in Tokajhegyalja) nimmt es auch in der Geschichte der ungarischen Industrie eine bedeutende Stelle ein. In dieser malerisch schönen Gegend mit ihrem Tälern und den Burg-ruinen auf den Berghöhen wurde die ungarische Porzellanindustrie geboren. In Telkibánya, einem versteckten Dörfchen des Zemplén-Gebirges hat die erste ungarische Porzellanfabrik die Arbeit begonnen; ihre Erzeugnisse sind in der Fachliteratur unter der Bezeichnung REGÉTZ bekannt. Neben diesem Zweig der Keramik wurden bereits am Ende des XVII. Jahrhunderts auf den Domänen von Regéc und Füzér Glashütten errichtet, die als bescheidene Vorläufer der sich später entwickelnden ungarischen Glasindustrie anzusehen sind.

Das Buch bespricht die Geschichte dieser Manufakturen auf Grund authentischer zeitgenössischer Quellen, zugleich werden auch die überlieferten Erzeugnisse dieser kleinen Betriebe vorgeführt.

Im ersten Teil wird die Geschichte der mehr als 250 Jahre alten Regéc'er Glashütte, im zweiten Teil die Geschichte der auf der Füzér'er Domäne kürzere oder längere Zeit arbeitenden Glashütten besprochen.

Franz Rákóczi der Zweite, als damaliger Landesfürst, und Eigentümer der Domäne, hat 1698 die Glashütte in Regéc gegründet. Der Pächter und die Meister waren polnischer Herkunft, der Betrieb lag an der Stelle der heutigen Gemeinde Óhuta (alte Hütte) im Zemplén-Gebirge. Die polnischen Meister waren aus der Gegend von Krakkau und Sandomierz nach Ungarn gewandert; als das zum Glasschmelzen und Pottaschenkochen notwendige Holz aus den benachbarten Wäldern aufgebraucht war, wanderte der Betrieb weiter und setzte die Arbeit an Stelle der heutigen Gemeinde Újhuta (neue Hütte) fort. Zu dieser Zeit, gegen Mitte des XVIII. Jahrhunderts arbeiteten bereits ungarische und slowakische Arbeiter im Betrieb. Die Werkstatt gehörte

unter die sogen. „Wanderwerkstätten“, nach einigen Jahrzehnten wurde sie wegen der erwähnten Umstände nach der heutigen Gemeinde Középhuta (mittlere Hütte) umgesiedelt. Das „Wandern“ bedeutete hier jedoch keine grossen Entfernungen, die drei Siedlungen lagen innerhalb der Regéc'er Domäne nahe beieinander. Diese Domäne hat im Laufe der vergangenen Jahrhunderte den Eigentümer oft gewechselt, die Glashütte wurde jedoch — durchwegs als verpachtetes Eigentum — bis 1916 ohne Unterbrechung betrieben und machte eine ständige Entwicklung durch. Während der Betrieb zu Beginn bloss 5—6 Arbeiter beschäftigte, war ihre Zahl gegen 1910 bereits 60 und die Jahresproduktion der Fabrik belief sich auf 1500 q Hohlglas.

Das Hauptprodukt des Betriebes im 17—18. Jahrhundert war der „Glaster“, oder richtiger: der Glasring für Fenster, der in zwei Sorten: als Kristallglasring und als „Bauernglasring“ (Glasring in Bauernstyl) hergestellt wurde. Später ging die Werkstatt zur Herstellung von Tafelglas über. Der grösste Teil des gefertigten Tafelglases wurde von der Domäne übernommen, ein Teil jedoch über den Handel vertrieben. Die Dörfer und Gemeinden des Zemplén-Gebirges, der Gebiete Hegyalja und Hegyköz wurden aus der Regéc'er Hütte mit Fensterglas und Hohlglas (Gebrauchsglas) versorgt. Wegen der bedeutenden Weinkultur des Hegyalja-Gebietes wurden in der Hütte auch Tokaj'er Weinflaschen, Flaschenfuttergläser und Ballons in grossen Mengen hergestellt.

Von der kulturhistorischen Bedeutung des Betriebes abgesehen sind seine erhalten gebliebenen Erzeugnisse auch als Andenken des ungarischen Kunstgewerbes von hervorragender Bedeutung. Als Ergebnis der vor Jahren begonnenen Forschungsarbeit besitzt das Rákóczi-Museum in Sárospatak heute mehr als 200, aus Regéc stammende Glasgegenstände. Zur Würdigung dieser Kollektion muss man die Tatsache berücksichtigen, dass aus den Erzeugnissen der alten ungarischen Glashütten nur wenige übriggeblieben, bzw. bekannt sind.

Die Mehrzahl der im Museum befindlichen Stücke stammt aus dem XIX., ein kleinerer Teil aus dem XVIII. Jahrhundert. Diese letzteren sind hauptsächlich Flaschen, bei denen von Ornamentik kaum gesprochen werden kann. Die Glaswaren aus dem vergangenen Jahrhundert hingegen zeigen eine überraschende Vielfalt der Farben und Formen, die Vereinigung von Invention, künstlerischem Gefühl und technischem Können. Natürlich kann diese Technik nicht als in damaligem Sinne „modern“ bezeichnet werden, war doch diese Epoche in Böhmen, Italien und Österreich die Blütezeit des Kristallstyls, der geschliffenen, gravierten und zisellierten Gläser. Die Biedermeiergläser wurden mit Landschaftsbildern dekoriert, Embleme, Medaillons und Portraits in die Kelche und Flaschen graviert. Die Erzeugnisse der grösseren ungarischen Glashütten weisen dieselben Ornamente auf. Die Meister der kleinen Regéc'er Glashütte hingegen arbeiteten noch

immer nach dem uralten historischen Styl und dekorierten die Glaswaren mit derselben Technik, die sich zu Beginn des Glasblasens entwickelt hatte. Beim Glasgeschirr wurden die Faden- und Schnurdesins der alexandrinischen und venetianischen Renaissance übernommen, die einfachen Verzierungen entsprechen den Möglichkeiten des Werkstoffes und der Hüttentechnik. Geschliffene, gravierte oder zisellierte Glaswaren wurden in der Regéc'er Hütte nicht hergestellt.

Obwohl der im Glasgewerbe lange Zeit vorherrschende Kristallstyl den Regéc'er Betrieb fast kaum beeinflusst hatte, hat die Geschichte nachträglich diesen kleinen, technisch zurückgebliebenen Betrieb gerechtfertigt; ab Mitte des XIX. Jahrhunderts hat sich mit der Erneuerung der historischen Style neben dem Kristallstyl langsam auch der Glasstyl wieder durchgesetzt. In Venedig wird ab 1860 in mehreren namhaften Werkstätten die weltberühmte Technik der Renaissance, die Herstellung der Spitzen- und Millefiori-Gläser übernommen.

Die aus dem XIX. Jahrhundert stammenden Erzeugnisse des Betriebes sind überwiegend Trink- und Behältergläser. Unter ihnen sollen zuerst die in den Dörfern des Zemplén-Gebirges allgemein bekannten, sogen. „schaumigen“ Gläser besprochen werden. Die Bezeichnung „schaumig“ bezieht sich auf die spezielle Ornamentik, die die Erzeugnisse der Regéc'er Hütte von denen anderer Betriebe klar unterscheidet. In der ungarischen Fachliteratur ist das „schaumige“ Glas unbekannt. Diese Bezeichnung stammt aus dem Volk, die Ornamentik aus der Urzeit der Glasherstellung. Der halb fertiggeblasene Glasgegenstand wurde mit dünnen, elastischen Milchglasfäden umwickelt und die in konzentrischen Kreisen angeordneten Fäden mit Stahlstiften „gekämmt.“ Beim Fertigblasen des Glases entstand an der Fläche der Glasflasche ein langgezogenes Halbkreismuster (Bild 11.). Das war die typischste Flaschenform des Betriebes. Der runde, kolbenartige Glaskörper setzt sich in einem langen, geraden Hals fort, der einen doppelten, manchmal auch dreifachen Ring trägt; dieser wurde immer nach Auftragen des Dekors am Hals der Flasche befestigt. Manchmal wurden die Gläser auch mehrfarbig dekoriert. Die Form blieb dieselbe, die „schaumige“ Ornamentik bildeten rote und violette Linien auf farblosem Grund, rote Linien auf Milchglasgrund, gelbe Linien auf rotem Grund. Ein schönes Exemplar zeigt blutrote Streifen auf Milchglasgrund, die beiden Halsringe und die Kante des Mundstücks sind blau.

Die schaumige Ornamentik erscheint auch auf den übrigen Erzeugnissen des Betriebes. Bouteillen, kantige Gläser, Schnapsflaschen, Schalen, Krüge, Näpfe werden mit derselben Ornamentik hergestellt.

Unter den Behältergläsern wurden die Krüge mit Fadenornament versehen. Ihre Farbe ist meistens durchsichtig weiss, oder dunkelgrün. Die Ornamentik ist verschieden. So erscheint z. B. das Milchglas-

Fadendessin in Form von glatten, konzentrischen Kreisen an der Aussenwand des Gefässes (Bild 34.), oder die bei den schaumigen Gläsern üblichen Halbkreisornamente verschmelzen ineinander (Bild 35.). Neben dem Fadenornament erscheint auf den Krügen auch das Ketten- und Bandornament (Bild 36—37.). Auch bei den Kannen findet man verschiedene Formen und Ornamente. Ausser dem schaumigen Ornament wird häufig das weisse oder blaue Fadendessin an der Mundstückkante und der Halspartie angewandt. Die Schönheit der einen Kanne wird durch das seitlich angebrachte rote Kettendessin, das blaue Fadendessin der Halspartie und die ebenfalls blaue Mundstückkante erhöht (Bild 26.). Ausser den Kannen mit Fadenornament sind auch die in Form geblasenen Kannen mit „narbigem“ Muster sehr wirkungsvoll. Die plastischen Narben bedecken die ganze Fläche des Glases, was sehr gefällig aussieht (Bild 22.).

Einige Erzeugnisse des Betriebes weisen die sogen. „Blasenornamentik“ auf. Durch Sticheln der Krug-, Becher-, bzw. Tellerfläche mit Nägeln wurden kleine, geschlossene Bläschen gebildet. Ein Trinkglas mit diesem Ornament zeigt Bild 7.: es stammt aus dem XVIII. Jahrhundert und ist ein wertvolles Stück aus den älteren Arbeiten der Glashütte. Seit ihrer Gründung wurden in der Werkstatt immer auch verschiedenförmige Trinkgläser hergestellt. Die Fusspartie der Schnaps- und Weingläser war meistens dick, oft wurde über dem Fuss ein breiter, kreisförmiger „Kragen“ ausgebildet. Bild 28. zeigt eine reiche Auswahl der Trinkgläser, die zwar die Ornamentik entbehren, aber mit ihren ruhigen Linien und schönen Formen sich wirkungsvoll vom Hintergrund abheben. Manchmal wurden die Gläser durch Färben des Glockenteils verziert. Bei mehreren Stielgläsern ist der Fuss farblos, der Glockenteil jedoch prangt in roten, blauen, violetten Farben. Die aus dem XVI. Jahrhundert, aus der Weinbaugegend am Rhein stammenden „Römmergläser“ waren in ganz Europa bekannt; ihre Form und Ornamentik erscheint bei einem grünen Kristallglockelch der Regéc'er Glashütte — einem schönen Exemplar der in historischem Styl gefertigten Glaswaren — in vereinfachter Form (Bild 55.).

Die in der Regéc'er Glashütte in grosser Menge hergestellten Leuchter folgen ihrer Form nach den Metalleuchtern: der breite, konische oder flache Sockel setzt sich in einem langen, gegliederten Stiel fort, der obere Teil ist kelchförmig ausgebildet. Der künstlerische Glasstyl kommt besonders bei den Leuchtern, aber auch bei sonstigen Erzeugnissen zur Geltung. Dieser Effekt wird durch das farbige Material der Gläser noch erhöht. Die in roten, blauen, grünen, weissen Farben prangenden Leuchter wurden meist paarweise gekauft und gebraucht (Bild 48.).

Die Glashütte war bestrebt, mit ihren Erzeugnissen die verschiedensten Bedürfnisse zu befriedigen, sie arbeitete auch auf Bestellung. Für die Weinbergsbesitzer wurden mit besonderen Emblemen oder Wap-

pen versehene Tokaj'er Weinflaschen (Bild 8—9.), für die reformierten Kirchengemeinden Kelche und Abendmahl-Teller hergestellt (Bild 51.). Obwohl die Herstellung von Gebrauchsglas das Hauptprofil des Betriebes war und blieb, wurden auch Ziergläser hergestellt. Die erhaltenen wenigen Ziergläser beweisen, dass die Meister ihrem technischen Können und ihrem Geschmack angemessen, innerhalb der Grenzen und Möglichkeiten des Glasstils bestrebt waren, schöne und dekorative Sachen herzustellen. Die beiden Henkelkörbchen auf den Bild 54. zeugen von der kunstvollen Vereinigung der schönen Farben mit der geschickten Hüttentechnik.

Die vorgeführten Exemplare veranschaulichen den Einfluss der alexandrinischen und venetianischen Renaissance und der barocken Glaskunst auf das ungarische Glasgewerbe. Die Ornamentik der im XV—XVI. Jahrhundert durch den Handel verbreiteten italienischen Glaswaren findet bei den Erzeugnissen der Regéc'er Hütte — in etwas provinzieller Abwandlung — ihre Fortsetzung. Die Erzeugnisse dieser Hütte mit denen der ausländischen — italienischen, böhmischen, österreichischen — Werkstätten in künstlerischer Hinsicht gleichsetzen zu wollen, wäre natürlich übertrieben. Diesem Niveauunterschied steht jedoch die Tatsache gegenüber, dass es sich um historische Andenken des ungarischen Glasgewerbes handelt. Die Erzeugnisse der Regéc'er Glashütte mit ihren einfachen Linien, der Schönheit ihres Materials und masshaltend ökonomischer Anwendung der Ornamente stehen dem Geschmack des heutigen Menschen nahe, ist doch die Vereinfachung die offensichtliche Tendenz der modernen Glaskunst. Die Anwendung einfacher Linien, die Entwicklung der Hüttentechnik, die kräftige Betonung des Werkstoffes bringen alle diese Tendenz zum Ausdruck.

Im zweiten Teil des Buches wird die Geschichte der ebenfalls im Zemplén-Gebirge, auf der Füzér'er Domäne (in der Nachbarschaft von Regéc) angesiedelten Glashütten besprochen. Diese Domäne war von 1686 bis 1945 im Besitz der Grafen Károlyi, die mit ihrer industriellen Tätigkeit den Holzbestand der riesigen Wälder nutzbar machen wollten. Zu Beginn des 18. Jahrhunderts wurde in Hollóháza mit der Glasherstellung begonnen. Wie aus den erhaltenen Inventaren hervorgeht, hat dieser Betrieb damals fast ausschliesslich Fensterglas hergestellt. Die Produktion wurde bis 1830 fortgesetzt. Ein Jahr danach liess Stephan Károlyi an Stelle der Glashütte eine Steingutmanufaktur errichten, die später mit der Porzellanfabrik in Telkibánya vereint, sich schliesslich zu einem bedeutenden Grossbetrieb entwickelte und auch heute ein repräsentanter Vertreter des modernen ungarischen Kunstgewerbes ist.

Ebenfalls auf dem Gebiet der Füzér'er Domäne und als Eigentum der Grafen Károlyi arbeitete die Manufaktur in Nagyhuta (grosse Hütte). Dieser Betrieb wurde in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhun-

derts, ausschliesslich zur Herstellung von Tafelglas gegründet. Zur gleichen Zeit und mit ähnlichem Zweck entstand neben dem Dorf Vágáshuta die Glashütte Prédahegy. In beiden wurde die Glasherstellung relativ kurze Zeit, etwa 30 Jahre lang fortgesetzt und danach der Betrieb wegen Holz-mangel stillgelegt. Die slowakischen Arbeiter des Betriebes, bzw. ihre Nachkommen blieben jedoch mit der Glasherstellung auch weiter in Verbindung. Als Glashandwerker, das Tafelglas am Rücken schleppend, wanderten sie durch das Land und führten die Glaserarbeiten an Ort und Stelle aus. Bis zur jüngsten Vergangenheit setzten sie dieses Handwerk fort.

Unter den weltberühmten italienischen, böhmischen und österreichischen Glashütten, sowie den grösseren ungarischen Betrieben nehmen die Glashütten der Regéc'er und Füzér'er Domänen einen bescheidenen Platz ein. Die Bearbeitung ihrer Geschichte verfolgte vor allem das Ziel, den einheimischen Lesern die bisher unbekanntten alten Andenken des ungarischen Glasgewerbes vorzuführen. Sollten die einheimischen oder auch ausländischen Leser aus diesem Werk etwas profitieren, so waren unsere Bemühungen nicht umsonst.

KÉPJEGYZÉK

1. Boros palackok, XVIII. sz.
2. Boros üveg, XVIII. sz.
3. Butélia, XVIII. sz.
4. Boros üvegek, XVIII. sz.
5. „Porciós és füttyülős” üvegek, XVIII. sz.
6. Pálinkásbutykos, XVIII. sz.
7. „Buborékos” pohár, XVIII. sz.
8. Tokaji borospalack, XVIII. sz.
9. Tokaji borospalackok, XIX. sz.
10. Borosüveg
11. „Habos” üveg
12. „Rácsos” díszü üveg
13. Borospalack
14. Tarka díszü borospalack
15. Borosbutélia
16. Formába fúvott borosüveg
17. Kulacs
18. Zsebbe való pálinkásbutykos
19. Szíjjal díszített pálinkásbutykos
20. „Habos” kancsó
21. „Buborékos” kancsó
22. „Rücskös” díszü kancsó
23. Vizeskancsó
24. Kancsó
25. Kancsó fonáldíszszel
26. Kancsó fonál- és láncdíszítéssel
27. Kancsó
28. Pálinkás- és borospoharak

29. Talpas pohár
30. Borospoharak
31. Füles söröspohár
32. Pezsgőspoharak
33. „Habos” bögre
34. Korsó
35. Korsó fonáldíszsel
36. Korsó láncdíszítéssel (Iparművészeti Múzeum tulajdona)
37. Korsó szalagdíszítéssel
38. Korsó zsinórdíszítéssel, 1892-es évszámmal. Készítette Farkas József
39. Pincetokba való üveg
40. Pincetokba való üveg
41. Nagy méretű üvegballon
42. Tejesüveg
43. Tejesüveg
44. „Habos” szilke
45. Cukortartó
46. Levesestál, „komaszilke”
47. Tányérok
48. Gyertyatartók
49. Mécses (a sárospataki Református Múzeum tulajdona)
50. Virágtartó
51. Úrasztali kehely (a sárospataki Református Múzeum tulajdona)
52. Patikaedény
53. Patikaedény
54. Füles kosárka, színes üvegből
55. Serleg zöld színű kristályüvegből

BILDVERZEICHNIS

1. Weinflaschen, 18. Jh.
2. Weinflasche, 18. Jh.
3. Bouteille, 18. Jh.
4. Weingläser, 18. Jh.
5. „Portionsgläser“ und „pfeifende Gläser“, 18. Jh.
6. Schnapsflasche, 18. Jh.
7. Becher mit „Blasenornament“, 18. Jh.
8. Tokaj'er Weinflasche, 18. Jh.
9. Tokaj'er Weinflaschen, 19. Jh.
10. Weinflasche
11. „Schaumiges“ Glas
12. Glas mit „Gitterornament“
13. Weinflasche
14. Weinflasche mit farbigem Ornament
15. Bouteille
16. In Form geblasene Weinflasche
17. „Feldflasche“
18. Taschen-Schnapsflasche
19. Schnapsflasche mit Riemen verziert
20. „Schaumige“ Kanne
21. Kanne mit „Blasenornament“
22. Kanne mit „Narbenornament“
23. Karaffe
24. Kanne
25. Kanne mit Fadendessin
26. Kanne mit Faden- und Kettendessin
27. Kanne
28. Schnaps- und Weingläser

29. Stielglas
30. Weingläser
31. Bierglas mit Henkel
32. Sektgläser
33. „Schaumiger“ Napf
34. Krug
35. Krug mit Fadendessin
36. Krug mit Kettendessin (Eigentum des Kunstgewerbemuseums Budapest.)
37. Krug mit Bandornament
38. Krug mit Schnurornament aus 1892
39. Flaschenfutterglas
40. Flaschenfutterglas
41. Grosser Glasballon
42. Milchflasche
43. Milchflasche
44. „Schaumige“ Schale
45. Zuckerbehälter
46. Suppenschüssel
47. Teller
48. Leuchter
49. Ölleuchter (Eigentum des Reformierten Museums in Sárospatak)
50. Blumenschale
51. Gottesdienstkelch (Eigentum des Reformierten Museums in Sárospatak)
52. Apothekenschale
53. Apothekenschale
54. Henkelkörbchen aus farbigem Glas
55. Kelch aus grünem Kristallglas

СПИСОК КАРТИН

1. Винные бутылки из XVIII в.
2. Бутылки из-под вина из XVIII в.
3. Графин из XVIII в. („бутелня“)
4. Винные бутылки из XVIII в.
5. Порционные бутылки („порциош“ и „фютюлеш“) из XVIII в.
6. Бутылка для водки из XVIII в.
7. „Пузыристый“ стакан из XVIII в.
8. Бутылка для токайского вина, из XVIII в.
9. Бутылки для токайского вина, из XIX в.
10. Винная бутылка
11. „Пенистая“ бутылка
12. Бутылка с „решетчатым“ украшением
13. Бутылка из-под вина
14. Винная бутылка с пестрым орнаментом
15. Винная бутылка
16. Выдувная винная бутылка в форме
17. Фляжка
18. Карманная бутылка для водки
19. Бутылка для водки с орнаментом из ремня
20. „Пенистый“ кувшин
21. „Пузыристый“ кувшин
22. Кувшин с орнаментом в виде „рябин“
23. Графин для воды
24. Кувшин
25. Кувшин с ниточным украшением
26. Кувшин с ниточной и цепочной орнаментацией
27. Кувшин

28. Стопки и стаканы для вина
29. Бокал
30. Стаканы для вина
31. Кружка для пива
32. Бокалы для шампанского
33. „Пенистая“ кружка
34. Кувшин
35. Кувшин с ниточным украшением
36. Кувшин с цепочным украшением (Собственность Музея прикладного искусства)
37. Кувшин с лентообразным орнаментом
38. Кувшин со шнуровым украшением от 1892 г. Изготовитель : Йозеф Фаркаш
39. Бутылка для ниши в погребе
40. Бутылка для ниши в погребе
41. Стекланный баллон большого размера
42. Бутылка из-под молока
43. Бутылка из-под молока
44. „Пенистый“ горшок
45. Сахарница
46. Суповая миска, „кумовской горшок“
47. Тарелки
48. Подсвечники
49. Светильник (Собственность Реформатского музея города Шарошпатак)
50. Цветочный горшок
51. Алтарный бокал (Собственность Реформатского музея города Шарошпатак)
52. Аптечный сосуд
53. Аптечный сосуд
54. Корзинка с дужкой из цветного стекла
55. Кубок из хрустального стекла зеленого цвета

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
I. A REGÉCI URADALOM	9
1. A regéci üveghuta története	14
2. A gyár termékei	40
II. ÜVEGHUTÁK A FÜZÉRI URADALOMBAN	60
1. Az uradalom története	60
2. A hollóházi üveghuta	62
3. A nagyhutai manufaktúra	67
4. A prédahegyi üveghuta	70
JEGYZETEK	75
(ZUSAMMENFASSUNG)	81
KÉPJEGYZÉK	87

••••• К Э Р Е К •••••

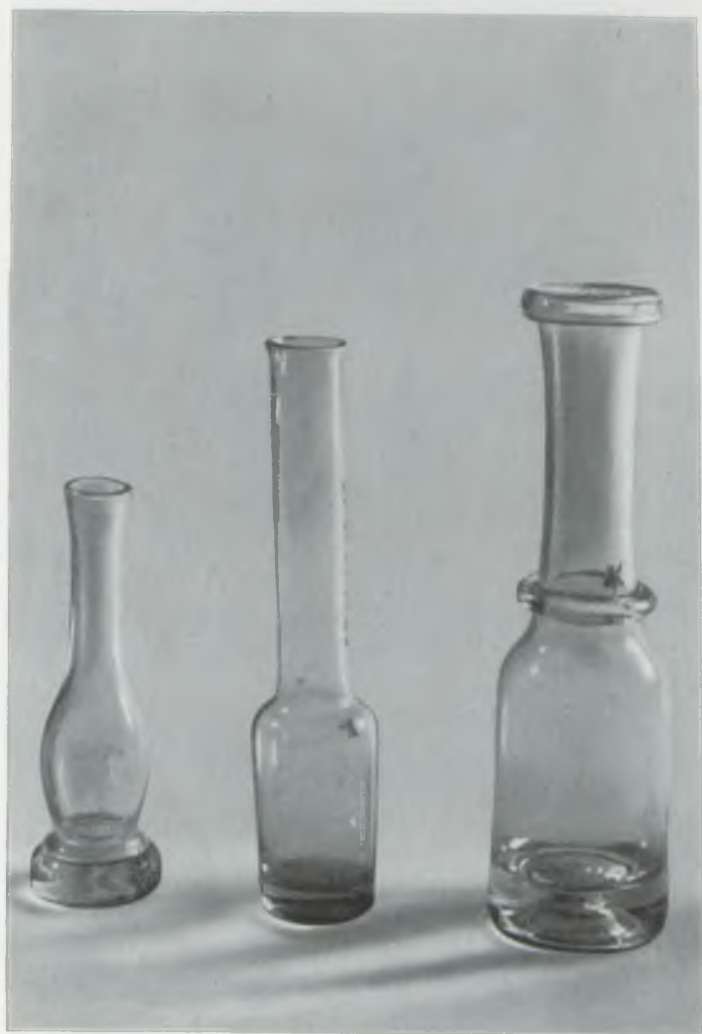

8

11. kép a 147. oldalon.

15

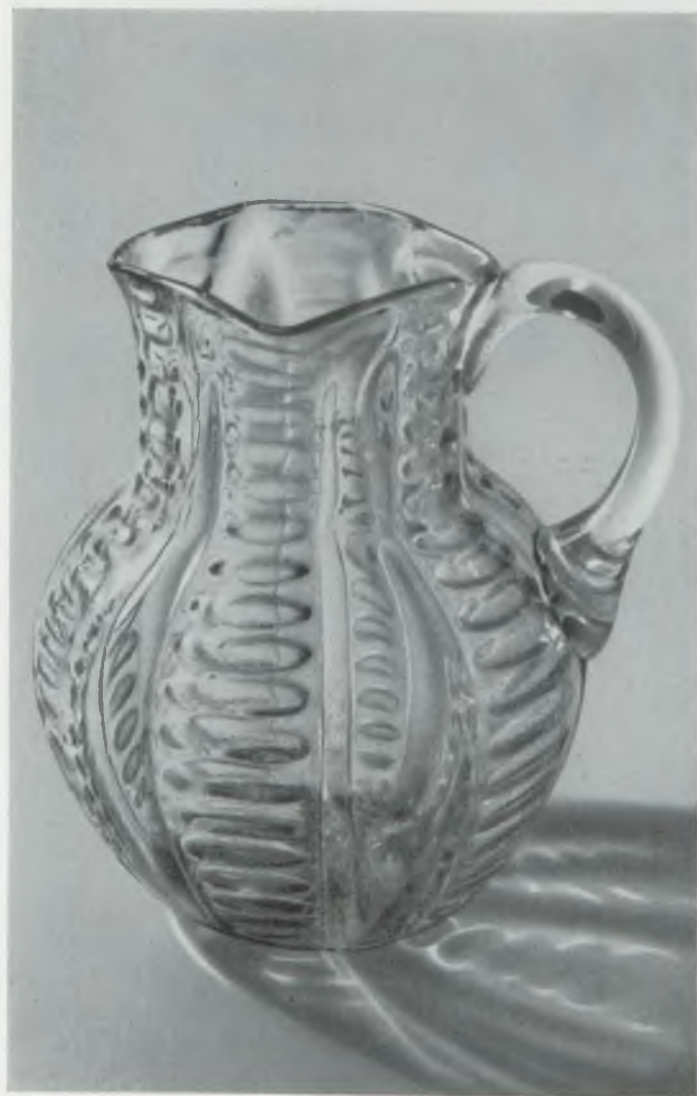

20

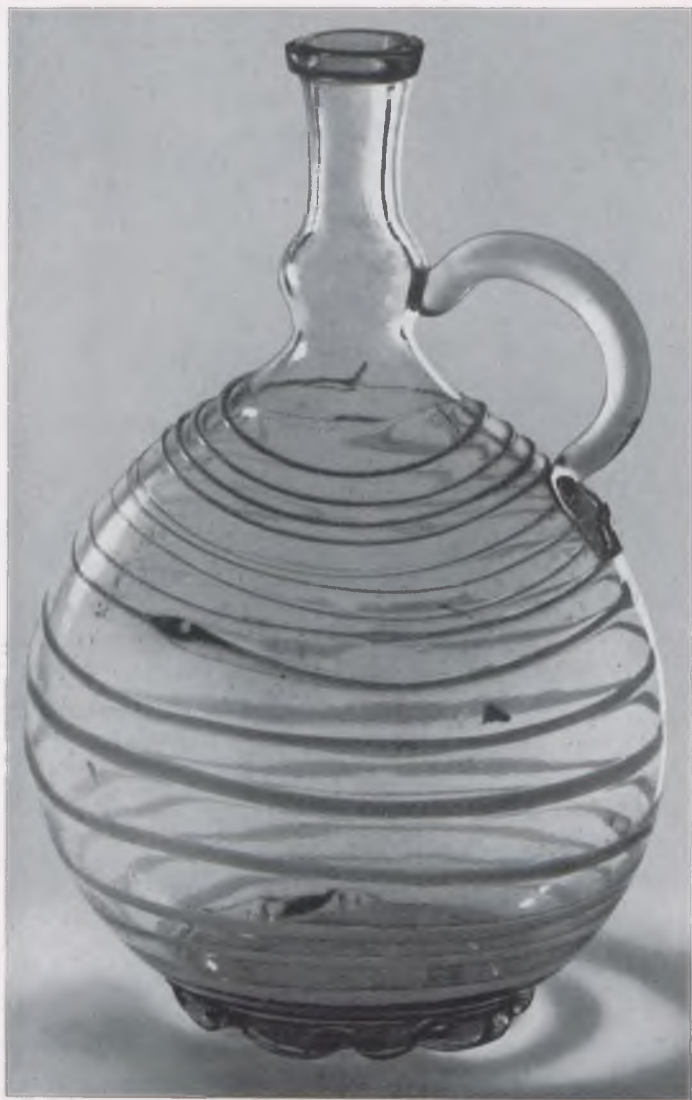

30

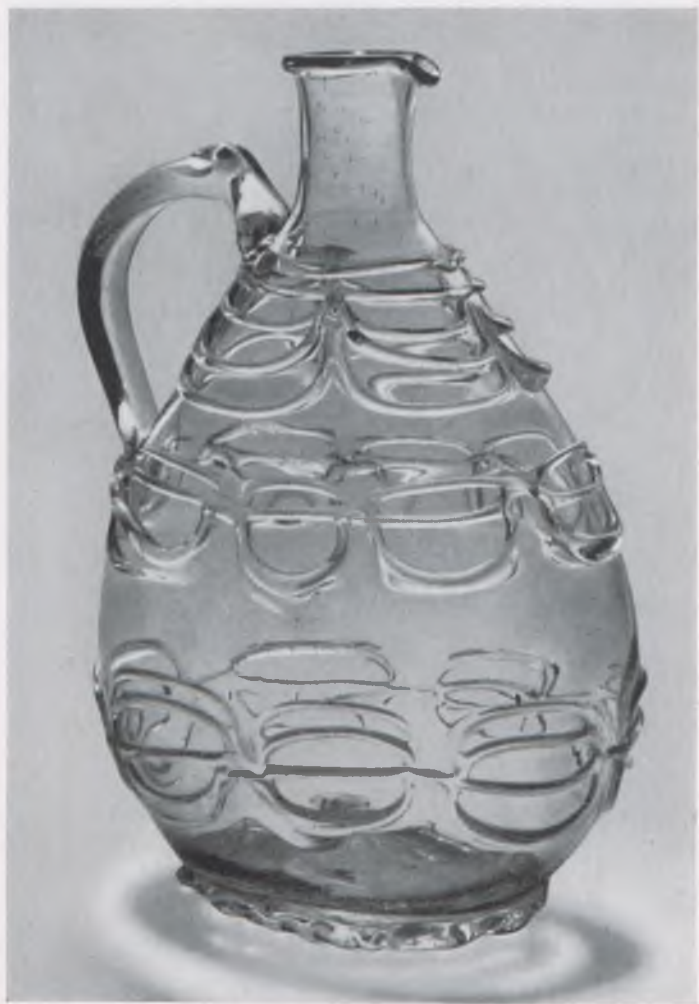

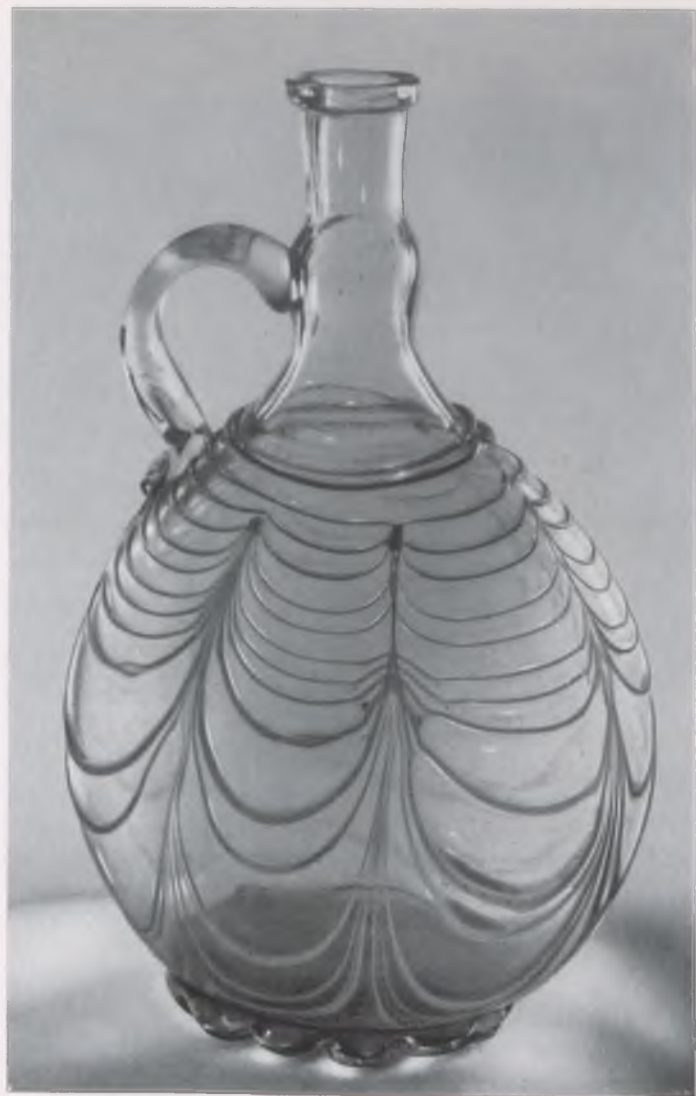

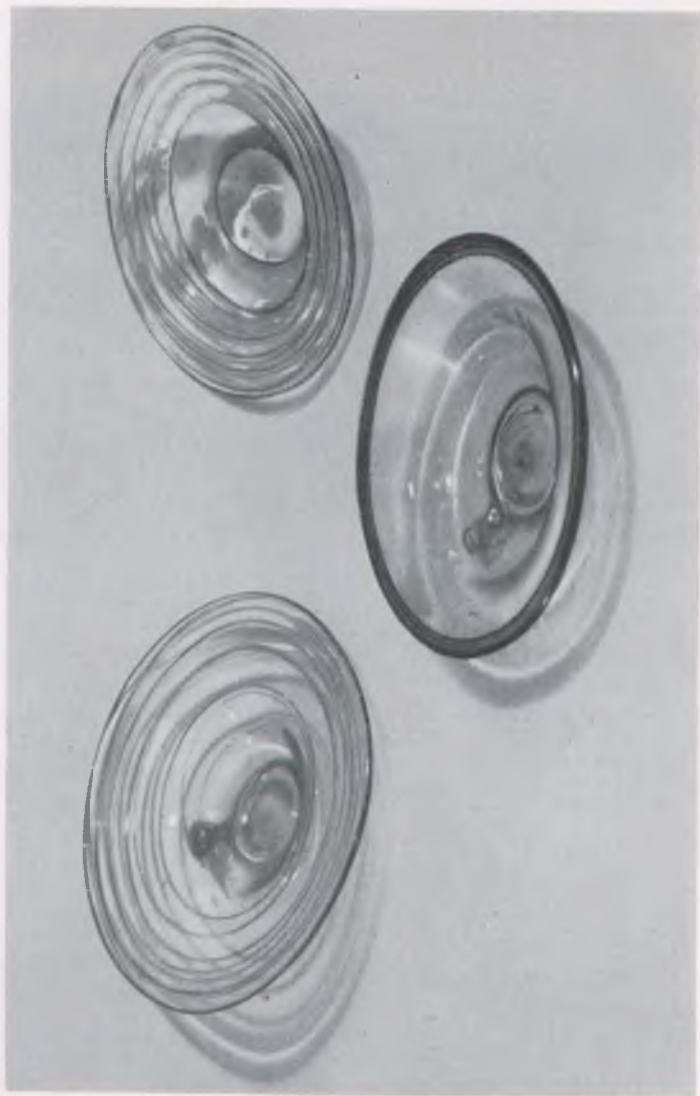

Műszaki vezető: Tamás László
Műszaki szerkesztő: Veress Károly
Kötés és védőborító tervezője: Sebes János
A könyv formátuma: Fr./5
Ívterjedelem: 7,625 (A5)
Ábrák száma: 63
Példányszám: 1000
Papírminőség: 80 g offset és 120 g műnyomó
Betűcsalád és méret: Plantin mono, bg/gm
Azonossági szám: 10 671
Mű: 718-h-6668

MSZ szám: 5601-59. és 5602-55. szerint készült
66 - 24012 - Révai Nyomda, Budapest V., Vadász utca 16.

Ára: 10,— Ft

